

**Мова, культура,
література
у спектрі сучасних
українознавчих досліджень
Том 3**

**За редакцією
Ірини Кононенко
Світлани Романюк
Катажини Якубовської-Кравчик**

**МОВА, КУЛЬТУРА, ЛІТЕРАТУРА
У СПЕКТРІ СУЧАСНИХ
УКРАЇНОЗНАВЧИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

ТОМ 3

**ЗА РЕДАКЦІЄЮ
ІРИНИ КОНОНЕНКО
СВІТЛАНИ РОМАНЮК
КАТАЖИНИ ЯКУБОВСЬКОЇ-КРАВЧИК**

ВАРШАВА 2025

Publikację opiniowali do druku:

Prof. dr hab. Oleksandr Meżow (Wołyński Narodowy
Uniwersytet im. Łesi Ukrainki)

Dr Natalia Horbacz (Zaporoski Narodowy Uniwersytet)

Nazwa i adres wydawcy

Uniwersytet Warszawski
Instytut Ukrainistyki
ul. Dobra 55
00-312 Warszawa

ISBN: 978-83-954965-2-3

Projekt okładki

Katarzyna Jakubowska-Krawczyk
Zdjęcie Radu Marcusu on Unsplash

Skład, łamanie

Katarzyna Jakubowska-Krawczyk

**SERIA WYDAWNICZA INSTYTUTU
UKRAINISTYKI
UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
„MŁODA UKRAINISTYKA”**

**POD REDAKCJĄ
KATARZYNY JAKUBOWSKIEJ-KRAWCZYK,
IRYNY KONONENKO,
SVITLANY ROMANIUK**

TOM 3

WARSZAWA 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
------------	----

I. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Наталія Гришальова ЧАСОВА ТРАНСПОЗИЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС).....	15
--	----

Олег Злотко КОЛІРНІ ДОМІНАНТИ В МІЛІТАРНІЙ ПОЕЗІЇ ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	31
--	----

Богдана Лубенець СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВІЙНА» В РОМАНІ <i>ДОЦЯ</i> ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ.....	50
--	----

Микола Петрига <i>„УКРАЇНСЬКІПІ ТИЖДЕНЬ” ПРО ВОЄННИХ БІЖЕНЦІВ – ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ІЗ УКРАЇНИ. ЛІНГВІСТИЧНІПІ АНАЛІЗ ВИБРАНІХ СТАТЕЙ</i>	63
--	----

II. ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

Mateusz Wszolek

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ..... 96

Jakub Kolodziejczak

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ТЕКСТИ РЕКЛАМИ ЯК
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН..... 107

Олеся Куриляк

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОСМЕТИЧНОЇ
ЛЕКСИКИ У ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ
ПРОСТОРІ..... 127

Катерина Українець

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ:
ЇХНІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ..... 147

III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Юлія Кравченко

СПЕЦИФІКА АНАЛІТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ МАРКЕРІВ
МІСТИЧНОГО В МАЛІЙ ПРОЗІ..... 157

Sándor Libák

ЕКОКРИТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ОПОВІДАННЯ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ *НАД МОРЕМ* 174

Владислава Жидкова
РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ ХІХ
СТОЛІТТЯ У СВІТАЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (НА
МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО).... 186

Марія Русановська
ЧОРНОБИЛЬ ЯК „НЕПРОСТА” ТЕМА В ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ
ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ *КВІТІ БЛЯ ЧЕТВЕРТОГО*
КАТЕРИНИ МІХАЛІЦИНОЇ)..... 200

Mariia Bialobzhevska
ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ХХ СТОЛІТТЯ НА РОДИННІ
СТОСУНКИ НА ПРИКЛАДІ ВИБРАНИХ ТВОРІВ
ВОЛОДИМИРА ЛИСА..... 219

Ольга Костелецька
ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ
МОТИВАЦІЇ ДО ЧИТАННЯ ТА ПІДТРИМКА
АДАПТАЦІЇ 235

Інформація про авторів і наукових керівників..... 255

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	11
---------------	----

I. PROBLEM ISSUES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Natalia Gryshalyova

TEMPORAL TRANSPOSITION OF VERB FORMS (BASED ON THE MATERIAL OF THE WORKS OF MARIA MATIOS).....	15
--	----

Oleg Zlotko

COLOR DOMINANTS IN THE MILITARY POETRY OF VOLYN WRITERS.....	31
--	----

Bohdana Lubenets

STRUCTURAL ORGANIZATION OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD „WAR” IN THE NOVEL OF DOCIA TAMARA HORIHA ZERNIA.....	50
--	----

Mikołaj Petryga

“THE UKRAINIAN WEEK” ON THE WAR EXILE OF WOMEN AND MEN FROM UKRAINE. LINGUISTIC ANALYSIS OF SELECTED ARTICLES.....	63
--	----

II. COMPARATIVE STUDIES OF THE UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGES

Mateusz Wszolek

PROBLEMS OF TRANSLATING POLISH LITERATURE FOR CHILDREN INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE..... 96

Jakub Kołodziejczak

POLISH-UKRAINIAN ADVERTISING TEXTS AS LINGUISTIC PHENOMENON..... 107

Olesya Kurylyak

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF COSMETIC VOCABULARY IN THE POLISH-UKRAINIAN LANGUAGE AREA..... 127

Kateryna Ukrainets

FEMINITIVES IN THE UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGES: THEIR ADVANTAGES AND DISADVANTAGES..... 147

III. CURRENT PROBLEMS OF UKRAINIAN LITERATURE

Yuliya Kravchenko

SPECIFICITY OF THE ANALYTICAL UNDERSTANDING OF MYSTICAL MARKERS IN SHORT PROSE..... 154

Sándor Libák

ECOCRITICAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE NARRATIVE OF UKRAINIAN FORESTS BY THE SEA..... 174

Vladyslava Zhydkova

RELIGIOUS AND CULTURAL TRANSFORMATIONS OF
CRIMEAN TATAR SOCIETY IN THE LATE 19TH CENTURY IN
THE LIGHT OF LITERARY ANTHROPOLOGY (BASED ON
THE WORKS OF MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI)..... 186

Maria Rusanovska

CHERNOBYL AS A "DIFFICULT" SUBJECT IN CHILDREN'S
LITERATURE (BASED ON THE MATERIAL OF THE WORK OF
FLOWERS NEAR THE FOURTH BY KATERINA
MIKHALYTSYNA)..... 200

Mariia Bialobzhevska

THE INFLUENCE OF HISTORICAL EVENTS IN UKRAINE OF
THE XX CENTURY ON FAMILY RELATIONS BASED ON THE
EXAMPLE OF SELECTED WORKS OF VOLODYMYR
LYS..... 219

Olga Kosteletska

GAMIFICATION AS A TOOL FOR INCREASING READING
MOTIVATION AND SUPPORTING ADAPTATION.....235

Information about authors and supervisors.....255

ВСТУП

Пропонуємо увазі читачів третій том наукових праць, що виходить у серії Інституту україністики Варшавського університету «Молода україністика». У ньому зібрано статті студентів і аспірантів-україністів із Польщі та України. Збірник є результатом співпраці викладачів, спрямованої на обмін досвідом щодо залучення молодих українців до проведення наукових досліджень у період навчання у вищій школі.

У проєкті взяли участь молоді дослідники та їхні наукові керівники з Львівського національного університету імені Івана Франка, Криворізького державного педагогічного університету, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Хмельницького національного університету, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету «Острозька академія», Університету Палацького в Оломоуці, а також з Інституту україністики Варшавського університету.

Наукова проблематика досліджень охоплює широкий спектр питань сучасного мовознавства й літературознавства.

У першій частині представлено статті, у яких мовні проблеми розглядаються на матеріалі художніх та публіцистичних творів. У статті Наталії Гришальової досліджено уживання часових форм у переносному значенні у творах Марії Матіос. Стаття Олега Злотко присвячена функціям кольороназв у мілітарній поезії волинських письменників. Богдана Лубенець аналізує лексико-

семантичні групи, які формують поле «війна» у творі Тамари Горіха Зерня. У статті Миколи Петриги розглянуто найуживаніші лексеми у статтях про біженців у журналі «Український тиждень».

Друга частина збірника охоплює статті, присвячені проблемам українсько-польських мовних взаємозв'язків. Матеуш Вшолек звернувся до деяких питань перекладу польської дитячої поезії українською мовою (на прикладі перекладів творів Яна Бжехви Наталією Забілою та Марією Пригарою). Якуб Колодзейчак аналізує польсько-українські тексти реклами, звертаючи при цьому увагу на переваги та недоліки електронних перекладачів. Олеся Куриляк детально аналізує назви косметики в польській та українській мовах. Катерина Українець дослідила причини утворення та словотвірні можливості українських і польських фемінітивів.

Третя частина тому «Молода україністика» присвячена актуальним викликам і новим темам, які порушуються в сучасному українському літературознавстві. Юлія Кравченко аналізує специфіку містичних мотивів у малій прозі. Шандор Лібак пропонує еко-критичний підхід до творчості Лесі Українки, зокрема до твору «Над морем». Владислава Жидкова досліджує релігійні та культурні трансформації кримських татар у ХІХ столітті. Марія Русановська розглядає, як дитяча література порушує складну тему Чорнобильської катастрофи на прикладі книги Катерини Міхаліциної *Квіти біля Четвертого*. Марія Бялобжевська простежує вплив історичних подій ХХ століття на сімейні стосунки у творчості Володимира Лиса, а Ольга Костелецька звертає увагу на потенціал гейміфікації як інструменту підтримки мотивації до читання та адаптації дітей-біженців.

Усі праці написано під керівництвом досвідчених викладачів, вони отримали позитивну оцінку зовнішніх рецензентів.

*Ірина Кононенко
Світлана Романюк
Катажина Якубовська-Кравчик*

Варшава, лютий 2025 р.

I. ПРО БЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЧАСОВА ТРАНСПОЗИЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)¹

TEMPORAL TRANSPOSITION OF VERB FORMS
(BASED ON THE WORKS OF MARIA MATIOS)

Наталія Гришальова

Криворізький державний педагогічний університет
grishalyovanatalia1701@gmail.com

The article is devoted to the actual phenomenon of grammar transposition. A comprehensive analysis of transpositional temporal grammars in the works of Maria Matios is proposed in terms of their semantic load. The transpositional features that occur within the verb tense category are outlined. The formal indicators of temporality in the text fragments containing temporal transposition are determined.

Keywords: transposition, time, verb, grammar, Maria Matios.

Постановка проблеми. Проблема функціональних можливостей часових форм дієслова в аспекті їхньої здатності до транспозиції в сучасній лінгвістиці не є новою. Серед українських науковців, які зробили значний внесок у розвиток теорії транспозиції, слід назвати І. Вихованця, К. Городенську, І. Данилюка, І. Піддубську (досліджували типи транспозиції на різних мовних рівнях),

¹ Роботу написано під науковим керівництвом канд. філол. наук, доц. Наталії Малюги.

Часова транспозиція дієслівних форм...

В. Барчука, І. Дудко, Л. Наконечну (висвітлювали питання часової транспозиції дієслівних форм).

Незважаючи на те, що у вивченні часової транспозиції вже існує певна традиція, це явище потребує глибшого дослідження на матеріалі мови окремих письменників. Цікавою в цьому сенсі є творчість письменниці Марії Матіос, яка активно вдається до транспозиції задля увиразнення свого художнього мовлення. Попри чималу кількість наукових розвідок, присвячених творчому доробку письменниці, питання про особливості вживання транспозиційних граєм часу в її художніх текстах залишається нерозкритим.

Аналіз досліджень. У широкому розумінні транспозицією вважають будь-яке переносне вживання мовної форми. Зокрема, розглядають транспозицію часу дієслова, способу, комунікативних типів речення тощо².

У сучасних наукових джерелах простежуємо багатозначність цього терміна, а також розбіжність у називанні, де, окрім загальноновживаного «транспозиція», використовують також номени «трансформація», «інтеграція», «конверсія», «функціональна транспозиція». Це свідчить, по-перше, про складність та багатоаспектність цього явища, а по-друге, про відсутність загальноприйнятого підходу до його тлумачення. Ми надаємо перевагу терміну «транспозиція», оскільки, як нам здається, він найбільш повно позначає багатоплановість переходів у системі граматичних одиниць і категорій.

Дослідник І. Данилюк, спираючись на змінність / незмінність форми, граматичне значення і синтаксичну функцію слова, виокремлює трансформацію у сфері

² *Українська мова: енциклопедія*, вид. 2-ге, Київ 2004, с. 692.

синтаксису (форма і граматичне значення слова залишаються незмінними; синтаксична функція змінюється); морфологічну транспозицію (незмінними є форма і синтаксична функція слова; граматичне значення змінюється); міжчастиномовну транспозицію (незмінною залишається форма – змінюються граматичне значення та синтаксична функція слова); міжчастиномовну інтеграцію (форма, функція та набір граматичних категорій поєднують складники різних класів) у сфері морфології³.

Беручи до уваги багатозначність терміна «транспозиція», І. Піддубська говорить про функціональну транспозицію (до цього різновиду мовознавця застосовує також термін «конверсія») – перехід слова з однієї частини мови в іншу; і синтаксичну – уживання мовного знака (слова або словоформи) у функції іншої частини мови⁴.

У своєму дослідженні ми спиралися на класифікацію граматичних транспозицій, запропоновану в українському мовознавстві І. Вихованцем. Науковець виділяє три основні класи транспозицій: реченнева, частиномовна, графемна. Прикладом реченневої транспозиції може бути використання одного комунікативного типу речень у функції іншого. Частиномовна транспозиція має стосунок до характеру функціональних взаємопереходів слів як основних морфологічних одиниць. Графемна транспозиція пов'язана зі взаємопереходами компонентів морфологічної,

³ І. Данилюк, *Синкретизм у системі частин мови*: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова, Донецьк 2006, с. 3.

⁴ І. Піддубська, *Основні принципи транспозицій граматичних форм* [в:] „Лінгвістичні студії”, вип. 20, 2010, с. 94.

Часова транспозиція дієслівних форм...

синтаксичної або словотвірної категорії⁵. Саме до цього різновиду належить часова транспозиція дієслівних форм.

Уживання часових форм у значеннєвій сфері, що їм не властива, називають транспозицією грамем часу⁶. Часова транспозиція форм дієслова (різновид граматичної) має функціонально-семантичний характер, зумовлений роллю дієслова в реченні. Така транспозиція є наслідком реалізації граменою синтаксичної функції і результатом виконання грамемами часу функції предикатів. Часова транспозиція за змістом дієслівно-предикативна⁷.

Реалізація транспозиції часових грамем на синтаксичному рівні зумовлена тим, що на рівні морфології граматична форма має лише парадигматичне значення, яке кваліфікується як морфологічне. Рівень синтаксису відкриває ширші можливості для граматичної форми – окрім власного, вона стає спроможною виражати значення іншої форми. Це залежить від специфіки лексико-граматичного оточення форми (контексту) та реалізованості / нереалізованості первинного значення⁸.

Варто зазначити, що транспозиція охоплює всі три часи дієслова – теперішній, минулий і майбутній. При цьому транспозиційний потенціал у граем неоднаковий.

⁵ І. Вихованець, *Різновиди транспозицій* [в:] „Актуальні проблеми граматики”, вип. 2, Кіровоград 1997, с. 58.

⁶ К. Городенська, І. Вихованець, *Теоретична морфологія української мови*, Київ 2004, с. 255.

⁷ В. Барчук, *Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис*, Івано-Франківськ 2011, с. 251.

⁸ Л. Наконечна, *Семантико-функціональна транспозиція часових форм дієслова в поліпредикативних структурах сучасної української мови: дис... канд. філол. наук*, Івано-Франківськ 2008, с. 26-27.

Часова транспозиція дієслівних форм...

На здатність до переносного вживання всіх трьох часових форм впливають їхні специфічні властивості. Широкий транспозиційний потенціал граєм теперішнього часу зумовлений тим, що цей час представляє минулі та майбутні дії сучасними, актуальними і відповідно їх презентує. Сферою переносного вживання майбутнього доконаного є вираження повторюваних або раптових дій, віднесених до минулого. Майбутній недоконаний позначає дію, яка ще не стала реальністю, це впливає на меншу здатність до транспозиції цієї форми. Минулий доконаний демонструє дію локалізованою в часі й реальною, саме це стає основою для його переносного вживання. Виняткове переносне вживання форм минулого недоконаного пов'язане з тим, що майже неможливо уявити такі дії, які б перманентно тривали, продовжувалися і розвивалися в минулому чи майбутньому часі⁹.

Отже, одним із різновидів граматичної транспозиції є часова транспозиція дієслова. Така транспозиція передбачає набуття формами вторинного значення в межах своєї категорії, надає додаткових відтінків значень і конотацій будь-якому висловлюванню.

Мета статті полягає в з'ясуванні транспозиційних особливостей форм часу дієслова в художньому мовленні М. Матіос.

Завдання статті: дослідити й описати транспозиційні особливості граєм часу в художніх текстах Марії Матіос із погляду їхнього семантичного навантаження;

⁹ І. Дудко, *Функціонально-онимасіологічні аспекти дослідження транспозиційних значень часових форм дієслова в українській мові* [В:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, № 1, Warszawa 2013, с. 53.

Часова транспозиція дієслівних форм...

визначити формальні показники в реченнях, що вказуватимуть на часову транспозицію.

Джерельною базою слугують твори Марії Матіос «Мами», «Майже ніколи не навпаки», «Солодка Дафуся», із яких методом суцільної вибірки дібрано необхідний лінгвістичний матеріал.

Виклад основного матеріалу. Центром категорії часу в текстах М. Матіос («Мами», «Майже ніколи не навпаки», «Солодка Дафуся») постає минулий час. Це пояснюємо художнім задумом, змістом та структурою творів – авторка описує життя людей в різні періоди історії України, і відповідно події тут подаються переважно ретроспективно.

Теперішній час функціонує в письменниці значно рідше порівняно з минулим. Переважно натрапляємо на випадки вживання теперішнього неактуального. Убачаємо тут закономірність, адже це час, що описує події, які відбуваються в момент мовлення, а також існують у відрізках часу до і після нього. Із допомогою такої форми часу письменниця акцентує, що без минулого немає теперішнього, ці сфери завжди взаємопов'язані. Відповідно, майбутній час у прямому значенні функціонує в авторки спорадично, як правило, у репліках персонажів.

Це зумовило те, що найбільше у творах М. Матіос представлені випадки заміщення минулого часу іншими грамемами. Таке явище цілком художньо вмотивоване: текст-розповідь про минулі події не був би семантично наповнений такою мірою, щоб дочитати його до кінця, якби там не містилися вкраплення, які активізують думку (теперішній час у значенні минулого), дають можливість досягнути невідворотності події (уживання майбутнього часу в значенні минулого).

Часова транспозиція дієслівних форм...

Використання граєм теперішнього часу в значенні минулого в проаналізованих текстах служить насамперед засобом наближення читача до подій минулого. Основне завдання такої транспозиції – створення ефекту присутності, актуалізація й унаочнення подій, що вже відбувалися. Це форма живої розповіді про минуле, що зображується так, наче воно відбувається прямо на наших очах: *По тому вона вчула, як гострі й холодні зашпори заходять у ноги, як безвольними робляться руки. А далі – знизу і зверху – повіяло холодом. Це був смертельний холод, укупі зі смертельним страхом. Ніби вона ходить опівнічним цвинтарем* (2, с. 56)¹⁰. Минулі події тут позначаються не просто як перелік фактів, що колись відбувалися, а й так, наче їх заново сприймають та переживають. У наведених прикладах граматичними показниками, що є визначальними при встановленні переносного значення форми теперішнього часу, виступають предикати, виражені дієслівними формами минулого часу в прямому значенні.

У контексті минулого часу форма презенса підкреслює здивування чи обурення мовця певним фактом, крім того, випадки вживання теперішнього-минулого трапляються в емоційних розповідях про несподівані випадки перебігу подій: *Але в «психушку» таки відвезли. І без перепрошень. А там доктор попався розумний. **Каже** моїй дружині: ПТСР у нього, а не «білка». Лікар **розпитує** – я мовчу. Знов **товкмачить** моїй дурній жінці: то в нього така миттєва реакція на людей у камуфляжі. **Пояснює**: на фронті війн приймає рішення миттєво, у кліп ока. І **питає** мене: так? **Махаю** головою: так. А він*

¹⁰ Усі приклади з номером 2 подано з: М. Матіос, *Майже ніколи не навпаки*: роман у новелах, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylivna-mayzhe-nikoly-ne-navpaky15296%20(1).pdf

*тій дурені **каже**, в магазині ваш чоловік у своїй свідомості повернувся на фронт. Це від нього не залежить* (1, с. 248)¹¹ – у запропонованому ілюстративному матеріалі грамеми теперішнього часу в значенні минулого застосовуються, аби акцентувати увагу на важливості та змістовності кожного сказаного слова для персонажа в ситуації несподіваній, проте бажаній. Окрім того, транспоновані грамеми тут також увиразнюють послідовність подій.

Семантика повторюваності дій при транспозиції теперішнього часу у сферу минулого є досить поширеною у творах М. Матіос: *Моя мама, як ще молодша була, коли дояркою в колгоспі доярувала, то розказувала, що голова колгоспу за совєтів **кожного дня** її лякав. Отако **стоїть** голова над головою в мамі, а вона під коровою відро **тримає, і каркає, каркає**: дії ті кавулі, Маріє, добре, і завтра на дойку не запізнися, і в спідницю яку краще вберися, бо передали телефонограму, що перший секретар райкому партії має приїхати інспектувати вранішню дойку* (1, с. 72). У наведеному прикладі додатково увиразнює семантику повторюваності конструкція *кожного дня*. Варто зауважити, що формально в таких випадках на повторюваність дій будуть вказувати предикати, виражені минулим часом недоконаного виду в прямому значенні, адже минулий недоконаний позначає тривалі дії, які протікали в часі й були незавершеними. Минулий доконаний указує на наявний результат дії і є обмеженим у часі, тож він не може позначати повторюваність.

У низці випадків спостерігаємо вживання **майбутнього часу в значенні минулого**. Переважно така транспозиція виражає семантику повторюваності: *Ревність*,

¹¹ Усі приклади з номером 1 подано з: М. Матіос, *Мами*: драма на шість дій, Київ 2023.

*важка, як рука мерця, ревність переслідувала Михайла – і він почав переслідувати жінку. Матронка до Марії – Михайло поза Маріїну стайню, лиш **визирне** з-поза стіни, мов злодій, і знов **сховається**, мов злодій* (3, с. 59)¹². Спираючись на контекст, можемо також визначити відтінок раптовості – очевидно, що дія, представлена транспонованими грамами, відбувалася швидко та несподівано. У наведеній ілюстрації допоміжне фазисне дієслово *почати* у структурі предиката додатково підкреслює початок і подальшу повторюваність дій.

Окрім цього, М. Матіос іноді вживає вставне слово *було* для увиразнення семантики повторюваності: *Ляже, **було**, коло чоловіка. Без поспіху **зроблять** свою звичну багаторічну справу, **поперевертаються** одне до одного плечима – та й до ранку ніби **вмруть** обоє. І навіть **не ворухнуться** до схід сонця* (2, с. 18).

Показовими в проаналізованих текстах є випадки поєднання в одній конструкції кількох значеннєвих часових площин, виражених грамами теперішнього, минулого і майбутнього часу. Наприклад: *Син змалечку **любив** дивитися, коли мама **випивала**. Вона мовчки **орудує** голкою, а він під ту мовчанку децю й **розкаже** мамі, **ділився** з нею своїми нехитрими секретами, поки та хвойда Галя **не обкрутила** йому голову і **не пустила** життя стрімголов* (1, с. 178); – *Розуміси, я так само, як «Яструб», цілими днями **плакав і мовчав**. **Мовчав і плакав, **закрив**** руками коліна і **плачу*** (1, с. 257). В обох ілюстраціях можемо чітко простежити різні часові плани, зауважимо ж, що синтаксичний час текстових фрагментів визначають предикати минулого часу недоконаного виду.

¹² Усі приклади з номером 3 подано з: М. Матіос, *Солодка Даруся*: роман, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylivna-solodka-darusia15283%20(1).pdf

Часова транспозиція дієслівних форм...

У наведених реченнях форми минулого часу недоконаного виду зумовляють перенесення часового значення дієслівних форм у сферу минулого. Це спричинює внутрішньоструктурні транспозиційні процеси в межах графем майбутнього часу доконаного виду та теперішнього часу – формальне значення майбутнього доконаного перестає збігатися із семантикою повторюваності у сфері теперішнього неактуального, визначеною формою презенса, і таким чином у новоствореній конструкції транспозиційний процес реалізується ланцюгово: майбутній час доконаного виду функціонує в контексті теперішнього, а теперішній – у зоні минулого.

Часто в таких випадках застосовують вставні слова *було, бувало*, які, визначаючи синтаксичний час конструкції, зумовляють транспонування форм **теперішнього та майбутнього часу у сферу минулого**: *Але, було, клепає-клепає – та й сяде просто посеред подвір'я і дрімбу в губи* (3, с. 17); *Діти, бувало, бавляться і збіжать по дамбі вниз, як дрібні сонечка після дощу по веселиці, – а потім **плоскаються** цілими днями у воді* (3, с. 41). Завдяки поєднанню різних часових планів авторка надає висловленню жвавості, динаміки, виразності в розгортанні подій, засвідчених мовцем, а також передає душевний стан мовця і занурює в це відчуття читача.

У проаналізованих творах М. Матіос досить чималий пласт займає транспозиція **майбутнього часу доконаного виду у сферу теперішнього** для вираження ряду повторюваних дій. У наведеній нижче ілюстрації показником моменту мовлення є предикат у формі теперішнього часу (актуального), транспоновані форми – дієслова із значенням разової дії: *Іде автобус на Вижницю: Іван*

*сидить на задньому сидінні при самому вікні — у дрімбу грас. Дехто з пасажирів, може, би й сварився з сусідом за негрічний рух чи ненавмисну штовханину — але **гляне** на Івана, **стисне** плечима, та й **прикусить** язик* (3, с. 14). У проаналізованих текстах такі приклади трапляються спорадично, оскільки складно уявити дію, яка відбувається в момент мовлення і водночас уже має результат. Граматичними показниками, що вказують на транспозицію майбутнього часу доконаного виду, є предикати, виражені формами теперішнього часу в прямому значенні, які стоять у постпозиції щодо транспонованих граєм.

Письменниця активно послуговується лексико-граматичними засобами, які увиразнюють семантику повторюваності, як-от: *по суботах-неділях і раз на два-три дні: А він лиш курить і мовчить. По дві пачки на день! А по суботах-неділях н'є. Сам. **Закриється** в літній кухні і квасить. Але мовчить і нікого до себе не підпускає* (1, с. 112); *Марія **принесе** півлітерку **раз на два-три дні**, а Даруся його не н'є — лишає на сметанку* (3, с. 8).

Фіксуємо використання транспонованої форми майбутнього часу доконаного виду з часткою *не*. Наявність заперечення забезпечує стирання меж між теперішнім і майбутнім часом. Заперечення можливості реалізації очікуваного результату спрямовує форму майбутнього часу недоконаного виду до сфери теперішнього, адже саме тут не існує можливостей для реалізації майбутньої дії: *Дві інші невістки й носа **не покажуть** до свекрухи. Дітей чучкають та губи дують, що Павлові мастку нібито більше дісталося від батька* (2, с. 22).

Поодинокими є випадки використання теперішнього часу в контексті майбутнього: *Віталій! Я*

Часова транспозиція дієслівних форм...

виходжу заміж. *Лишайся щасливий!* (1, с. 84); *Гай, ще сапаємо* два рядочки, *та й буде* (2, с. 1). У наведених прикладах транспонована форма теперішнього часу вживається для того, щоб позначити дію, яка буде реалізована в майбутньому, але намір, рішучість, готовність її здійснити або впевненість у тому, що вона здійсниться, проявляється в теперішньому.

Висновки. Аналіз транспозиції граєм часу дієслова крізь призму семантико-граматичних та стилістичних аспектів засвідчує важливу роль цього мовного явища у творах Марії Матіос. Найбільший транспозиційний потенціал серед граєм часу в проаналізованих текстах мають форми теперішнього часу, завдяки чому авторці вдається представити зображуване більш виразно та динамічно, наблизити події до читача, акцентувати увагу на тривалості та повторюваності описаних процесів. Транспонуючись у сфери інших часових форм, грамами майбутнього часу доконаного виду вказують на неминучість і часто повторюваність дій. Переносного вживання минулого часу не засвідчено.

Формальними показниками, що вказують на транспозицію, виступають предикати, виражені дієслівними формами в прямому значенні; вставні слова *було*, *бувало*; лексико-граматичні засоби.

Стилістично осмислене використання вторинних значень аналізованих дієслівних граєм часу допомагає Марії Матіос надавати додаткових естетичних, емоційно-експресивних, увиразнювальних, динамічних відтінків мовному контексту творів, що формує індивідуальний мовний стиль письменниці.

Література

Часова транспозиція дієслівних форм...

Барчук В., *Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис*, Івано-Франківськ 2011.

Вихованець І., Городенська К., *Теоретична морфологія української мови*, Київ 2004.

Вихованець І., *Різновиди транспозиції* [в:] „Актуальні проблеми граматики”, вип. 2, Кіровоград 1997, с. 57-60.

Данилюк І., *Синкретизм у системі частин мови*: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова, Донецьк 2006.

Дудко І., *Функціонально-ономасіологічні аспекти дослідження транспозиційних значень часових форм дієслова в українській мові* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, № 1, Warszawa 2013, с. 47-66.

Матіос М., *Майже ніколи не навпаки*: роман у новелах, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylyvna-mayzhe-nikoly-ne-navpaky15296%20(1).pdf

Матіос М., *Мами*: драма на пість дій, Київ 2023.

Матіос М., *Солодка Даруся*: роман, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylyvna-solodka-darusia15283%20(1).pdf

Наконечна Л., *Семантико-функціональна транспозиція часових форм дієслова в поліпредикативних структурах сучасної української мови*: дис... канд. філол. наук, Івано-Франківськ 2008.

Піддубська І., *Основні принципи транспозиції граматичних форм* [в:] „Лінгвістичні студії”, вип. 20, 2010, с. 93-97.

Українська мова: енциклопедія, вид. 2-ге, Київ 2004.

References

Barchuk V., *Hramatychna temporalnist: Interval. Chas. Taksys*, Ivano-Frankivsk 2011.

Vykhovanets I., Horodenska K., *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*, Kyiv 2004.

Vykhovanets I., *Riznovydy transpozysii* [w:] „Aktualni problemy hramatyky”, vyp. 2, Kirovohrad 1997, s. 57-60.

Danyliuk I., *Synkretyzm u systemi chastyh mowy*: avtoref. dys... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova, Donetsk 2006.

Dudko I., *Funktsionalno-onomasiolohichni aspekty doslidzhennia transpozysiniykh znachen chasovykh form diieslova v ukrainskii movi* [w:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, № 1, Warszawa 2013, s. 47-66.

Matios M., *Maizhe nikoly ne navpaky: roman u novelakh*, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylivna-mayzhe-nikoly-ne-navpaky15296%20(1).pdf

Matios M., *Mamy: drama na shist dii*, Kyiv 2023.

Matios M., *Solodka Darusia: roman*, file:///C:/Users/New/Downloads/matios-mariia-vasylivna-solodka-darusia15283%20(1).pdf

Nakonechna L., *Semantyko-funktsionalna transpozysiiia chasovykh form diieslova v polipredykatyvykh strukturakh suchasnoi ukrainskoi mowy*: dys... kand. filol. nauk, Ivano-Frankivsk 2008.

Piddubska I., *Osnovni pryntsyipy transpozysii bramatychnykh form* [w:] „Linhvistychni studii”, vyp. 20, 2010, s. 93-97.

Ukrainska mova: entsyklopediia, vyd. 2-he, Kyiv 2004.

КОЛІРНІ ДОМІНАНТИ В МІЛІТАРНІЙ ПОЕЗІЇ ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ¹³

COLOR DOMINANTS IN THE MILITARY POETRY OF VOLYN WRITERS

Олег Злотко

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Zlotko.Oleh2024@vnu.edu.ua

The article is dedicated to the study of color terms selected from the poetry of Volyn members of the National Union of Writers of Ukraine. The linguistic units of this lexical-semantic group are characterized in terms of evaluation, expressive connotation, psycho-emotional intentions, and cognitive interpretation. It is emphasized that the color lexicon presented in military poetry performs significant artistic-expressive and communicative-pragmatic functions. Among the analyzed color terms, commonly recognized ones are identified, which, when placed in new contextual conditions, acquire fresh, individual-authorial nuances. It has been established that the analyzed lexemes vividly explicate various emotions, usually provoked by experienced or perceived events. Within the system of color characteristics associated with the theme of war, the dominant black color is highlighted, while the functional potential of less frequently used nominations – white, blue, green, red, and gray – is also addressed.

¹³ Роботу написано під науковим керівництвом д-ра філол. наук, проф. Наталії Костусяк.

Keywords: color term, lexeme, expressive means, stylistic role, emotional-evaluative and expressive connotation, epithet, comparison.

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну тема війни не втрачає своєї актуальності в різностильовому й багатожанровому інформаційному просторі. Об'єктивне віддзеркалення реалій сьогодення насамперед представлене в медійній площині, а їхнє сприйняття й осмислення, увесь спектр настроїв та почуттів українців, мововираження реакцій на підлість, жорстокість і цинізм ворога інтерпретовано в художньому слові. Дослідженню текстів воєнного періоду присвячено низку праць. Зазвичай лінгвісти акцентують увагу на студіюванні мови газетної публіцистики, яку аналізують в площині стилістики, антропоцентризму, комунікативно-прагматичного потенціалу та ін.¹⁴ Меншою мірою зазначені вектори представлені в дослідженнях, побудованих на

¹⁴ Н. Костусяк, Н. Шульська, Н. Костриця, *Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках* [в:] „Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія”, вип. 56, 2022, с. 60-65, <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13> [06.12.2024]; N. Kostusiak, N. Shulska, V. Sadivnychyi, N. Sydorenko, T. Zdikhovska, N. Iovkhimchuk, O. Bondarenko, *Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions* [in:] „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, vol. 13, issue 2, spec. XXXV, 2023, p. 40–46, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf [07.12.2024]; Н. Костусяк, М. Навальна, О. Межов, *Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі* [in:] „Slavia Orientalis”, т. LXXII, № 4, 2023, p. 893-905, <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/148592/edition/130439/content> [09.12.2024].

матеріалі художнього дискурсу окресленої тематики й часового зрізу. Обираючи об'єктом вивчення твори про війну, науковці вдаються до їхньої різновимірної інтерпретації, проте переважно з акцентом на літературознавчий аспект. Зокрема, Л. Горболіс окреслила специфіку художнього зображення героя-захисника у творчості Бориса Гуменюка. Зорієнтованість на етнопсихологічний вимір дала змогу авторці виявити багатогранність оборонця своєї землі, для якого цінності українського народу надважливі¹⁵. О. Пухонська побудувала дослідження на матеріалі творів, що вербалізують травматичний досвід війни їхніх авторів – сучасних українських митців¹⁶. Цікавою видається стаття Н. Піддубної, присвячена засобам вираження сакрального в мілітарній поезії. Авторка докладно схарактеризувала бібліізми в дихотомії національної традиції та лінгвокреативного новаторства, з'ясувала їхню стилістичну роль і прагматичний потенціал¹⁷.

Активна фаза російсько-української війни зазнала омовлення й у волинському художньому просторі. Реалії сучасної воєнної дійсності знайшли віддзеркалення в поезії,

¹⁵ Л. Горболіс, *Герой-захисник у творчості Бориса Гуменюка: етнопсихологічний аспект* [в:] *Ucrainica X. Současna ukrajinistika problemu jazyka, literatury a kultury. Sbornik prispěvků*, 2022, p. 439-444.

¹⁶ О. Пухонська, *Літературна рефлексія війни: від афективної до раціональної* [в:] „Slavia Orientalis”, т. LXXII, № 4, 2023, с. 799-814. <https://journals.pan.pl/Content/130433/2023-04-SOR-08.pdf?handler=pdf> [10.12.2024].

¹⁷ Н. Піддубна, *Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни* [в:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*?, ред. С. Романюк, Warszawa 2024, с. 171-189, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [10.12.2024].

частина якої поки не видана в збірках, проте розміщена на персональних сторінках авторів у мережі «Фейсбук», на сайті Волинського національного університету імені Лесі Українки, фрагментарно в медійних виданнях та ін. Ці твори вирізняються глибинною образів і символів, психоемоційністю та експресією, мовним багатством, що в комплексі слугують засобом концептуалізації війни. Частину волинських поетичних текстів мілітарної тематики з акцентом на лінгвокогнітивний, модально-прагматичний і стилістичний виміри проаналізовано в сучасній лінгвоукраїністиці¹⁸, проте зазначений фрагмент мовотворчості членів Національної спілки письменників України ще не знайшов всеохопного віддзеркалення в науковій парадигмі. До фрагментарно досліджених питань належить опис кольороназв, засвідчених у поетичному доробку волинських майстрів слова. Окреслюючи функційну своєрідність мовних одиниць цього різновиду, І. Бабій слушно зазначила: „Крім зорової інформації, кольороназви можуть створювати різноманітні цікаві образи в художній мові, набувати нових метафоричних та символічних значень, розширювати традиційну символіку кольорів”¹⁹. Мовні засоби зазначеної лексико-семантичної групи перспективно простудіювати в площині оцінності, експресивного

¹⁸ N. Kostusiak, N. Shulska, V. Sadivnychyi, N. Sydorenko, T. Zdikhovska, N. Iovkhimchuk, O. Bondarenko, *Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions* [in:] „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV, 2023, p. 40–46, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf [07.12.2024].

¹⁹ І. Бабій, *Семантико-естетична парадигма назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі художньої прози XX ст.)*. Тернопіль 2021, с. 6.

забарвлення, психоемоційних інтенцій, когнітивної інтерпретації. Потреба розв'язати окреслені питання визначає *актуальність* порушеної теми.

Перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу поезії, хочемо навести міркування С. Романюк, подані в адресованому читачам передньому слові до колективної монографії „Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України”: „Цієї книжки не мало би бути – у жодній формі, навіть у такій *stricte* науковій. Тема, яку ми порушуємо, не повинна ставати об'єктом досліджень сучасності. Ми сподівалися, що війну, принаймні на європейському континенті, а в ідеальному вимірі – у світі, наукова спільнота буде аналізувати тільки з історичної перспективи – учитися на помилках так, щоб ніколи їх не повторювати”²⁰. Солідаризуючи з дослідницею, зазначимо, що так само не мало б бути і творів, присвячених російсько-українській війні, не мало б бути поезії, сповненої болю й розпачу, поезії-реакції на злочини російських військових, і наша стаття могла б стосуватися зовсім іншого аспекту. Натомість воєнні дії внесли свої зміни не тільки в усі сфери життя українців, а знайшли віддзеркалення в поетичних рядках, що акумулюють викликані новими реаліями емоції і є, за словами О. Пухонської, проговоренням пережитого²¹. Твори волинських митців вирізняються по-новому осмисленими образами, неочікувано омовленими зоровими та звуковими картинами, новими символами й несподіваними

²⁰ С. Романюк, *Досвід війни в науковому осмисленні українських дослідниць* [в:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*, ред. С. Романюк, Warszawa 2024, с. 11-15, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [11.12.2024].

²¹ О. Пухонська, *Op. cit.*, с. 802 [10.12.2024].

метафорами, порівняннями, епітетами. Перші емоції, викликані вторгненням росії, – шок, страх, розпач, далі був невимовний біль, спричинений повідомленнями про значну кількість безневинних жертв. Для зображення цих психологічно-емоційних станів письменники використовують темні кольороназви, серед яких домінує чорна барва. Її символізм простежуємо за поєднання з лексемою *хустка* та іншими номінаціями одягу, що не тільки моделюють експресивно марковані оповіді, а й дають змогу лаконічно передати душевну трагедію, страждання, смуток, тугу матерів і дружин: *а найстрашніше – це ті прозори жінки / що знову вдягають на чорне чорні хустки* (О. Папук)²². Іноді письменники використовують ступеньовані форми аналізованого колірною епітета, які експлікують інтенсивність цієї барви й водночас увиразнюють біду, безнадію та приреченість: *на все село / три жінки / і в кожній хустка ще чорніша* (О. Папук)²³.

Відчуттям нестерпного болю й відчаю сповнені рядки про українських воїнів, які заплатили власним життям за те, аби зупинити ворога. Н. Горик використовує чорний колір не тільки для зображення трагічних подій, а й із метою яскравіше передати психологічно-емоційне напруження: *Чорнота облягає лица. / Застигає поклонний шлях. / Наші воїни, / наші лицарі, / Наші праведники – / на щитах. / І немає потрібного слова... / Честь Героям... / Прокляття москві! / Знов у матері хустка тернова / Почорніла на голові* (Н. Горик)²⁴. Чорний колір слугує вагомим засобом експресії, маркуючи гнітючий і важкий стан батьків, які втратили на війні найдорожчу у світі

²² <https://www.facebook.com/share/p/15bQT6bhyG/> [06.12.2024].

²³ <https://www.facebook.com/share/p/15UNACApbr/> [06.12.2024].

²⁴ <https://www.facebook.com/share/p/18igC71MSH/> [06.12.2024].

людину — сина: *Линуть найкращі тепер до Бога... — / Багатолюдна скорботна дорога / Сповнена болю і праведних слів. / Батько знімів... Мати **зчорніла**...* (Н. Горик)²⁵. Як засвідчує поданий ілюстративний матеріал, для концептуалізації війни письменники послуговуються не тільки вираженими прикметниками кольоназвами, а й утвореними від них дериватами — іменниками й дієсловами, що сприяють конденсації висловлення.

Образ чорної хустки нешаблонно використано в описах картин природи: *Довкола біліло латаття — а там ні душі, / порожні коліски гойдали себе дитинних. / Небом пастух прогнав череду дощів, / і зацвіли зірки на **чорній хустині*** (О. Папук)²⁶. О. Папук послуговується чорною барвою для посилення зимових пейзажних штрихів: *сніг такий **чорний** / як дірка в грудях* (О. Папук)²⁷. Особливої експресії сповнене метафоричне порівняння чорного снігу з діркою в грудях, що увиразнює гнітючість настрою, тривогу, духовне спустошення людей. У досліджуваній поезії зима не тільки змальована в незвичних чорних барвах, а й наділена людськими рисами. Метафоричний образ цієї пори року набуває внутрішньотекстового розширення: відповідно до воєнної реальності зима одягнена не в білі шати, а в старе вбрання з дірчавими кишнями. Вона збирає гілзи й удавано та нещиро наспівує веснянку, що надає текстові іронічного звучання: *і все далі і далі від нас / **чорний** силует зими / який збирає дорогами гілзи / до своїх дірчавих кишень / фальшиво наспівуючи веснянку* (О. Папук)²⁸.

²⁵ <https://www.facebook.com/share/p/19cR2ujmYY/> [06.12.2024].

²⁶ <https://www.facebook.com/share/p/1664CwxQjP/> [06.12.2024].

²⁷ <https://www.facebook.com/share/p/15UNACApbr/> [06.12.2024].

²⁸ <https://www.facebook.com/share/p/1581GfCNg4/> [06.12.2024].

Колірні домінанти в мілітарній поезії волинських...

У досліджуваних текстах чорна фарба часто контрастує з білою, яка традиційно викликає асоціацію з чимось щасливим, світлим, добрим, проте в поєднанні вони моделюють жахливу воєнну дійсність та пов'язані з нею страждання й смерть: *і біліє полотно між хатами, / а по ньому чорним-чорними рядами / вишито хрести, більший... менший, / і щодень приходить смерть, / наче вперше* (О. Папук)²⁹. Узвичаєне колірне протиставлення білий – чорний набуває оновлених змістових відтінків і слугує віддзеркаленням двох часових відтінків – довоєнного, звичного і воєнного, трагізм якого масштабовано за допомогою редулікованої прикметникової форми *чорним-чорними*.

Письменники використовують чорну барву у створенні стражденного образу міст, згадка про які викликає невимовний біль: *Чернігів... Ірпінь... Маріуполь... Буча... / Душа переповнена – чорна туча, / Готова обрушитись не дощем – / Гнівом, прокляттям, гірким плачем...* (Н. Горик)³⁰; *Ізнову нашість ігове – Суне новітня орда. Ізнову тебе, Чернігове, Накрила чорна біда* (Н. Горик)³¹.

Зворушливо-емоційне осмислення дійсності репрезентовано в образі чорних метеликів: *чорні метелики / шукають хоча б якоїсь барви / на випалених клумбах* (О. Папук)³². Темну кольористику заковано в зображенні випалених клумб, а також порожніх будинків, які репрезентують глибинний зміст і панорамно передають біль та розпач: *чорні метелики / зазирають у павутиння вікон / а там посеред хати / лише*

²⁹ <https://www.facebook.com/share/p/1F1sNBXM1q/> [06.12.2024].

³⁰ <https://www.facebook.com/share/p/1HghRAhkGy/> [06.12.2024].

³¹ <https://www.facebook.com/share/p/1Gehkhrvis/> [06.12.2024].

³² <https://www.facebook.com/share/p/18gepFu9bJ/> [06.12.2024].

чорнобривці (О. Папук)³³. Значну роль в експресивізації образу війни, її трагічності й жорстокості відіграє епітет *чорний*, що бере участь у моделюванні образу крука як символу страшного, зловісного та безвихідного і яскраво передає суб'єктивне сприйняття обставин війни: *шматують місто чорні круки* (О. Папук)³⁴. У поезії волинських митців концептуалізація війни пов'язана з різними стилістичними фігурами, що створюють контраст й експресивізують текст. Зокрема, М. Мартинюк за допомогою образів чорного крука та журавлів, болю і щастя моделює своєрідні контексти-антитези: *Весна прийшла ніяк не заповітна. / Як грім, на землю впала чорним круком, / Хоч мала журавлиним перегуком / І щастя принести – не біль та муки – / Народу українському на вітвар* (М. Мартинюк)³⁵.

Емоційне осмислення горя, несправедливості й безпорадності О. Папук втілює в так звані безколірні пейзажні картини, у змалюванні яких немає звичних кольороназв, проте вони впізнавані з контексту: *Сіли на весла, їм треба було плисти / крізь темні загати ночі подалі від сонця* (О. Папук)³⁶. Епітет *темний* й за кольористикою наближений образ ночі конденсовано реалізують експресію та передають психологічний стан людей, які повинні залишити власні оселі й утікати в невідомість, „подалі від сонця” – традиційного символу життя. Уплетене в тканину досліджуваних віршів сонце позбавлене характерних для нього тепла і яскравості, воно набуло нового

³³ <https://www.facebook.com/share/p/18gepFu9bJ/> [06.12.2024].

³⁴ <https://www.facebook.com/share/p/1Go7DkoEJm/> [06.12.2024].

³⁵ <https://litgazeta.com.ua/poetry/mykola-martyniuk-vesna-pryshla-niiak-ne-zapovitna/> [06.12.2024].

³⁶ <https://www.facebook.com/share/p/1664CwxQjP/> [06.12.2024].

кольоровираження та змістових відтінків, що забезпечують підпорядковані епітети й контексти, у яких представлено чорну фарбу: ...**кіптяве сонце** *сходить при землі* (Н. Гуменюк)³⁷; *А ми сидимо біля дому, наче старі, / **сонце голодне** пасемо на чорнім дворі* (О. Пашук)³⁸. У наведених рядках досить ємно передано почуттєву сферу ліричних персонажів.

У художній мові волинських митців натрапляємо на номінацію білого кольору, переважно засвідчену в межах порівняльних конструкцій. Н. Гуменюк із зраненою білою птахою порівнює Україну, образ якої контрастує з негативно маркованими номінаціями ворога. У реченні *Як біла птаха, Україна – / У кігтях дикої рузні* (Н. Гуменюк)³⁹ засобом експресивізації слугує сполука *дика рузня*, в опорному іменнику якої авторка використала літеру *з*, що слугує розпізнавальним знаком на техніці російських військових. У строфі *Великдень Україна зустрічає / У беріях і терновому вініці. / Мов птаха біла, кулею підтята, / Поранена рашистом на льоту, / Несе любов святу свою на свято, / Як писанку небесно-золоту* (Н. Гуменюк)⁴⁰ образ білого птаха подано на тлі негативнооцінного субстантива *рашисти*. У композитній лексемі *небесно-золотий* Н. Гуменюк поєднує два кольори, назви яких належать до групи відносно-якісних прикметників. Зазначений складний атрибут слугує виразним засобом створення образності, надає цій частині тексту позитивного емоційно-експресивного забарвлення.

³⁷ <https://www.facebook.com/share/p/1BGQz8Ssb6/> [06.12.2024].

³⁸ <https://www.facebook.com/share/p/1PMJDCy6FE/> [06.12.2024].

³⁹ <https://www.facebook.com/share/p/1AkSMobaG8/> [10.12.2024].

⁴⁰ <https://www.facebook.com/share/p/151VFbPkTK/> [10.12.2024].

Ю. Фінковська у своїй поезії використала складний прикметниковий епітет *брудно-білий*, який хоч і є кольороназвою, проте не виконує звичної для нього функції номінування фарби, а реалізує емоційно-підсилювальне значення, надає сказаному додаткового негативного відтінку, викликаючи неприємні відчуття: *Втома ця вперше така наскрізна, / Біль **брудно-білий** і у всіх різний, / Тільки кому як би не боліло, / Більше немає цілком вцілілих* (Ю. Фінковська)⁴¹.

У контексті образності й позитиву варто розглянути синій колір. О. Папук використовує цю барву для зображення *синього неба* як спогаду й водночас бажання ліричної героїні повернутися до мирного й щасливого довоєнного життя без сирен і ракет: *перейти через міст – туди, де щасливі були, / де в **синьому** небі тремтів журавлиний клин, / де сміялась вода, яку лоскотав очерет, / де ще не було сирен, не було ракет* (О. Папук)⁴². Емоційно насиченими є рядки, у яких Н. Горик звертається до синіх хмар: *О **сині** хмари, не баріться – / Спішіть, несіть живильну воду! / Нехай бійці омиють лица, / Вдихнуть жадану прохолоду, / І, може, їм прибуде сили, / І, може, їм додасться міці* (Н. Горак)⁴³. Зазвичай позитивні емоції пов'язують із безхмарним небом чи невеликими білими хмарками на ньому, а дощові сині є свідченням тривоги, неспокою, суму. Натомість в аналізованій поезії авторка апелює до синіх хмар і просить, аби вони принесли нашим воїнам дощ, який втамує спрагу й додасть сили боронити рідну землю.

⁴¹ <https://vnu.edu.ua/uk/news/virshi-z-pidvalu-proyekt-poetychnykh-lystivok-vid-mahistrantiv-zhurnalistyky> [10.12.2024].

⁴² <https://www.facebook.com/share/p/1UbdYKjS64/> [10.12.2024].

⁴³ <https://www.facebook.com/share/p/17woB2t44C/> [10.12.2024].

Майстерність насичувати усталені колірні сполуки новим психологічним змістом простежуємо в поезії О. Папук. У такі контекстуальні умови потрапив епітет *зелений: весно-веснянко гулі гулі гуль-гуль / швидше сховай нас у травах зелених від куль* (О. Папук)⁴⁴. Звичний атрибут весни – зелена трава доповнений відчуттями неспокою, тривоги, страху загинути. Оригінальне індивідуально-авторське поєднання зеленої барви з опорними іменниками, зокрема й позбавленими кольорових ознак, простежуємо в рядках О. Папук: *а з чим змішати кров / щоб отримати зелену барву / намалюю траву / листя / багато зеленого сміху / і зелений чумацький шлях, / яким опісля / душі вертатимуть додому* (О. Папук)⁴⁵. Аналізуючи такого зразка оказіональні сполуки, І. Бабій зазначає, що „в художньому мовленні в умовах сполучуваності колірних лексем з реаліями, яким взагалі не властива ознака кольору, значення кольору взагалі стирається, нейтралізується, і на перший план виходить нове образно-семантичне прирощення”⁴⁶. Контекстуальна незвичність притаманна й утвореному від аналізованої кольороназви дієслову *зеленіти*: *Завше так навесні, зеленіють не всі... / У когось ще й досі очей ополонки червоні. / Тіні жіночі стрічками тремтять на пероні, / їм би услід... / з очей висипається сіль* (О. Папук)⁴⁷. У поданих рядках представлено колірний образ очей, червона барва й слова *з очей висипається сіль* концентрують натяк на сльози, сум і розпач жінок, чоловіки яких беруть участь в активних бойових діях чи загинули за Україну.

⁴⁴ <https://www.facebook.com/share/p/15bQT6bhyG/> [10.12.2024].

⁴⁵ <https://www.facebook.com/share/p/1ZXJzvM2M1/> [10.12.2024].

⁴⁶ І. Бабій, *Op. cit.*, с. 59.

⁴⁷ <https://www.facebook.com/share/p/1Jdmws3Fd4/> [10.12.2024].

Війну нелегко сприйняти дорослим, але ще важче її жахіття усвідомити дітям. Н. Шульська досить виразно й водночас емоційно передала те, що контрастує з дитинством мирного часу. Авторка змалювала воєнну дійсність, скориставшись засобами вираження неґації, серед яких заперечна частка *не* та прийменник *без*, а також дві колірні номінації, що перебувають в антонімічних відношеннях і реалізують додатковий смисл, — *кольорові (сни)* і *сіро-синя (підвальна глибина)*: *Нашим дітям / Нявчать від болю котики вербові, / Весна, як чайка, б'ється у вогні. / Не сняться дітям сни вже **кольорові** / В підвальній **сіро-сірій** глибині / Вони не плачуть. Сплять без коліскових* (Н. Шульська)⁴⁸.

Отже, колірний лексикон, засвідчений у мілітарній поезії волинських митців, виконує важливі художньо-виражальні функції й виявляє глибокі психоемоційні інтенції. Серед досліджуваних номінацій засвідчені загальновідомі назви, які, потрапивши в нові контекстуальні умови, набули оновлених індивідуально-авторських відтінків. Попри те, що корпус фактичного матеріалу переважно не передає реальних воєнних картин за допомогою кольороназв, проте яскраво експлікує різні емоції, зазвичай викликані відчутим і пережитим. У системі об'єднаних тематикою війни колірних ознак домінує чорна барва, значно рідше представлені білий, синій, зелений кольори, абсолютну периферію формують червоний і сірий.

Література

⁴⁸ <https://vnu.edu.ua/uk/news/virshi-z-pidvalu-proyekt-poetychnykh-lystivok-vid-mahistrantiv-zhurnalistyky> [10.12.2024].

Бабій І., *Семантико-естетична парадигма назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі художньої прози ХХ ст.)*, Тернопіль 2021.

Горболіс Л., *Герой-захисник у творчості Бориса Гуменюка: етнопсихологічний аспект* [in:] *Ucrainica X. Současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků*, 2022, s. 439-444.

Костусяк Н., Навальна М., Межов О., *Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі* [in:] „*Slavia Orientalis*”, т. LXXII, № 4, 2023, s. 893-905, <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/148592/edition/130439/content> [09.12.2024].

Костусяк Н., Шульська Н., Костриця Н., *Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках* [в:] „*Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*”, вип. 56, 2022, с. 60-65, <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13> [06.12.2024].

Піддубна Н., *Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни* [в:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*, ред. С. Романюк, Warszawa 2024, с. 171-189, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [10.12.2024].

Пухонська О., *Літературна рефлексія війни: від афективної до раціональної* [in:] „*Slavia Orientalis*”, т. LXXII, № 4, 2023, с. 799-814. <https://journals.pan.pl/Content/130433/2023-04-SOR-08.pdf?handler=pdf> [10.12.2024].

Романюк С., *Досвід війни в науковому осмисленні українських дослідниць* [в:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*, ред. С. Романюк, Warszawa 2024, с. 11-15, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [11.12.2024].

Kostusiak N., Konstankevych I., Shulska N., Bukina N., Pavlyuk I., Iaruchykh V., Mitchuk O., Shumenko O., Oliinyk N., Reznichenko Yu., *Poetry on Military Subjects in Modern Media Space: Linguistic-Cognitive and Modal-Pragmatic Interpretation* [in:] „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, vol. 14, issue 2, spec. issue XLIII, 2024, p. 45–50, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/papers/A_08.pdf.

Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O., *Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions* [in:] „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV, 2023, p. 40–46, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf [07.12.2024].

References

Babii I., *Semantyko-estetychna paradyhma nazv koloriv u suchasnii ukrainskii movi (na materiali khudozhoi prozy KbKh st.)*. Ternopil 2021.

Horbolis L., *Heroi-zakhyshnyk u tvorchoosti Borysa Humeniuka: etnopsykholohichniy aspekt* [in:] *Ucrainica Kb. Současná ukrajínistika problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků*, 2022, s. 439–444.

Kostusiak N., Navalna M., Mezhov O., *Verbalni identyfikatory voroha: kulturomovni y deestetyzovani modeli* [in:] „Slavia Orientalis”, t. LXXII, № 4, 2023, s. 893–905, <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/148592/edition/130439/content> [09.12.2024].

Kostusiak N., Shulska N., Kostrytsia N., *Metaforyczna verbalizatsiia kontseptu viina v suchasnykh mediynykh zabolovkakh* [v:] „Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia”, vyp. 56, 2022, s. 60-65, <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13> [06.12.2024].

Piddubna N., *Novitni vektory ukrainskoi teolinhvistyky: sakralizatsiia v umovakh viiny* [v:] *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy*, red. S. Romaniuk, Warszawa 2024, s. 171-189, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [10.12.2024].

Pukhonska O., *Literaturna refleksii viiny: vid afektyvnoi do ratsionalnoi* [in:] „Slavia Orientalis”, t. LXXII, № 4, 2023, s. 799-814, <https://journals.pan.pl/Content/130433/2023-04-SOR-08.pdf?handler=pdf> [10.12.2024].

Romaniuk S., *Dosvid viiny v naukovomu osmyslenni ukrainskykh doslidnyts* [v:] *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy*, red. S. Romaniuk, Warszawa 2024, s. 11-15, <https://www.wuw.pl/product-pol-19651> [11.12.2024].

**СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-
СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВІЙНА» В РОМАНІ *ДОЦІА*
ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ⁴⁹**

THE STRUCTURAL ORGANISATION OF THE LEXICAL
AND SEMANTIC FIELD «WAR» IN TAMARA HORIKHA
ZERNIA'S NOVEL *DOTSLA*

Богдана Лубенець

Криворізький державний педагогічний університет
05092004bohdana@gmail.com

The article describes the structural organisation of the lexical and semantic field «war» on the material of the novel *Dotsia* by Tamara Horikha Zernya. The peculiarities of lexical and semantic groups that make up the field are outlined. The use of ethnopholisms, military jargon, vernacular expressions and metaphors in the novel is analysed, their role in adapting the language to the realities of wartime is revealed.

Key words: lexical and semantic field, lexical and semantic group, semantic relations, military vocabulary, Tamara Horikha Zernya.

Постановка проблеми. Аналіз структурних та семантичних особливостей лексико-семантичного поля «війна» актуальний у контексті російсько-української війни. У компонентному складі обраного для аналізу лексико-семантичного поля відбуваються зміни, що насамперед

⁴⁹ Роботу виконано під науковим керівництвом канд. філол. наук, доц. Наталії Малюги.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

стосуються одиниць на позначення сучасних протистоянь, нових стратегій і тактик бойових дій. Вивчення такої складно сконструйованої одиниці поглиблює розуміння того, як мова відображає та формує сприйняття війни.

Аналіз досліджень. Вагомий внесок у розвиток знання про парадигматичний устрій лексики, зокрема й становлення теорії ЛСП, зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені: Й. -Л. Вайсгербер, Г. Іпсен, М. Кочерган, Р. Освальд, О. Потебня, Й. Трір, Є. Шендельс та ін.

Нині в лінгвістиці існують різні точки зору, відповідно, і спірні питання щодо потрактування лексико-семантичного поля, але можна назвати низку його базових ознак, які виокремлює більшість дослідників: 1) лексико-семантичне поле – це набір одиниць, об'єднаних семантичними зв'язками; 2) в основі лексико-семантичного поля лежить ядерний компонент, із яким тією чи тією мірою співвідносяться значення всіх членів поля; 3) лексико-семантичне поле – це польова структура, що володіє ядром і периферією: чим далі від ядра, тим слабший зв'язок між ядерним компонентом і семантикою одиниць поля⁵⁰. У пропонованому дослідженні під полем розуміємо сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників), які відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ⁵¹.

Науковці, що досліджували ЛСП, основними його параметрами здебільшого визначають: 1) наявність

⁵⁰ К. Дашкова, *Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура* [в:] “Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету”, вип. 30, 2020, с. 57.

⁵¹ М. Кочерган, *Вступ до мовознавства*, Київ 2001, с. 211.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

семантичних відношень (кореляцій) між складниками; 2) системний характер цих відношень; 3) взаємозалежність та взаємообумовленість лексичних одиниць; 4) відносну автономність поля; 5) безперервність позначення смислового простору; 6) взаємозв'язок семантичних полів у межах усієї лексичної системи⁵². За М. Кочерганом, лексико-семантичне поле має ієрархічну будову і складається з лексико-семантичних груп, а лексико-семантичні групи містять у собі менші за обсягом мікросистеми – синонімічні ряди, антонімічні пари, гіперо-гіпоніми, конверсиви тощо. При цьому кожне поле має у своєму складі спільну (інтегральну) ознаку, яка об'єднує всі його одиниці. Така ознака називається архісемою і виражається лексемою з узагальненим значенням⁵³. С. Денисова бачить у семантичній будові поля відображення принципу ядро-периферійної структури, організованої не за ознаками бінарної опозиції релевантність / нерелевантність, а за принципом градування – ступеня значущості ознак: центр утворюється ознаками високого ступеня детермінованості, периферія об'єднує явища з високим рівнем варіативності⁵⁴.

Учені дійшли згоди щодо визначення ЛСП як структури, що має ядро і периферію, і виділяють такі складники:

1) ядро поля, представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів або семантичних

⁵² О. Селіванова, *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*, Полтава 2006, с. 281-282.

⁵³ М. Кочерган, *Op. cit.*, с. 210-214.

⁵⁴ С. Денисова, *Типологія категорій лексичної семантики* : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15; 10.02.02, Київ, 1996, с. 65.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

ознак, воно як представник усієї парадигми може замінити кожен із членів мікросистеми;

2) центр поля, який складається з одиниць з інтегральним значенням, що об'єднує ядро з окремими компонентами поля;

3) периферію поля, до складу якої входять одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи⁵⁵.

АСП має тісний зв'язок із позамовними реаліями, тому воно є незамкненою структурою організації лексики і суттєво відрізняється від систем інших мовних рівнів (фонологічного, морфологічного)⁵⁶. Цілком погоджуємося з О. Бондаренком, який доходить такого висновку: “У межах лексико-семантичного поля формуються (хоча й значно повільніше та непомітніше) нові компоненти, що його збагачують. Це мікрополя та лексико-семантичні групи. Вони виділяються із кінцевих, а інколи й проміжних розгалужень лексико-семантичного поля”⁵⁷.

Отже, як у визначенні АСП, так і щодо його структурної організації не існує єдиного розуміння. Аналіз властивостей і структурної організації АСП доводить, що

⁵⁵ Н. Гешко, *Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження* [в:] “Актуальні проблеми української лінгвістики”, вип. 2, 2014, с. 76.

⁵⁶ І. Кучер, *Принципи організації лексичних одиниць у польові моделі* [в:] “Вісник КНЛУ”, вип. 16 (1), 2013, с. 76.

⁵⁷ О. Бондаренко, *Ізоморфність лексико-семантичного поля та багатозначного слова* [в:] “Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка”, вип. 105 (1), 2008, с. 16.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

конструкція поля не є статичною, її елементи перебувають у постійному русі.

Мета нашої наукової розвідки полягає в дослідженні структурних та семантичних особливостей лексико-семантичного поля «війна» на матеріалі роману *Доця* сучасної української письменниці Тамари Горіха Зерня. Для досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**: 1) описати ядро, центр і периферію лексико-семантичного поля «війна» на прикладі роману *Доця* Тамари Горіха Зерня; 2) проаналізувати лексико-семантичні групи (ЛСГ), що формують лексико-семантичне поле «війна».

Виклад основного матеріалу. На основі дібраного фактичного матеріалу ми визначили, що лексема «війна» в значенні «організована збройна боротьба між державами» належить до ядерної зони. У романі цю лінгвооддиницю в різних граматичних формах вжито 31 раз, наприклад: *Якщо хтось кличе **війну**, погрожує **війною** тренується для **війни** та заводять солдат на вашу територію, – у вас, скоріше за все, буде **війна*** (с. 72)⁵⁸. Крім того, до ядра належить дієслово «воювати», що має значення «вести боротьбу». В аналізованому тексті лексема має дещо нижчу частотність: *Неможливо **воювати** в місті, не маючи очей і вух серед місцевих* (с. 207).

Навколоядерна зона лексико-семантичного поля складається з лексем, які конкретизують або розширюють ключові характеристики центрального поняття. За допомогою методу суцільної вибірки ми згрупували лексико-семантичні групи, безпосередньо пов'язані з центральним поняттям «війна»: «захисник», «ворог», «бойові дії»,

⁵⁸ Усі приклади подано з: Т. Горіха Зерня, *Доця*, Київ 2019.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

«озброєння», «амуніція», «назви військових споруд», «смерть», «руйнація». Названі групи охоплюють мовні одиниці зі спільною архісемою «бойові дії» і формують навколоядерну зону досліджуваного поля.

До лексико-семантичної групи «захисник» ми віднесли лексеми, що позначають осіб, які боронять Україну: *українська армія, військо, ЗСУ-шник, військовий, солдат, борець, хлопці* (розмовне слово в значенні «бійці» використовується авторкою для вираження товариськості та прихильності до військових), як-от: *Місто гуділо, ніби **ЗСУшники** відмовилися воювати з цивільними, і за це їх підірвали бойовики Коломойського, а поранених добивали з вертольотів* (с. 84); *До нас підійшли троє **військових**, заглянули у вікна* (с. 85). У творі часто використовуються субстантивовані займенники *наш, свій* на позначення українських військових, таким чином здійснюється акцент на приналежності військових до «своєї» армії. Наприклад: *Це нюанс, але **наші** – тобто справді **свої** – не називали армію «українською»* (с. 108).

Лексеми, що входять до лексико-семантичної групи «ворог», реалізують відтінки значень загрози, небезпеки, негативної оцінки зовнішніх і моральних ознак противника. Найчастіше у творі на позначення ворога використовується розмовне зневажливе слово *сепар*, що позначає людину, яка прагне відокремлення, руйнування державної цілісності; меншу продуктивність виявляють лексеми *ополченець, ворог, сепаратист, не наш* (субстантивований займенник, що в контексті твору має значення «чужий»), *росіяни, бойовик, терорист*. Наприклад: *Ось ще раз, віддає честь **сепару*** (с. 116); *Раптом кому із **ополченців** спаде на думку перевірити «дачників»? (с. 88).*

Варто підкреслити, що значну частину цієї АСГ складають етнофолізми (лексичні одиниці та вирази, які належать до пейоративної лексики, спрямовані на вираження оцінного недружнього ставлення громадян однієї країни до іншої)⁵⁹, як-от: *Допускаю, у наступному житті я оберу логічний шлях, і втечу на хутори за перших ознак «**руського міра**»* (с. 55), де *«руський мір»* – ідеологічне поняття, що виражає об'єднання всіх російськомовних народів під егідою Росії; *Зараз я думаю, що нам треба вижити й од **русні** відбитися* (с. 36), де *русня* – принизливе позначення росіян; *Нам вистачило бід в сусідів, коли ті спробували вигнати з двору **орків** ...* (с. 249), де *орки* – зневажливий семантичний неологізм на позначення росіян, запозичений із фентезі-літератури.

До лексико-семантичної групи «бойові дії» зараховуємо мовні одиниці, які описують активні військові дії, конкретні бойові операції та їхні наслідки, а також поняття, безпосередньо пов'язані з боєм: *штурм, наступ, бій, зона АТО, поле бою, бойовий вихід, стрілянина, «сіра зона», окупована територія, вільна територія, лінія фронту*, наприклад: *Це був не **бій**, а психологічна атака перед **боєм**; це була не **лінія фронту** й не «**сіра зона**», а величезне гуляй-поле, де тисячі зірвалися з місця і понесли в хаотичному танку, втрачаючи зв'язки з минулим* (с. 95). Для опису кривавих і жорстоких боїв Тамара Горіха Зерня вдається до метафор *м'ясорубка* і *місиво*, наприклад: *З причепа випадають люди, прямо під колеса, під гігантську **м'ясорубку*** (с. 97); *Це російські військові, не наші, бачу зелену форму, а далі **місиво**, просто **місиво** зі шматків тіл* (с. 97).

⁵⁹ М. Ткачівська, *Етнофолізми як перекладацька проблема* [в:] «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського», вип. 24, 2017, с. 46.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

Лексико-семантична група «озброєння» охоплює назви різних видів військової техніки, зброї і її частин: *запобіжник, автомат, бомба, приклад, ніж, граната, снаряд, самохідна установка, набой, гільза, куля, вибухівка, боєприпаси, «магазин», «ствол»* (жаргонне слово на позначення будь-якої ручної зброї, у контексті твору це автомат), *«макаров»* (у значенні «пістолет Макарова»), *«град»* (реактивна система залпового вогню БМ-21 «Град»), *«122-міліметровий»* (боєприпас 122-міліметрового калібру), *танк, БМП, БРДМ*. Наприклад: *Тут **снаряди і вибухівка**, тисячі штабелів* (с. 279); *На вчорашній день у них було три **БМП** два **БРДМ** і один **танк*** (с. 209).

Лексико-семантична група «амуніція» охоплює слова, що стосуються військового спорядження та особистого захисту бійців. До цієї групи належать лексеми на позначення предметів, які забезпечують військовослужбовців, зберігають їхню функціональність, як-от: *щит, каска, бронезилет, «бронік»* (розмовне скорочення від слова «бронезилет»), *форма, камуфляж, український «дубок»* (неофіційна назва української камуфляжної уніформи), *жаб'яча уніформа* (у контексті твору неформальне позначення форми російських військових), *берці, наколінники, підсумки, жилет, розгрузка, захисна маска, фляга, саперна лопата, спальник, оптика*. Наприклад: *Жодного **броніка** на весь підрозділ, ніякої **оптики*** (с. 89); ***Берці, наколінники, жилети, розгрузки, каски, окуляри, турнікети, перев'язочні – сотні позицій, про які в нашій армії ніхто не чув*** (с. 133).

АСГ «назви військових споруд» охоплює лексеми, що позначають назви оборонних об'єктів, призначених для підвищення ефективності використання зброї і техніки та захисту військових: *барикада, позиція, пост, блокпост, «нора»* (жаргонне слово в значенні «окот»), *бліндаж*. Наприклад: *На*

Структурна організація лексико-семантичного поля...

позиції ми просиділи годину (с. 88); *Довго, зате спокійно, жодного блокпосту...* (с. 95).

Аналізуючи фактичний матеріал, ми виявили, що до ЛСГ «смерть» здебільшого входять особові дієслова і дієприкметники, що позначають факт смерті в умовах війни: *Хтось загинув, крім того хлопчини з ножовим у «швидкій»?* (с. 68); *Це відчуття безпомічного розпачу, коли ненавчені, невмілі, неготові чоловіки падали підкашеними, не розуміючи, звідки стріляють* (с. 80); *А потім хтось із місцевих навів сепаратистів, і вночі хлопців просто розстріляли, як у тири* (с. 85); *Через два місяці її розірве бомба на дачі, де тьотя Марта підготатиме картоплю* (с. 130); *Я так думаю, людей викрадають і вбивають не за списками, а від заздрощів, через криве слово* (с. 161); *Так люди гинуть, уже скільки убитих!* (с. 222).

ЛСГ «руйнація» об'єднує лексеми, що позначають процеси та результати нищення, пошкодження, наприклад: *Виламували двері, розбивали вікна, дзеркала, у салон летіли «бомби» з борошном, зеленою або калом* (с. 58); *Попереду видніють контури розгромленого автобуса, вікна і двері горять, все в диму* (с. 64); *«Сепаратисти» увірвалися до приміщення Горлівського УМС та тращать вікна* (с. 77); *Я вісім годин прочекала на розбомбленій заправці* (с. 194); *Сьогодні ваш район накриють, і сюди прилетить* (с. 105). В останньому прикладі під *накриють* слід розуміти масоване вогневе ураження, а слово *прилетить* означає, що на територію впаде певний вид озброєння внаслідок обстрілу. Описувана ЛСГ містить одиниці із семою насильницької дії, спрямованої на часткове або повне руйнування фізичних об'єктів.

До периферійної зони відносимо лексико-семантичні групи, що охоплюють мовні одиниці, пов'язані з

Структурна організація лексико-семантичного поля...

ядром значенням, вираженим у специфічно організованому контексті: «почуття», «плач», «волонтерство», «соматичні назви».

АСГ «почуття» складається з лексем, виражених абстрактними іменниками, які відображають емоційні реакції та переживання людей в умовах воєнних подій. Наприклад: *Не знайдеться слів, щоб описати цю **ненависть*** (с. 73); *Не знайдеться слів, щоб описати **біль та приниження**, з яким ми вступили у війну* (с. 80); *Це відчуття безпомічного **розпачу**...* (с. 80); *Кожен метушився, розриваючись між **панікою й апатією**, між **надією та відчаєм**, вперто тримаючись за звичні ритуали* (с. 164). Ця група засвідчує психологічну напруженість і травми, які викликає війна, підкреслюючи емоційні аспекти її впливу.

АСГ «плач» семантично близька з попередньою групою. До неї входять лексеми, які виражають прояв емоцій через сльози, викликані психічним станом людини. У творі авторка найчастіше послуговується розмовним словом «*февти*» в значенні «дуже сильно плакати»: *Таня зі Степанівною сиділи в мене в ногах і **ревіли*** (с. 236). Також сюди належать слова *ридати, рюмсати, плакати, голосити, підхлипувати, підвивати*, наприклад: *От тут усі одночасно **заплакали. Заголосили**, заговорили, почали штовхатися й закупили прямо у вагоні* (с. 190); *... діти вже **не плакали**, а тихо **підвивали** від страху, як кошенята* (с. 188). Плач у контексті твору стає не лише ознакою слабкості, а й показником неможливості контролювати глибоке емоційне напруження.

АСГ «соматичні назви» об'єднує велику кількість лексем, що позначають частини тіла, внутрішні органи, фізіологічні процеси тощо. У контексті твору слова, що входять до цієї групи, використовуються для опису тілесних ушкоджень, поранень, фізичних страждань, спричинених

Структурна організація лексико-семантичного поля...

бойовими діями. Здебільшого соматизми в реченнях підпорядковуються дієсловам (що мають значення насильницької дії) і виступають об'єктами дії, наприклад: *У дім до жінки увірвалися зі зброєю і **прострелили ногу*** (с. 51); *Хочу **запхати пальці в цю рану, відчутти гарячу плоть, перебіту трахео, гостре кришиво шийних хребців*** (с. 73). Також у романі знаходимо речення в яких соматичні назви виступають суб'єктами дії, як-от: ***Руки і плечі** в мене **наливалися саднами, по потилиці текла кров, бо хтось рвонув за косу, видаючи волосся з м'ясом*** (с. 188); *Від шуму **боліли зуби й підтискала діафрагма, серце стукотіло не у грудині, а прямо в горлі, а ми ревіли посеред цього пекла*** (с. 243). Варто підкреслити, що у творі найпродуктивніше вживається соматизм «кров», таким чином репрезентуючи фізичні наслідки військових дій, наприклад: *Хлопці в **крові, кругом море крові, залізний запах накладається на сморід газу*** (с. 64); *Руки в **крові, кров** заливала ноші, підлогу, спочатку майже чорні, а потім усе світліші рівчаки підбиралися до мого сидіння* (с. 65). Як свідчить ілюстративний матеріал, уживання авторкою соматичних назв створює реалістичні картини, сповнені болем та жорстокості.

АСГ «волонтерство» охоплює мовні одиниці, що мають значення діяльності, пов'язаної з добровільною допомогою військовим та цивільним під час війни. Лексеми цієї групи передусім пов'язані з процесом організації збору ресурсів та безпосередньої участі у волонтерській діяльності. Сюди належать такі мовні одиниці: *волонтер, розмовне «валантьор», збір, гроші, допомога, добровольці, донор, кошти, переказ, звіт, волонтерська група, фонд*, наприклад: *Я намагалася звітувати перед **донорами** – нам надсилали **кошти**, і досить активно, хоча я*

Структурна організація лексико-семантичного поля...

щоразу підсвідомо боялася, що переказ попросять повернути назад (137).

Визначені й описані лексико-семантичні групи доповнюють основне значення аналізованого поля і підкреслюють багатограність впливу війни на різні сфери життя.

Системність організації ЛСП забезпечують смислові відношення в межах лексико-семантичних груп. Зупинимося на антонімічних відношеннях у межах аналізованого поля. У нашому дослідженні стрижневу опозицію утворює антонімічна пара *наш / не наш*, що відображає протилежність між «своїм» і «чужим» солдатом у романі. Також у контексті твору протиставляються поняття: *надія / відчай*, де *надія* – це очікування позитивного результату, віра в краще, а *відчай* – повна втрата надії; *вціліти / згоріти* (пара чітко відображає контраст між успішним уникненням небезпеки і трагічним знищенням); *безпека / небезпека* (базова опозиція, що протиставляє стан захищеності станові загрози); *жити / померти* (протиставлення існування і припинення життя). Остання антонімічна пара, зокрема, відображає основну дилему у воєнних умовах, де життя завжди перебуває під загрозою і боротьба за виживання є головною метою.

Висновки. Дібраний фактичний матеріал роману *Доця* Т. Горіха Зерня дав змогу визначити структурну організацію лексико-семантичного поля «війна». Ядро аналізованого поля формують лексичні одиниці «війна» і «воювати». Навколоядерна зона включає лексико-семантичні групи, до складу яких входять лексеми, безпосередньо пов'язані з центральною темою, натомість периферійна зона охоплює ЛСГ, пов'язані з війною лише опосередковано. Досліджувані лексико-семантичні групи становлять

Структурна організація лексико-семантичного поля...

організовану систему, що складається з компонентів, тісний зв'язок між якими зумовлений спільністю семантичного простору. Аналізоване ЛСП має системний характер, адже лексеми взаємодіють між собою, створюючи багаторівневу ієрархічну структуру.

Авторка роману послуговується етнофілізмами, військовим жаргоном, тематичними метафорами, розмовними словами, що з'явилися в обігу українців за роки російсько-українського збройного протистояння. Поява і закріплення в художньому світі нових реалій, адаптація мови до воєнних умов збагачують лексику української мови.

Література

Бондаренко О., *Ізоморфність лексико-семантичного поля та багатозначного слова* [в:] “Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка”, вип. 105 (1), 2008, с. 12-17.

Гешко Н., *Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження* [в:] “Актуальні проблеми української лінгвістики”, вип. 2, 2014, с. 73-78.

Горіха Зерня Т., *Доця*, Київ 2019.

Дашкова К., *Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура* [в:] “Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету”, вип. 30, 2020, с. 56-60.

Денисова С., *Типологія категорій лексичної семантики* : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15; 10.02.02, Київ, 1996.

Кочерган М., *Вступ до мовознавства*, Київ 2001.

Кучер І., *Принципи організації лексичних одиниць у польовій моделі* [в:] “Вісник КНЛУ”, вип. 16 (1), 2013, с. 71-78.

Селіванова О., *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*, Полтава 2006.

Структурна організація лексико-семантичного поля...

Ткачівська М., *Етнофолізми як перекладацька проблема* [w:] “Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського”, вип. 24, 2017, с. 45-55.

References

- Bondarenko O., *Izomorfniist leksyko-semantichnoho polia ta bahatoznachnoho slova* [w:] “Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka”, vyp. 105 (1), 2008, s. 12-17.
- Heshko N., *Leksyko-semantichne pole yak systemno strukturne utvorennia ta metody yoho doslidzhennia* [w:] “Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky”, vyp. 2, 2014, s. 73-78.
- Horikha Zernia T., *Dotsia*, Kyiv 2019.
- Dashkova K., *Poniattia «leksyko-semantichne pole» i yoho struktura* [w:] “Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu”, vyp. 30, 2020, s. 56-60.
- Denysova S., *Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky* : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.15; 10.02.02, Kyiv, 1996.
- Kocherhan M., *Vstup do movoznavstva*, Kyiv 2001.
- Kucher I., *Pryntsypy orhanizatsii leksychnykh odynyts u polovi modeli* [w:] “Visnyk KNLU”, vyp. 16 (1), 2013, s. 71-78.
- Selivanova O., *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia*, Poltava 2006.
- Tkachivska M., *Etnofolizmy yak perekladatska problema* [w:] “Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho”, vyp. 24, 2017, s. 45-55.

**«УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ» ПРО ВОЄННИХ
БІЖЕНЦІВ – ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ІЗ УКРАЇНИ.
ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБРАНИХ СТАТЕЙ⁶⁰**

“THE UKRAINIAN WEEK” ON THE WAR EXILE OF
WOMEN AND MEN FROM UKRAINE. LINGUISTIC
ANALYSIS OF SELECTED ARTICLES

Микола Петрига
Варшавський університет
m.petryga@student.uw.edu.pl

The topic of refugees is often covered in Ukrainian media, usually in a highly emotionally charged manner. In my paper, I analyze the linguistic aspects of selected articles from the online portal of the magazine “The Ukrainian week”, with a particular focus on how women and men are portrayed as refugees. I focus on lexical analysis, including idiomatic phrases, and the interpretation of grammatical elements to demonstrate how the texts realise an impressive and informative function. I prove that the exile of women from Eastern Ukraine is treated as morally neutral or good. Meanwhile, the authors consider the emigration of women from Western Ukraine and men from across the country as morally bad. Refuge and emigration are treated separately. The evaluation of these concepts shows up directly in

⁶⁰ Роботу написано під науковим керівництвом д-р габ. Світлани Романюк, проф. Варшавського університету.

modal expressions and other emotionally charged units, and indirectly, through the use of quotations, synonymy and masculinities used to describe women (e.g., “біженці [male refugees]” as ‘біженки [female refugees]’).

Keywords: discourse analysis, ethnolinguistics, gender, refuge, Russo-Ukrainian war, sociolinguistics, “The Ukrainian week”

Вступ. Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну майже 6,4 мільйона людей утекли з України⁶¹. Це передусім «жінки та діти»⁶²: таке зіставлення відносно часто зустрічається в польській медійній сфері⁶³. У лютому 2022 року уряд України закрити кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років. Громадяни цієї категорії повинні бути готові до оборони країни⁶⁴. Українських солдатів і солдаток, як активних, так і в резерві, є загалом близько 1,7 мільйона⁶⁵. Як

⁶¹ Дані з 31 грудня 2023, див. *Ukraine Refugee Situation*, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, [01.04.2024].

⁶² *Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce [AKTUALNE DANE]*, <https://300gospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>, [01.04.2024].

⁶³ Свідчить про це факт, що Польське інформаційне агентство на своєму вебсайті має окрему категорію статей із такою назвою, див. *Kobiety i dzieci*, <https://www.rap.pl/aktualnosci/kobiety-i-dzieci>, [01.04.2024].

⁶⁴ О. Тороп, *Часом мене мучить совість [в:] Як чоловіки за гроші виїжджають з України*, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64406265> [01.04.2024].

⁶⁵ Сума даних, наведених нижче, пор.: *Вторгненню Росії в Україну протистоять 700 тисяч українських військових – Зеленський*, <https://mil.in.ua/uk/news/vtorgnennnyu-rosiyi-v-ukrayinu-protystoyat-700-tysyach-ukrayinskyh-vijskovykh-zelenskyj/> [01.04.2024]; *Мільйон українців у*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

повідомляє «Times», серед них «у відповідь на вторгнення значна кількість жінок записалася на службу в українську армію»⁶⁶. Крім того, згідно з доповіддю «Al Jazeera», «[п]онад 50 тисяч українок входять до складу Збройних сил України як в бойових, так і в небойових ролях [...]. Перед вторгненням в [українській] армії було близько 32 тисяч жінок»⁶⁷. Виїхати закордон можуть жінки, чоловіки віком до 18 років і від 60 років, студенти, працівники транспорту, батьки принаймні трьох дітей та особи з інвалідністю. Частина з них виїжджає, деякі залишаються, серед них є ті, хто пішов до війська.

Беручи до уваги той факт, що можливість еміграції значною мірою залежить від статі, а також те, як багато жінок наважується залишитися і боротися в Україні, ми вирішили проаналізувати, як українські ЗМІ висвітлюють питання біженок і біженців, і чи має на це вплив їхня стать. Обговорювані питання є важливими в контексті досліджень

формі захищас Україну від росіян,
<https://www.ukrmilitary.com/2022/07/milion-ukrainciv.html> [01.04.2024];
The International Institute for Strategic Studies (IISS), *Ukraine* [в:] *The Military Balance 2022*, 2022, с. 945.

⁶⁶ „[A] significant number of women have volunteered to fight for the Ukrainian forces in response to the invasion”, por. A. Ferris-Rotman, *Ukrainian Women Are Mobilizing Beyond the Battlefield to Defend Their Country*, <https://time.com/6159261/women-ukraine-war-russia/> [01.04.2024].

⁶⁷ „There are about 50,000 women serving in the Ukrainian armed forces in combat and non-combat roles [...]. There were about 32,000 women in the [Ukrainian] military prior to the invasion”, див. G. Elizondo, *Ukrainian women joining the military amid Russia's invasion*, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/17/meet-the-women-joining-ukraines-military-amid-russias-invasion> [01.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

зв'язку між конструюванням статі та її соціальними умовами. Припускаємо, що стаття формується реальністю⁶⁸, яку конструє мова⁶⁹.

Дослідження. Завдяки якісному, насамперед лінгвістичному аналізу вибраних статей, ми визначили ставлення журналу «Український тиждень» до обговорюваного питання, дослідили, яким чином і за допомогою яких лексичних одиниць та елементів граматики текст реалізує інформаційну функцію (тобто передає інформацію) та імпресивну (апелює до читача). Визначили, як авторка чи автор тексту ставляться до біженства жінок та біженства чоловіків, звертаючи увагу на ідеї та переконання, що реалізуються в тексті. Як пише Гражина Габрайська, інформаційна функція тексту «пов'язана з представленням мовцями фрагментів реальної реальності через зв'язок мовних знаків із усталеними в пам'яті образами уявлень»⁷⁰,

⁶⁸ Покликаємося на роздуми Джудіт Батлер про те, «якою мірою регулятивні практики, що формують культурну статтю [...] конструюють ідентичність», див. J. Butler, *Univokani w płci*, Варшава 2008, с. 68.

⁶⁹ Звертаємося до гіпотези Сепіра-Ворфа та концепції мовної картини світу, пор. B. L. Whorf, *Język, myśl i rzeczywistość*, Кембридж 1964, J. Bartmiński, *Językowe podstany obrazu świata*, Люблін 2009. У цьому фрагменті, як і в наступних частинах тексту, є покликання на раніше проведені дослідження, тобто на аналіз ставлення українських медіа до ембарго на імпорту російських копалинних палив до Європейського Союзу у 2022 році.

⁷⁰ G. Habrajska, *Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa* [в:] „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica 7”, 2005, с. 92.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

тоді як імпресивна «сприймається як вплив на отримувача»⁷¹. Ми беремо до уваги цей погляд, аналізуючи газетні статті.

Елементи мови загалом проаналізовано відповідно до методології, запропонованої Світланою Романюк, згідно з якою досліджуємо лексику, фразеологію, синтаксис і стилістику з огляду на демінутиви, синонімію, термінологію, неологізми, запозичення, оніми, невербальні елементи та їхнє емоційне навантаження⁷². Це також вибрана методика аналізу дискурсу, яку пропонує Мацей Кавка, у зв'язку з філологічним характером роботи ми зосереджуємося на елементах мови⁷³.

У роботі ми користуємося досягненнями етнолінгвістики, особливо ідеєю постмодерністської етнолінгвістики, запропонованою Пшемиславом Лозовським. Автор звертає увагу на індивідуальний підхід до дослідження мовних даних, пор. «генералізації, щоб вони були судженнями, а не твердженнями фактів, повинні враховувати лінгво-культурне розміщення тих, кому ці судження приписуються, а також тих, хто ці судження висловлює»⁷⁴.

Натомість американська етнологиня Керол А. Кідрон підкреслює, наскільки важливою в індивідуальному

⁷¹ Ibidem.

⁷² S. Romaniuk, *Ukraiński dyskurs polityczny w latach 2010–2014. Analiza lingwistyczna*, Варшава – Івано-Франківськ 2016, с. 121–301.

⁷³ M. Kawka, *O badaniu języka dyskursu medialnego* [В:] „Media i społeczeństwo 4”, 2014, с. 166.

⁷⁴ P. Łozowski, *Indywidualizacja, czyli etnolingwistyka na miarę postmodernizmu: od narodu i ludu w stronę człowieka, jednostki, obywatela* [В:] „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 34”, 2013, с. 59.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

сприйнятті інформації є роль мовчання, пор.: «більшість [спогадів] може бути виражена через мовчазну присутність того, що залишилось»⁷⁵. Ідея активної не-присутності також є аналітичним критерієм у цій роботі.

Дослідженню передував огляд українсько- та білоруськомовної преси⁷⁶, для розширення роботи в іншу східнослов'янську перспективу. Кількість посилань на поєднання полів *біженство* та *гендер* була, однак, недостатньою, щоб включити білоруські джерела в цей аналіз. Для ґрунтовного вивчення теми біженства жінок і чоловіків увагу зосереджено на аналізі матеріалів із трьох журналів: «Дзеркало тижня», «День» та «Український тиждень». Усі вони є одними з найбільш поширених україномовних журналів⁷⁷,

⁷⁵ С. Kidron, *Toward an Etnography of Silence* [в:] „Current Anthropology 1/50”, 2009, с. 6.

⁷⁶ Ми зосередилися на трьох джерелах: «Наша ніва» - найстаріша сучасна білоруська газета, див. *Наша ніва*, <https://nashaniva.com/>, [02.04.2024]; „Радыё Свабода” — мультимедійна платформа, яку підтримує американський уряд, видає матеріали ліберального спрямування, див. *Радыё Свабода*, <https://www.svaboda.org/>, [02.04.2024]; Інтернет-портал «Белсат» обрано через польський політичний контекст («Белсат» залишається у межах Польського телебачення), див. *Белсат*, <https://belsat.eu/>, [02.04.2024]; пор. *Што пачытаць: сайты, газеты, часопісы*, <https://sojka.io/by/guides/belarus-media>, [02.04.2024].

⁷⁷ Тираж у тисячах відповідно: 57, 62 та 23, див. *The press in Ukraine*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4073375.stm> [02.04.2024]; О. Андрєєва, К. Кордюкова, І. Межеріцька, 2012 рік, <http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>, [доступ: <https://web.archive.org/web/20120720221613/http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>], [02.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

що свідчить про їхню роль як впливових джерел суспільної думки. Авторки та автори цих інтернет-видань презентують різні, іноді протилежні погляди і використовують різні стилі письма⁷⁸, що сприяє різноманітності джерельного матеріалу. Нижче наведені критерії, обрані для селекції статей:

- текст написаний 24 лютого 2022 року або пізніше,
- текст написаний українською мовою,
- текст містить слово, що належить до парадигми лексем *біженець* або *біженка*⁷⁹.

Для дослідження використано розширений пошук за допомогою інструменту Google, при цьому виключивши матеріали, що не стосуються теми. Записів було понад сто, тому вибір обмежено до журналу «Український тиждень». На мою думку, цей періодик, порівняно з іншими, вирізняється більшою впливовістю, наявністю інформаційних та публіцистичних елементів, про що йтиметься далі в тексті.

Щоб обмежити вибір до текстів, у яких важливим є питання статі, залучено додаткові обмеження. Зі статей, позначених тегом «біженці», я обрав ті, що містять слово, яке належить до парадигми лексеми «чоловік-», використовуючи для цього інструмент пошуку на сайті. Вибрано групу слів, що

⁷⁸ Про ці відмінності пишемо в подальшій частині роботи.

⁷⁹ Запит мовою розширеного пошуку Google: біженці OR OR OR біженців OR OR OR біженцям OR OR OR біженцями OR OR OR біженцях OR OR OR біженки OR OR OR біженок OR OR OR біженкам OR OR OR біженках OR OR OR біженками.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

конотують чоловічу стать, оскільки явище біженства чоловіків з України є менш нормативним, ніж біженство жінок⁸⁰. У такий спосіб отримано три записи, нижче наводимо ці тексти в хронологічному порядку:

- *Між біженством та еміграцією*⁸¹,
- *Чому французька політологія не встигає за українськими подіями?*⁸²,
- *Нестор, листonoша з Торонто*⁸³.

«Український тиждень». Журнал, статті з якого проаналізовано в цій роботі, порушує теми на перетині таких полів, як політика та суспільне життя.⁸⁴ З 24 лютого 2022 року найважливішою темою статей є війна. Цю та інші категорії журнал виділяє на своєму вебсайті: *війна, світ, суспільство, політика, культура, економіка, культура, опії, фоторепортаж*⁸⁵. Це свідчить про актуальність змісту тижневика. Також з'являються переклади закордонної публіцистики⁸⁶, що

⁸⁰ Про це порівняння пишемо далі.

⁸¹ Р. Малко, *Між біженством та еміграцією*, <https://tyzhden.ua/mizh-bizhenstvom-ta-emihratsiieu/>, [01.04.2024].

⁸² А. Лазарева, *Чому французька політологія не встигає за українськими подіями*, <https://tyzhden.ua/chomu-frantsuzka-politologhiia-ne-vstyhaie-za-ukrainskymy-podiiamy/>, [01.04.2024].

⁸³ Онух, *Нестор, листonoша з Торонто*, <https://tyzhden.ua/nestor-lystonosha-z-toronto/>, [01.04.2024].

⁸⁴ Про це пишемо далі.

⁸⁵ *Український тиждень*, <https://tyzhden.ua/>, [02.04.2024].

⁸⁶ Т. Боць, *План газового шантажу Путіна приречений і має зворотний результат – Politico*, <https://tyzhden.ua/plan-hazovoho-shantazhu-putina-pryrechenyj-i-maie-zvoroitnyj-rezultat-politico/> [02.04.2024]; Ф. Кудрін, *Майже половина республіканців вважають, що США роблять для України забагато – опитування*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

можна розглядати в контексті престижу журналу. Про це також свідчить наявність позамовних елементів, таких як фотографії та графіки з обкладинок паперових видань⁸⁷ (це сприяє посиленню імпресії та експресії тексту). Актуальність, престиж, популярність та інтерсеміотичність тижневика можна розглядати як складові сутності та реального внеску в формування українського медіадискурсу. Історія журналу «Український тиждень» починається з 2007 року, періоду розквіту української преси після Помаранчевої Революції⁸⁸. Тексти публікували тоді в паперовому вигляді, тепер тижневик найбільше матеріалів пропонує в онлайн-доступі⁸⁹.

Проблематика обраних статей. Темою, яка об'єднує вищезгадані статті, є війна. Це семантичне поле містить найбільше одиниць із текстів. Присутність конфлікту є

Wall Street Journal, <https://tyzhden.ua/majzhe-polovyna-respublikantsiv-vvazhaiut-shcho-ssha-roblia-dlia-ukrainy-zabahato-opytuvannia-wall-street-journal/>, [02.04.2024]; *В уряді Німеччини наблизилися до компромісу щодо продажу Китаю акцій найбільшого порту країни – Bloomberg*, <https://tyzhden.ua/v-uriadinimechchyny-nablyzylisia-do-kompromisu-shchodo-prodazhu-kytaiu-aktsijnajbilshoho-portu-krainy-bloomberg/>, [02.04.2024].

⁸⁷ "Див. обкладинку 732-го випуску тижневика, *Видання 732*, <https://tyzhden.ua/edition/vydannia-253768/>, [02.04.2024] та фотографія зі статті, О. Ворожбит, *Ne casus belli. Як Польща трактує ракетний удар РФ по своїй території*, <https://tyzhden.ua/ne-casus-belli-ia-polshcha-traktuie-raketnyj-udar-rf-po-svoij-terytorii/>, [02.04.2024].

⁸⁸ О. Bondarchuk, *Booming Magazine Market Flooded with News Weeklies*, <http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>, [доступ: <https://web.archive.org/web/20071213222541/http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>], [02.04.2024].

⁸⁹ Про це свідчить доступ до архівних матеріалів.

очевидною, вона становить відправну точку для подальших роздумів – асоціюється з трагедією.

Авторка та автори описують ставлення громадян, громадянок та національних адміністрацій до осіб, які втекли з України. Вони звертають увагу на формальності, які чекають на тих, хто тікає від війни у зв'язку зі зміною місця проживання. Також вони розглядають роль українок та українців у розвитку країн, до яких вони емігрують. Автор та авторка перших двох статей наголошують на необхідності розрізняти біженство від еміграції. Крім того, в статті Лазаревої з'являється постколоніальний аспект, оскільки авторка критикує наївний паціфізм французів.

Публіцистка та публіцисти малюють сценарії розвитку подій, пов'язаних із біженством. Вони прогнозують, як поведуться країни, що приймають – перш за все звертають увагу на економічні та демографічні наслідки цього явища.

Між біженством та еміграцією⁹⁰. Стаття, написана Романом Малком 20 березня 2022 року, стосується біженства та еміграції українок і українців. Автор не розглядає ці два поняття як синоніми, в тексті підкреслює різницю між їхніми значеннями. Описує також механізми соціальної допомоги, які були створені для прийому біженців у країнах Центральної Європи. Наприкінці він представляє сценарії залишення та повернення українок і українців після завершення війни.

⁹⁰ Якщо не зазначено інше, всі цитати з цього розділу стосуються згаданої статті: Р. Малко, *Op. cit.*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Про дескриптивний, а отже, інформаційний характер статті свідчить мала кількість запозичень, онімів та фразеологізмів. За словами Світлани Романюк, інформаційність тексту зумовлена наявністю одиниць, які мають інформаційне забарвлення в максимально можливому обсязі⁹¹. Цікаво, що в тексті з'являється мало позамовних елементів, які, поєднуючись з мовними, могли б стати ефективнішими носіями інформації. На думку Магдалени Маковської, «економізація сприйняття та бажання передати багато інформації за найкоротший час і з використанням якомога меншої площі роблять повідомлення, які поєднують мовний і графічний шари, більш значущими»⁹².

У статті мало синонімів. Виокремлено дві групи: «українці» = «громадяни» = «біженці» = «втікачі» = «люди» = «мешканці» = «жителі» = «наші земляки» та «фінансова підтримка» = «гроші» = «допомога». Окрім вищезгаданих, синоніми стосуються війни, Росії та країн, що приймають біженців. Вони корелюють із проблематикою статті, їхнє використання свідчить про сутність обговорюваних питань, оскільки вони виконують функції тексту, які відрізняються від інформаційної⁹³.

Аналізуючи представлені синоніми, ми зосередилися на способі профілювання, який впливає з тексту. Це одна зі

⁹¹ S. Romaniuk, *Op. cit.*, с. 58.

⁹² M. Makowska, „*Jakim językiem mówią tekst i obraz?*” O relacji tekst–obraz na przykładzie demotywatorów [в:] „Tekst i dyskurs – Text und Diskurs 6”, 2013. с. 170.

⁹³ Ibidem.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

складових аналізу картини світу, а за словами Єжи Бартмінського, «[культурними чинниками, які впливають на виникнення структури уявлення про об'єкт,] є: знання про світ, тип раціональності, система цінностей, і передусім – суб'єктивна точка зору на об'єкт»⁹⁴. «Допомога», «підтримка» є «фінансова». «Українці» – це «втікачі», «біженці» і належать до уявленого кола нас, до якого також належить і автор тексту («наші земляки»). Це відповідає образу допомоги українкам і українцям та їх самих на початку повномасштабного вторгнення згідно з міжнародною медіасферою⁹⁵.

Звертаємо увагу на конотацію слова «українці», яке, здається, також стосується українок, а не тільки українців як таких: «[з]вісно, чоловікам під час воєнного стану виїзд із країни заборонено». Це особливо важливо з огляду на кількість українців-біженців, яка значно менша за кількість українок-біженок, про що згадано у вступі до цієї стат. Це, думаємо, резонує з поглядом Симони де Бовуар щодо сприйняття вторинності жіночих рис порівняно з чоловічими, також у мові: «Ми не народжуємося жінками – ми стаємо ними»⁹⁶.

Що стосується фразеологізмів, у них відбувається реіфікація абстрактних понять: «нелегка доля», «світле майбутнє», «зализування ран», «[війна] внесла корективи». Як

⁹⁴ J. Bartmiński, *Op. cit.*, с. 84.

⁹⁵ *Media portrayal of the Russo-Ukrainian War*, https://en.wikipedia.org/wiki/Media_portrayal_of_the_Russo-Ukrainian_War, [01.04.2024].

⁹⁶ S. De Beauvoir, *Druga pleć*, Warszawa 2004, с. 310.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

пише Єлена Паріzosька, «реїфікація дозволяє концептуалізатору уявити подію, виражену ідіомою, як річ, так само як у випадку з неїдіоматичними конструкціями»⁹⁷. Крім того, у наведених фразеологізмах простежується тимчасова лінія, тісно пов'язана з оцінюванням: минуле та сучасне постають як негативні, майбутнє – як позитивне. Це опосередковано впливає з теми статті, опису ситуації українок і українців під час війни.

На проблематику статті вказують також, неодноразово перетинаючись, семантичні поля, до яких належить значна частина лексем із аналізованого тексту. Згідно з думкою Бартмінського, «профілювання найкраще описується в певних семантично-лексичних полях»⁹⁸. Ми говоримо про війну, соціальне забезпечення, роботу та економіку. До цієї групи, яка виступає як єдине ціле, належать лексеми „війна”, „біженці”, „втікачі”, „місця тимчасового перебування”, „бойові дії”, „знищувати інфраструктуру”, „точкові удари”. До суспільної допомоги відносимо, напр.: „фінансова підтримка”, „практична допомога”, „безкоштовно отримати житло та харчування, легально працевлаштуватися, дістати доступ до безкоштовної медицини”. До останніх двох груп можна віднести «поїхати з України на заробітки» та «все залежатиме від пропозиції та попиту».

⁹⁷ J. Parizoska, *Idiom modifications: What grammar reveals about conceptual structure* [in:] „Phraseology and Paremiology in English 19”, 2022, с. 3.

⁹⁸ Ibidem.

Цікаво, що в третьому абзаці з'являються одиниці, що належать до поля геології: «епіцентр [бойових дій]» та «тектонічні зсуви [історії]». Вони реалізують метафору зміни як руху. У поєднанні з лексемами, що мають конотацію війни, вони підкреслюють її історичну важливість⁹⁹. Як пише Невілл Гудман, «[метафора] тектонічні зсуви [передбачає наявність] великих сил, беззаперечних зусиль, непохитної рішучості».¹⁰⁰ За Гражиною Габрайською «[в]ажливо, щоб отримувач знав лише те, що, на думку адресата, він повинен знати, і що не могло б ускладнити ефективність переконання»¹⁰¹, отже, підкреслення суті повідомлення також свідчить про імпресивність тексту.

Для автора важливим є розрізнення понять «біженці» та «мігранти», див. заголовок статті. Він розуміє їх згідно з визначенням Комісії з прав людини ООН: «Поняття «біженець» чітко визначено в міжнародному праві, яке надає захист біженцям. Біженці – це особи, що перебувають поза своєю країною походження через побоювання переслідування, конфлікти, насильство або інші обставини, які серйозно порушують громадський порядок, і які внаслідок цього потребують «міжнародного захисту». [...] На міжнародному рівні немає єдиного юридичного визначення поняття «мігрант». [...] Розмивання різниць між поняттями

⁹⁹ T. Jones, *Rules for writing: block that metaphor!*, <https://www.theguardian.com/books/2013/may/23/rules-writing-block-metaphor>, [01.04.2024].

¹⁰⁰ N. Goodman, *Neville Goodman's metaphor watch: Tectonic shifts*, <https://blogs.bmj.com/bmj/2017/10/20/neville-goodmans-metaphor-watch-tectonic-shifts/>, [01.04.2024].

¹⁰¹ G. Habrajska, *Op. cit.*, с. 114.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

«біженці» та «мігранти» відволікає увагу від особливої правової охорони, яку вимагають біженці, такої як захист від депортації або насильного повернення (*refoulement*) та від покарання за нелегальне перетинання кордону в пошуках безпеки»¹⁰².

До біженства («біженці», «утікачі») відносять риси необхідності, воно передбачає потребу в допомозі («допомога», «підтримка»), тоді як (е)міграція («емігранти») – у статті Романа Малка виключно фінансова – пов'язана з великою кількістю людей («наплив», «навантаження»). Тобто, це конструє несуб'єктність, що свідчить про негативну оцінку, реалізацію імпресивної функції. Як коментує Домініка Цісліковська, ««водна метафора», що використовує такі слова, як: затоплення, хвиля, наплив мігрантів або біженців [...] викликає асоціації з природними катастрофами, подіями, пов'язаними з екстремальними природними явищами, яких не можна зупинити і на які людина не має впливу»¹⁰³.

Загалом у тексті розглянуто українців як українок і українців разом, із усіма підгрупами (наприклад, «біженці»). Якщо автор не засуджує прямо трудову міграцію (робить це опосередковано, пор. абзац вище), то він однозначно вважає будь-який виїзд чоловіків відхиленням від норми, див.

¹⁰² *Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html>, [12.03.2024].

¹⁰³ D. Cieślukowska, *Jak rozmawiać o uchodźcach – komentarz do scenariuszy lekcji (cz. II)*, https://opolityce.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2023/10/uch_2_mat-metodyczny_1_1-1.pdf, [12.03.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

«[з]вісно, чоловікам під час воєнного стану виїзд із країни заборонено». Свідчить про це використання модального слова «звісно», одного з багатьох в цьому артикулі. Модальними словами починаються численні фрагменти, що містять емоційну забарвленість, які імплікують єдність у згаданих створеній спільноті *ми-нас*, пор. «очевидно, що не всіх біженців, охочих залишитися, тамтешні чиновники та роботодавці захочуть пригріти», а також віра в перемогу України, пор. «перемогти путінську Росію ми безсумнівно зможемо». Це слова, що реалізують імпресивну функцію, яку чітко простежуємо в усій статті.

Чому французька політологія не встигає за українськими подіями?¹⁰⁴. Стаття написана кореспонденткою Аллою Лазаревою 20 березня 2022 року, на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Авторка описує, як французькі ЗМІ реагують на війну та пов'язану з нею тему біженства. Вона негативно оцінює ці реакції, критикує присутність проросійських експертів у французькій медіасфері. Розповідає історію подружжя зі Західної України, яке, за словами авторки, не мало достатніх підстав залишати країну. Лазарева робить висновок, посиляючись на наївний пацифізм за будь-яку ціну, який випливає з неосмисленої колоніальної перспективи французів. У підсумку Лазарева пише: «[х]то вже прокинувся, той зрозумів: залишитися «понад битвою» не зможе ніхто».

¹⁰⁴ Якщо не зазначено інше, всі цитати з цього розділу стосуються згаданої статті: А. Лазарева, *Op. cit.*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

У статті Лазаревої також мало синонімів, запозичень, онімів, колокацій, зокрема фразеологізмів. На відміну від попереднього тексту, синоніми не виконують інформаційної функції, а мають суто імпресивну мету. Їх супроводжують складносурядні єднальні речення, що вказують на бажання уточнити передавані змісти¹⁰⁵. Авторка виражає в них свою думку щодо описуваних явищ, вірогідно переконуючи до своєї точки зору, наприклад, за допомогою конструкцій: «я вважаю, що», «на мою думку», що свідчить про їхню уявну об'єктивність¹⁰⁶.

У такий спосіб Лазарева підкреслює своє неприємне ставлення до проросійських експертів, французького конформізму та звертає увагу на відвагу українців і українок у перші дні війни. Наприклад: «коментатори» = «спеціалісти з питань колаборації»; «Рено Жірап» = «москофіл»; «Кінець Історії» = «постмодерна кома» = «німецький сомнамбулізм»; «безстрашні воїни та звичайні цивільні люди» = «відчайдушні самотні українці»; «французькі колеги» = «адепти комфорту» = «безжурна публіка»; «українці» = «хто нині заради свободи ризикує життям». Як видно з наведених цитат, запозичення та оніми в тексті належать до семантичного поля *політичних наук* – насамперед це назви держав.

¹⁰⁵ «[К]ожне наступне [складносурядне єднальне] речення додає щось до змісту попереднього висловлювання», por. *Zdanie złożone współrzędnie a zdania złożone podrzędnie*, <https://zpe.gov.pl/a/zdanie-zlozone-wspolrzednie-a-zdania-zlozone-podrzeczne/D15NBNgNG>, [28.04.2024].

¹⁰⁶ M. Makowska, *Op. cit.*, s. 170.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Саття містить багато лексем, що мають емоційну забарвленість. Особливо варто звернути увагу на ті, які наводить авторка (лапки є єдиними невербальними елементами) – вона покликається на пост у Facebook, в якому описано еміграцію родини із Західної України. Лазарева не полемізує з авторкою поста, пор. «хтось справді втратив домівку, вибіг з хати, у чому був, схопив дітей та приїхав навіть без змінного одягу, з самими лише документами; вони заслуговують на підтримку та повагу»; «[сім'я емігрантів] використовує ситуацію, щоб зачепитись на Заході»; «всім нам на сором»; «такий собі досить здоровий пан Руслан, дружина Тая та маленький синочок; наступна відповідь жінки мене просто вбила!». Текст просякнутий іронією. Емоційні елементи, завдяки яким цей прийом проявляється, взято в лапки, пор.: «українські правосекі», «хороший російський народ, який потерпає від русофобії». У такий спосіб, за спостереженнями дослідників, «автор повідомлення, особливо метафори, за допомогою згаданих засобів (оцінки, іронії) впливає на адресата (непосередньо) [...], намагаючись таким чином зменшити, деградувати, дискредитувати його роль, значення, досягнення [...]». З іншого боку, таке поводження адресата матиме вплив на подальше загальне прийняття інформації, яку він висловить [...], вона буде визнана неправдивою, неналежною тощо»¹⁰⁷. Це також свідчить про імпресивний характер тексту. Іронія проявляється й у фразеологізмах, пор. «відповідь [українця з

¹⁰⁷ S. Romaniuk, *Op. cit.*, с. 269.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Заходу] мене [...] вбила»; «маленькі люди [яким] не треба нічого іншого, крім кусня хліба», що посилює їхню роль у статті.

У тексті домінують одиниці з семантичних полів *війна* та *політологія*. Це пов'язано з темою статті та її написанням одразу після вторгнення Росії до України. До першої категорії належать такі слова: «падіння Києва», «перший день наступу», «Київ вистойть», «Україна переможе», «колаборація», «капітуляція», «уряд в екзилі», «маріонетковий режим у Києві», «війна», «Путін», «Гітлер» тощо. До політології належать, наприклад: «фахівці з російського питання», «еліти, як ліві, так і праві», «євродепутат Рафаель Глюксманн». З'являються покликання на філософію – наївний пацифізм французів, пор. «Кінець Історії», «постмодерна кома», «німецький сомнамбулізм», а також згадки про інструменти соціальної допомоги: «тимчасове розміщення в готелях», «право на роботу на пів року».

Авторка негативно оцінює переїзд описаного подружжя, яке переїхало з України до Франції. Вона називає це еміграцією, а не біженством. Лазарева наводить слова знайомої журналістки, з якими, здається, погоджується: «[н]а питання ведучої, як чоловік міг покинути Україну у воєнний час, він на досить хороший українській відповів, що має паспорт громадянина Румунії... Чоловік навіть поплакав у студії, що лишився без дому, без нічого. Я спочатку не зрозуміла, бо ніби Дрогобич не розгромлений». Цитата вказує на те, як ненормативним, морально неприпустимим

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

для авторки є біженство чоловіків. Подібним чином вона ставиться й до жінки, чия еміграція зумовлена економічною ситуацією: «[а]ле наступна відповідь жінки мене просто вбила!! – пише пані Оксана. – На питання про найбільше зараз бажання, пані відповіла: «Ми дуже хочемо, щоб Франція нам дала бодай однокімнатну квартиру, щоб ми могли тут працювати, а наші діти вчитись... бо в Україні нам вже не буде що робити, роботи нема, економіка розвалена»».

У наведених фрагментах можна прослідкувати критичне ставлення Лазаревої не тільки до описаного подружжя, але й до наївного пацифізму французьких медіа. Текст характеризується високим емоційним забарвленням, що особливо видно в синонімії та кількості одиниць із семантичних полів *війна* та *політика*.

***Нестор, листонаша з Торонто*¹⁰⁸.** Останню проаналізовану нами статтю написано 17 травня 2022 року. Автором є Онух, письменник і куратор, який зображує демографічні зміни, спричинені вторгненням Росії в Україну. Він робить це максимально інформативно, відходячи від дескриптивності лише в останньому абзаці. Порівнює кількість біженок і біженців із ситуацією часів Другої світової війни, наводить багато статистичних даних, хвалить допомогу, яку надають звичайні громадяни західних країн. Одним із них є Нестор, який належить до української діаспори в Канаді.

¹⁰⁸ Якщо не зазначено інше, усі цитати в цьому розділі посилаються на статтю: Онух, *Op. cit.*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

У тексті домінують лексеми, що належать до семантичних полів *соціальної допомоги, демографії та адміністрації*. До першого з них можна віднести такі одиниці: «можливість навчатися, працювати й отримувати необхідну допомогу для побудови хоча б тимчасового життя»; «право на проживання, роботу, навчання, лікування». Демографія описується за допомогою слів: «переміщення населення»; «еміграція»; «потерпати від несприятливих демографічних змін»; «заповнення демографічних нестач»; «продовження свого перебування на невизначений час»; «немає проблем із демографічною ситуацією, а іммігранти віддавна є головним фактором зростання населення цієї розлогої країни, [...] у якій проживає загалом 38 млн людей». До останнього поля відносимо такі одиниці: «короткотермінові візи»; «легалізація проживання».

У порівнянні з попередніми статтями в описуваному тексті міститься багато цифр – невербальних елементів, які свідчать про реалізацію інформаційної функції¹⁰⁹, пор. «3 роки», «6500 заяв», «80 тисяч осіб», «6 мільйонів», «3 мільйони», «3 кінця XIX ст.», «з 90-их років». Фразеологізми майже не трапляються, як і синоніми, але помітним є ланцюг залежності: «громадяни України» = «біженці» = «українці» = «новоприбулі» = «біженці» = «емігранти». Цікаво, що на відміну від попередніх статей, автор цієї не розрізняє біженців та емігрантів. Він використовує загальну назву «хвиля

¹⁰⁹ М. Makowska, *Op. cit.*, s. 170.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

українців»¹¹⁰, яка, однак, не відображає його ставлення до описуваних понять.

У статті використано багато топонімів, пор. «Канада», «Європейський Союз», «Україна», «Варшава», «Берлін». Частотність використання простих та складних речень різноманітна, не домінує жоден конкретний тип речень.

Незважаючи на вищезгадані прийоми, які в основному вказують на реалізацію інформаційної функції, у статті міститься багато одиниць, що мають емоційну забарвленість. Це зазвичай оцінки, які не вимагають введення модальних слів, пор. «одне можна сказати без сумнівів: демографічна ситуація в Європі змінюється швидко й досить непередбачувано»; «варто усвідомити, що всі європейські країни потерпають від несприятливих демографічних змін; як би прикро це не звучало, навіть у цій трагічній ситуації українці стають потрібними для заповнення демографічних нестач у більшості європейських держав»; «забезпечення дітям кращого, безпечнішого майбутнього» тощо.

У вищезгаданих фрагментах автор звертається до теми демографії та безпеки: він не засуджує біженок і біженців, а розглядає їх як економічну підтримку для країн Заходу. Те, що українські чоловіки мають залишатися в країні, він вважає очевидним: «чоловіки й батьки [...] до завершення війни мусять залишатися в Україні». Однак, як і в попередніх статтях, для опису втікачок-жінок він використовує маскулінні форми, пор. «біженці», «емігранти». Автор тексту, на відміну

¹¹⁰ D. Cieślukowska, *Op. cit.*

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

від наведених вище прикладів, уникнув чітких оцінок вибору біженців, на що вказує поміж іншими, інформаційний характер статті.

Висновки. Автори та авторка вибраних для аналізу статей оцінюють біженство по-різному. Кожен із них описує ситуацію на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що є спільним для них, а також використовує маскулінні форми навіть щодо біженок. У всіх текстах домінують одиниці з семантичного поля «війна», що пов'язано з головною темою статей. Крім того, з'являються слова, що належать до категорій «адміністрація», «політологія» та «соціальна допомога».

Тексти відрізняються кількістю одиниць, які реалізують інформаційну та імпресивну функції. «Чому французька політологія...» – це текст, що має виразний публіцистичний характер, у якому авторка представляє свої оцінки. Про це свідчить наявність одиниць із емоційною забарвленістю, зокрема тих, завдяки яким передають іронію. «Нестор, листоноша з Торонто» – стаття, в якій домінує інформаційна функція: у ній майже відсутні фразеологізми і синонімія, трапляється багато перелічень. Перший із розглянутих текстів поєднує реалізацію інформаційної та імпресивної функцій. З одного боку, стаття містить мало ономінів і фразеологізмів, з іншого – вона багата на синонімію і наявність слів, що належать до семантичного поля «геологія».

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Авторка та автори статей одностайно трактують виїзд чоловіків як морально неправильний, у той час, коли еміграція жінок сприймається морально правильною або нейтральною. Лазарева додатково розрізняє виїзд жінок зі Сходу України, який здається обґрунтованим, від їхньої еміграції з Заходу. Згадані оцінки проявляються безпосередньо, наприклад, з огляду на використання модальних слів (Малко), прислівників та якісних прикметників (Онух), а також опосередковано – із використанням синонімії та цитат (Лазарева).

Література

- Андрєєва О., Кордюкова К., Межеричька І., 2012 рік, <http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>, [dostep: <https://web.archive.org/web/20120720221613/http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>], [02.04.2024].
- Боць Т., *План газового шантажу Путіна приречений і має зворотний результат – Politico*, <https://tyzhden.ua/plan-hazovoho-shantazhu-putina-pryrechenyj-i-maie-zvrotnyj-rezultat-politico/> [02.04.2024]; *В уряді Німеччини наблизилися до компромісу щодо продажу Китаю акцій найбільшого порту країни – Bloomberg*, <https://tyzhden.ua/v-uriadi-nimechchyny-nablyzylisia-do-kompromisu-shchodo-prodazhu-kytaiu-aktsij-najbilshoho-portu-krainy-bloomberg/>, [02.04.2024].
- Видання 732.*, <https://tyzhden.ua/edition/vydannia-253768/>, [02.04.2024].
- Ворожбит О., *Ne casus belli. Як Польща трактує ракетний удар РФ по своїй території*, <https://tyzhden.ua/ne-casus-belli-iak-polshcha-traktuie-raketnyj-udar-rf-po-svoij-terytorii/>, [02.04.2024].
- Вторгненню Росії в Україну протистоять 700 тисяч українських військових – Зеленський*, <https://mil.in.ua/uk/news/vtorgnennnyu-rosiyi-v-ukrayinu-protystoyat-700-tysyach-ukrayinskyh-vijskovykh-zelenskyj/>, [01.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Кудрін Ф., *Майже половина республіканців вважають, що США роблять для України забагато — опитування Wall Street Journal*, <https://tyzhden.ua/majzhe-polovyna-respublikantsiv-vvazhaiut-shcho-ssha-robliait-dlia-ukrainy-zabahato-opytuvannia-wall-street-journal/>, [02.04.2024].

Лазарева А., *Чому французька політологія не встигає за українськими подіями*, <https://tyzhden.ua/chomu-frantsuzka-politologhiia-ne-vstyhaie-za-ukrainskymy-podiiamy/>, [01.04.2024].

Малко Р., *Між бізнесом та еміграцією*, <https://tyzhden.ua/mizh-bizhenstvom-ta-emihratsiieiu/>, [01.04.2024].

Мільйон українців у формі захищає Україну від росіян, <https://www.ukrmilitary.com/2022/07/milion-ukrainsciv.html>, [01.04.2024].

Наша ніва, <https://nashaniva.com/>, [02.04.2024].

Онух, *Нестор, листуючи з Торонто*, <https://tyzhden.ua/nestor-lystonosha-z-toronto/>, [01.04.2024].

Радьє Свабода, <https://www.svaboda.org/>, [02.04.2024].

Торон О., *“Часам мене мучить совість”. Як чоловіки за гроші виїжджають з України*, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64406265>, [01.04.2024].

Український тиждень, <https://tyzhden.ua/>, [02.04.2024].

Що пачытаць: сайты, газеты, часопісы, <https://sojka.io/by/guides/belarus-media>, [02.04.2024].

Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Люблін 2009.

Belsat, <https://belsat.eu/>, [02.04.2024].

Bondarchuk O., *Booming Magazine Market Flooded with News Weeklies*, <http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>, [доступ:

<https://web.archive.org/web/20071213222541/http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>], [02.04.2024].

Butler J., *Unikłani w pleć*, Варшава 2008.

Cieślakowska D., *Jak rozmawiać o uchodźcach — komentarz do scenariuszy lekcji (cz. II)*, https://opolityce.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2023/10/uch_2_mat-metodyczny_1_1-1.pdf, [12.03.2024].

De Beauvoir S., *Druga pleć*, Варшава 2004.

Elizondo G., *Ukrainian women joining the military amid Russia's invasion*, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/17/meet-the-women-joining-ukraines-military-amid-russias-invasion>, [01.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Ferris–Rotman A., *Ukrainian Women Are Mobilizing Beyond the Battlefield to Defend Their Country*, <https://time.com/6159261/women-ukraine-war-russia/> [01.04.2024].

Goodman N., *Neville Goodman's metaphor watch: Tectonic shifts*, <https://blogs.bmj.com/bmj/2017/10/20/neville-goodmans-metaphor-watch-tectonic-shifts/>, [01.04.2024].

Habrajska G., *Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa* [B:] „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica 7”, 2005, c. 91–126.

Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce [AKTUALNE DANE], <https://300gospodarka.pl/news/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>, [01.04.2024].

Jones T., *Rules for writing: block that metaphor!*, <https://www.theguardian.com/books/2013/may/23/rules-writing-block-metaphor>, [01.04.2024].

Kawka M., *O badaniu języka dyskursu medialnego* [B:] „Media i społeczeństwo 4”, 2014, c. 164–172.

Kidron C., *Toward an Ethnography of Silence* [in:] „Current Anthropology 1/50”, 2009, c. 5–27.

Kobiety i dzieci, <https://www.pap.pl/aktualnosci/kobiety-i-dzieci>, [01.04.2024].

Łozowski P., *Indywidualizacja, czyli etnolingwistyka na miarę postmodernizmu: od narodu i ludu w stronę człowieka, jednostki, obywatela* [B:] „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 34”, 2013, c. 57–77.

Makowska M., „*Jakim językiem mówią tekst i obraz?*” *O relacji tekst–obraz na przykładzie demotyatorów* [B:] „Tekst i dyskurs – Text und Diskurs 6”, 2013. c. 169–184.

Media portrayal of the Russo-Ukrainian War, https://en.wikipedia.org/wiki/Media_portrayal_of_the_Russo-Ukrainian_War, [01.04.2024].

Parizoska J., *Idiom modifications: What grammar reveals about conceptual structure* [B:] „Phraseology and Paremiology in English 19”, 2022, c. 1–16.

Romaniuk S., *Український дискурс політичний в latach 2010–2014. Analiza lingwistyczna*, Варшава–Івано-Франківськ 2016.

The International Institute for Strategic Studies (IISS), *Ukraine* [B:] *The Military Balance 2022*, Лондон 2022.

The press in Ukraine, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4073375.stm> [02.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens, <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html>, [12.03.2024].

Ukraine Refugee Situation, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, [01.04.2024].

Whorf B. L., *Język, myśl i rzeczywistość*, Кембридж 1964.

Zdanie złożone współrzędnie a zdania złożone podrzędnie, <https://zpe.gov.pl/a/zdanie-zlozone-wspolrzednie-a-zdania-zlozone-podrzeczne/D15NBNG>, [28.04.2024].

References

Andrêeva O., Kordûkova K., Mežeric'ka Ī., 2012 *rik*, <http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>, [access:

<https://web.archive.org/web/20120720221613/http://img.tyzhden.ua/Content/Reklama/2012/reklama/Present01.12.pdf>], [02.04.2024].

Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2009.

De Beauvoir S., *Druga płęć*, Warszawa 2004.

Belsat, <https://belsat.eu/>, [02.04.2024].

Boc' T., *Plan gazovogo šantažu Putina prirečenij i maė zvorotnij rezul'tat – Politico*, <https://tyzhden.ua/plan-hazovoho-shantazhu-putina-pryrechenyj-i-maie-zvorotnyj-rezultat-politico/>, [02.04.2024].

Bondarchuk O., *Booming Magazine Market Flooded with News Weeklies*, <http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>, [access:

<https://web.archive.org/web/20071213222541/http://www.businessukraine.com.ua/booming-magazine-market-flooded>], [02.04.2024].

Butler J., *Unikłani w płęć*, Warszawa 2008.

Cieřlikowska D., *Jak rozmawiać o uchodźcach – komentarz do scenariuszy lekcji (cz. II)*, https://opolityce.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2023/10/uch_2_mat-metodyczny_1_1-1.pdf, [12.03.2024].

Elizondo G., *Ukrainian women joining the military amid Russia's invasion*, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/17/meet-the-women-joining-ukraines-military-amid-russias-invasion>, [01.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Ferris–Rotman A., *Ukrainian Women Are Mobilizing Beyond the Battlefield to Defend Their Country*, <https://time.com/6159261/women-ukraine-war-russia/> [01.04.2024].

Goodman N., *Neville Goodman's metaphor watch: Tectonic shifts*, <https://blogs.bmj.com/bmj/2017/10/20/neville-goodmans-metaphor-watch-tectonic-shifts/>, [01.04.2024].

Habrajska G., *Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa* [v:] „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica 7”, 2005, s. 91–126.

Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce [AKTUALNE DANE], <https://300gospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>, [01.04.2024].

Jones T., *Rules for writing: block that metaphor!*, <https://www.theguardian.com/books/2013/may/23/rules-writing-block-metaphor>, [01.04.2024].

Kawka M., *O badaniu języka dyskursu medialnego*, „Media i społeczeństwo 4”, 2014, s. 164–172.

Kidron C., *Toward an Ethnography of Silence*, „Current Anthropology 1/50”, 2009, s. 5–27.

Kobiety i dzieci, <https://www.pap.pl/aktualnosci/kobiety-i-dzieci>, [01.04.2024].

Kudrin F., *Majže polovina republikanciv vvažaiūt', šo SŠA roblāt' dlā Ukraīni žabagato – opituvannā Wall Street Journal*, <https://tyzhden.ua/majzhe-polovyna-republikantsiv-vvazhaiut-shcho-ssha-roblat-dlia-ukrainy-zabahato-opytuvannia-wall-street-journal/>, [02.04.2024].

Lazareva A., *Čomu francuz'ka politologiā ne vstigaē za ukrains'kimi podiāmi*, <https://tyzhden.ua/chomu-frantsuzka-politolohiia-ne-vstyhaie-za-ukrainskymy-podiiamy/>, [01.04.2024].

Łozowski P., *Indywidualizacja, czyli etnolingwistyka na miarę postmodernizmu: od narodu i ludu w stronę człowieka, jednostki, obywatela* [v:] „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 34”, 2013, s. 57–77.

Makowska M., *„Jakim językiem mówią tekst i obraz?” O relacji tekst–obraz na przykładzie demotywatorów* [v:] „Tekst i dyskurs – Text und Diskurs 6”, 2013. s. 169–184.

Malko R., *Miž biženstvom ta emigraciēu*, <https://tyzhden.ua/mizh-bizhenstvom-ta-emihratsiieiu/>, [01.04.2024].

Media portrayal of the Russo-Ukrainian War, https://en.wikipedia.org/wiki/Media_portrayal_of_the_Russo-Ukrainian_War, [01.04.2024].

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

- Mil'jon ukraïnciv u formi zabišać Ukraïnu vid rošiân*, <https://www.ukrmilitary.com/2022/07/milion-ukraïnciv.html>, [01.04.2024].
- Naša niva*, <https://nashaniva.com/>, [02.04.2024].
- Onuh, Nestor, *listonoša z Toronto*, <https://tyzhden.ua/nestor-lystonosha-z-toronto/>, [01.04.2024].
- Parizoska J., *Idiom modifications: What grammar reveals about conceptual structure* [v:] „Phraseology and Paremiology in English 19”, 2022, s. 1–16.
- Radý Svaboda*, <https://www.svaboda.org/>, [02.04.2024].
- Romaniuk S., *Ukraïnski dyskurs polityczny w latach 2010–2014. Analiza lingwistyczna*, Warszawa – Iwano-Frankiwnsk 2016.
- Što pačytac': sajty, gazety, časopisy*, <https://sojka.io/by/guides/belarus-media>, [02.04.2024].
- The International Institute for Strategic Studies (IISS), *Ukraine* [v:] *The Military Balance 2022*, London 2022.
- The press in Ukraine*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4073375.stm> [02.04.2024].
- Torop O., „Časom mene mučit' sovist'”. *Ák čoloviki za groši vüždžat' z Ukraïni*, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64406265>, [01.04.2024].
- Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html>, [12.03.2024].
- Ukraine Refugee Situation*, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, [01.04.2024].
- Ukraïns'kij tižden'*, <https://tyzhden.ua/>, [02.04.2024].
- V urádi Nimeččini nablížilisá do kompromisu šodo prodažu Kitaïu akcij najbil'šogo portu kraïni – Bloomberg*, <https://tyzhden.ua/v-uriadi-nimechchyny-nablyzylysia-do-kompromisu-shchodo-prodazhu-kytaiu-aktsij-najbilshoho-portu-kraïny-bloomberg/>, [02.04.2024].
- Vidanná 732.*, <https://tyzhden.ua/edition/vydannia-253768/>, [02.04.2024].
- Vorožbit O., *Ne casus belli. Ák Pol'sa traktuë raketnij udar RF po svoij teritorii*, <https://tyzhden.ua/ne-casus-belli-iak-polshcha-traktuie-raketnyj-udar-rf-po-svoij-terytorii/>, [02.04.2024].
- Vtorgnennú Rosii v Ukraïnu protistoát' 700 tisáč ukraïns'kih vijs'kovih – Zelens'kij*, <https://mil.in.ua/uk/news/vtorgnennyyu-rosiyyi-v-ukrayinu-protystoyat-700-tysyach-ukrayinskyh-vijskovyh-zelenskyj/>, [01.04.2024].
- Whorf B. L., *Język, myśl i rzeczywistość*, Cambridge 1964.

«Український Тиждень» про воєнних біженців ...

Zdanie złożone współrzędnie a zdania złożone podrzędnie,
<https://zpe.gov.pl/a/zdanie-zlozone-wspolrzednie-a-zdania-zlozone-podrzeczne/D15NBNGNG>, [28.04.2024].

II. ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ¹¹¹

PROBLEMS OF TRANSLATING POLISH LITERATURE FOR CHILDREN INTO UKRAINIAN

Mateusz Wszolek

Варшавський університет, Польща

University of Warsaw, Poland

ORCID 0009-0006-8496-1846

e-mail: mateuszwszolek5@gmail.com

In recent decades, translations of children's literature have become increasingly important for the development of translation studies. They have allowed us to observe translations from the perspective of tradition, culture or sociology. Translations of literature for children are translations of works dedicated to children and young people. The main factor that helps to create a high-quality translation is understanding the connection between the author of the translation and the reader and his or her linguistic personality. This article presents the essence of the concept of children's literature and literature for children, analyses the problems that arise in the process of translation. The phenomenon of language adaptation to the recipient is explained. The issue of conveying the meaning of the original text in translation is considered and the specifics of works written for children are identified. Attention is paid to equivalence in translations and their application. The described problems are explained on the basis of Ukrainian translations of poems by

¹¹¹ Роботу написано під науковим керівництвом докт. філол. н., проф. унів. Ірини Кононенко.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

Polish writer J. Brzechwa. The article provides material for translation studies.

Key words: translation, children's literature, linguistics, poetry, equivalence, glottodidactics, specificity of translation

Чимало мовознавців, що досліджують художнє перекладознавство, звертаються у своїх роботах до питань, пов'язаних з проблемами, які перекладач зустрічає у процесі перекладу поетичних творів. При цьому можна згадати роботи В. В. Коптілова, А. Поповича та ін. На самому початку варто підкреслити, що поглиблений аналіз перекладених текстів дитячої літератури належить до малодосліджених напрямків транслаторики. Дитяча література – це окремий вид літератури, який відрізняється від інших типів. Передусім, письменнику треба орієнтуватися на реципієнта тексту – дитину. Перекладач також не може залишитися байдужим щодо того, кому буде призначений переклад, тому від автора та перекладача вимагається знання двох мов, культурних мовних спадщин, вони мусять знати та розуміти потреби та світогляд дитини. Відсутність досліджень у цій галузі та ситуація, в якій опинилася Україна після 2022 року, створюють нагоду, щоб подивитись на питання, пов'язані з поширенням та якістю публікованих перекладів текстів дитячої літератури.

Актуальність цієї проблеми полягає у тому, що можна зустріти багато перекладів творів польських письменників на українську мову, переклади поетичних текстів для дітей досі не були предметом окремого дослідження. Літературні твори для дітей Яна Бжехви

Проблеми перекладу українською мовою польської...

перекладали Наталя Забіла та Марія Пригара¹¹². Метою цієї статті є описати деякі проблеми в перекладах польської дитячої літератури українською мовою.

Пояснення поняття *дитяча література* (*література для дітей*)

Поняття *дитяча література* в мовознавчих наукових розвідках передається, за допомогою інших термінів, таких, як *література для дітей*, *література для дітей та юнацтва*, *література дитячого кола читання*, *дитяча літературна творчість*. О. М. Шапошник визначає цю дефініцію у розумінні художніх, науково-популярних та публіцистичних творів, написаних письменниками безпосередньо для молодих читачів різного віку¹¹³.

В.В. Кизлова у своїй розвідці на тему розмежування понять: *дитяча література* та *література для дітей* представляє думку І. Арзамасцевої і С. Ніколаєвої про сучасне розуміння терміну. Поняття *дитяча література* у повсякденній мові – це література, призначена дітям та підліткам. Такі твори можна поділити на три групи, серед яких є твори, що написані безпосередньо для дітей, література, призначена дорослим, але відповідає на потреби дітей (наприклад, казки) та твори, написані дітьми¹¹⁴.

¹¹² Я. Бжехва, *Качка – дивачка, сміховинки для дітей*, пер. Н. Забіли та М. Пригари, Київ 1974.

¹¹³ О.М. Шапошник, *До проблеми перекладу дитячої літератури*, [в:] “Нова філологія : зб. наук. праць”, ред. В. М. Манакін, Запоріжжя 2011, с. 249 – 252.

¹¹⁴ В.В. Кизилова, *Дитяча література: стан, проблеми, перспективи*, [в:] “Актуальні проблеми слов'янської філології серія: Лінгвістика і літературознавство”, 2009, с. 237-241.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

Поезія відіграє дуже значну роль в житті дитини. Завдяки ній дитина розвиває своє емоційне життя та збагачує словниковий склад. Перше зіткнення дитини з літературою являє собою важливу основу у процесі соціалізації та розвитку. Поезія для дітей не становить окремого жанру, який повністю відрізняється від поезії загалом. Вона має особливі риси, що виникають з потреби розуміння авторами психіки дітей, ступенів внутрішнього розвитку, інтересів та потреб. Важливо, щоб письменники обирали теми та мотиви, які важливі з точки зору дитини.

Переклади поезії для дітей

На перший погляд може здаватися, що перекладати тексти для дітей набагато легше, ніж художні твори для дорослих. Цей погляд може виникати на основі загальної думки, що твори для дітей, як правило, коротші і переповнені простими мовними засобами. Це питання порушує О. М. Шапошник, яка зауважує, що література для дітей насичена омонімами, фразеологізмами, каламбурами, okazіоналізмами, пестливими формами слів, тобто мовними засобами, які викликають складності у процесі перекладу. Згідно із загальними правилами перекладацької діяльності текст перекладу повинен якомога більше відповідати тексту оригіналу, на що автори перекладів змушені звертати увагу. Автор статті зазначає, що, створюючи переклад, слід враховувати також вік реципієнта тексту, тому що деякі фрази чи слова можуть бути зрозумілі для дитини віком від 7 років та більше, але цілком не зрозумілі для молодшої, мова якої ще повністю не розвинена.

Н. В. Пушник пояснює, що сутність перекладу, – це також зміни елементів тексту. Автор підкреслює, що

Проблеми перекладу українською мовою польської...

характерними для змісту тексту є різноманітні денотативні, конотативні значення, стилістичні посилання, синтаксичні значення речень та висловлювань і зв'язки між словами та словосполученнями¹¹⁵.

Коли подивимось на особливості перекладу літератури для дітей, слід звернути увагу на індивідуальність перекладача, яка невід'ємно пов'язана з процесом перекладу художніх текстів. В. В. Коптілов пояснює, що індивідуальність автора та перекладача, — це *реально існуючий процес, який потребує теоретичного осмислення. Такому осмисленню перешкоджають дві крайності: об'єктивістське уявлення про переклад як про копію оригіналу і суб'єктивістська концепція перекладу як процесу, тотожного оригінальній творчості*.¹¹⁶ Автор підкреслює, що неможливо створити переклад, в якому буде «усе так само, як в оригіналі», зазначає, що роль талановитого перекладача, — це якнайповніше передати оригінал за допомогою мовних засобів.

Проблеми у перекладах літератури для дітей

Однією з проблем перекладу є передача власних назв з мови оригіналу у мову перекладу. Власні назви становлять численну групу мовних засобів, які з'являються у художніх творах для дітей. Вони можуть вживатися у формі назв персонажів, тобто імена, прізвища, особові назви, прізвиська та ін. чи місця дії. У тексті письменника Я. Бжехви „*Pytalski*” автор використовує гру слів, називаючи головного героя

¹¹⁵ Н.В. Пупшик, *Особливості перекладу художніх творів*, [в:] “Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія”, н. 54, Київ 2022, с. 208.

¹¹⁶ В.В. Коптілов, *Теорія та практика перекладу*, Київ 1982, с. 44.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

Pytalski, він додає слово *pytanie* і на його основі творить прізвисьце. Воно не випадкове, тому що вірш розповідає про дитину, яка ставить величезну кількість запитань батькам та іншим членам сім'ї. Прізвисьце персонажа вказує на його поведінку, але також описує героя з огляду на його характерну рису, що допомагає у розумінні змісту тексту. М. Пригара у своєму перекладі вірша називає героя також *Питальським*. Автор оригіналу описує питання, які задає хлопчик Питальський. В одному із них вжито два польські імені: *Skąd wiadomo, że Jurek to Jerzy?*¹¹⁷. Відомо, що в українській мові відсутні імена *Jurek* та *Jerzy*, тому автор перекладу, щоб не відходити далеко від мови оригіналу запропонував українські варіанти вищезгаданих імен: *Чом це Юрій – Юрко*¹¹⁸? Польські імена могли би бути незрозумілими для дітей, тому обрано такий метод.

Однією із особливостей українських перекладів віршів польських письменників є дотримання рими. Римована поезія – це найбільш важка форма перекладу. *Рима – це співзвучність закінчень слів у віршових рядках, яка охоплює останній наголошений голосний і наступні за ним звуки*¹¹⁹.

Перекладачі дбають також про милозвучність текстів перекладу, тому що це впливає на сприйняття тексту дитиною, допомагає зрозуміти та іноді - запам'ятати прочитаний твір. Однак варто згадати, що частіше такий процес вимагає від перекладача зміни оригінального тексту. Наприклад, у вірші Я. Бжехви „*Kaczka Dżiwaczka*”,

¹¹⁷ J. Brzechwa, *Pytalski*, [доступ онлайн] https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_p13.html

¹¹⁸ Я. Бжехва, *Op. cit.*, с. 14.

¹¹⁹ М. С. Джулай, *Відтворення рими в українських перекладах*, [в:] “Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених”, Черкаси 2019, с. 447.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

здійсненому Н. Забілою, вірш починається від характеристики головної героїні та місця її перебування: *Nad rzeczką opodal krzączka Mieszkała kaczką-dziwaczką*¹²⁰. Н. Забіла у своєму перекладі ввела деякі зміни порівняльно з оригінальним текстом: *Жила біля річки качка, велика була дивачка*¹²¹.

Місце, в якому качка перебувала, названо *біля річки*, при цьому слово *біля* становить еквівалент для слова *opodal*. Я. Бжехва називає героїню *Kaczka – Dziwaczka*. Авторка перекладу не створює юктапозит *качка-дивачка*, а дає характеристику героїні: *велика була дивачка*. Н. Забіла змінює послідовність слів, що виступають в оригіналі, щоб створити фрази, які будуть римуватися, що означає, що в кінці першого та другого рядка з'являються слова, що закінчуються на *-чка*.

У віршах для дітей нерідко буває, що головні персонажі, – це не завжди люди, а предмети чи тварини, що персоніфікуються. Варто тут навести приклад вірша Я. Бжехви “*Na straganie*”, в якому можемо зустрітися з багатьма назвами овочів та фруктів. Автор представляє відносини та взаємодії між ними. В мові оригіналу знаходимо такі назви, як: *kofer, szczypiorek, kalarepa, rzępa, groch, pietruszka, seler, burak, cebula, fasola, brukselka, kapusta, marchewka*, пор.: *Może pan się o mnie oprze, Pan tak wiednie, panie koprze*¹²².

Перекладом вірша «На базарі» також займалася Н. Забіла, яка вищенаведений фрагмент переклала таким чином: *Чом ти в'ялий та прим'ятий, Любий брате мій, Салате*¹²³? По-перше, у перекладі повністю змінено структуру

¹²⁰ J. Brzechwa, *Kaczka – Dziwaczka*, [доступ онлайн] https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_k01.html

¹²¹ Я. Бжехва, *Op. cit.*, с. 4.

¹²² J. Brzechwa, *Kaczka – Dziwaczka*.

¹²³ Я. Бжехва, *Op. cit.*, с. 15.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

оригінального тексту, в якому в першому рядку описана підтримка Пана Кропа іншим овочем. У перекладі знаходимо речення, яке починається від слова запитання *Чом*, яке є поетичним скороченням слова *чому*. По-друге, авторка перекладу замінила польське слово *Koper* на *Салат*. У порівнянні з оригіналом видно, що у перекладі з'являються також інші назви овочів.

Висновки

Аналізуючи приклади з польської поезії для дітей, можна дійти до висновку, що українські перекладачі у процесі перекладу зустрічалися з різними проблемами, такими, як передача ритму, рими чи особові назви, що є невід'ємною частиною естетики віршів. Їх структура, вживання мовних засобів, передача культурного контексту, характерного для польської мови, впливає на те, що від автора перекладу вимагаються не лише знання обох мов, але також знання про мовну ситуацію чи культурну спадщину країни. Як видно на прикладі віршів Я. Бжехви та їхніх перекладів, перекладачі прагнули не дослівного перекладу, слова у слово, але зрозумілості для україномовного читача. При цьому варто пам'ятати про вікові особливості читачів, тому що переклад дитячої поезії змушує застосувати особливий підхід щодо вибору лексики чи стилю. Загалом, переклад польських віршів для дітей на українську мову є складним і потребує від перекладача креативності, емпатії та розуміння дитячого світосприйняття.

Література

Бжехва Я., *Качка - дивачка, сміховинки для дітей*, пер. Н. Забіли та М. Пригари, Київ 1974.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

- Джулай М. С., *Відтворення рими в українських перекладах*, [в:] “Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених”, Черкаси 2019, с. 477-479.
- Кизилова В. В., *Дитяча література: стан, проблеми, перспективи*, [в:] “Актуальні проблеми слов'янської філології серія: Лінгвістика і літературознавство”, вип. XX, 2009, с. 237-241.
- Коптілов В. В., *Теорія та практика перекладу*, Київ 1982.
- Пушик Н. В., *Особливості перекладу художніх творів* [в:] “Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія”, н. 54, Київ 2022, с. 208-211.
- Шапошник О. М., *До проблеми перекладу дитячої літератури*, [в:] “Нова філологія : зб. наук. праць”, ред. В. М. Манакін, Запоріжжя 2011, с.249-252.

Інтернет – джерела

- Brzechwa J., *Kaczka – Dziwaczka*, [доступ онлайн: 1.12.2024]
https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_n01.html
- Brzechwa J., *Pytalski*, [доступ онлайн: 1.12.2024]
https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_p13.html

References

- Bzhekhva Ya., *Kachka - Dyvachka, smikhovynky dlia ditei*, per. N. Zabily ta M. Pryhary, Kyiv 1974.
- Dzhulai M.C., *Vidtvorennia rymy v ukrainskykh perekladakh*, [v:] “Aktualni problemy pryrodnych i humanitarnykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh”, Cherkasy 2019, s. 477-479.
- Kyzylova V.V., *Dytiacha literatura: stan, problemy, perspektyvy* [v:] „Aktualni problemy slovianskoi filolohii seriia: Linhvistyka i literaturoznavstvo”, v. XX, 2009, s. 237-241.
- Koptilov V.V., *Teoriia ta praktyka perekladu*, Kyiv 1982.

Проблеми перекладу українською мовою польської...

Pushyk N.V, *Osoblyvosti perekladu khudozhnikh tvoriv*, [v:] „Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia”, n. 54, Kyjiv 2022, s. 208-211.

Shaposhnyk O.M., *Do problemy perekladu dytiachoi literatury* [v:] „Nova filolohiia : zb. nauk. Prats”, red. V. M. Manakin, Zaporizhzhia 2011, s.249-252.

Internet sources

Brzechwa J., *Kaczka – Dziwaczka*, [1.12.2024]

https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_n01.html

Brzechwa J., *Pytalski*, [1.12.2024]

https://wiersze.juniora.pl/brzechwa/brzechwa_p13.html

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ТЕКСТИ РЕКЛАМИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН¹²⁴

POLISH-UKRAINIAN ADVERTISING TEXTS AS A
LINGUISTIC PHENOMENON

Jakub Kolodziejczak

Варшавський університет, Польща

University of Warsaw, Poland

Nr ORCID: 0009-0000-8022-0545

j.kolodziejcz8@student.uw.edu.pl

The purpose of the article is to present bilingual (Polish-Ukrainian) advertising texts as a linguistic phenomenon. The advertising texts are analysed, errors in translation are pointed out, and an attempt to translate fragments of the advertising text using an online translator based on artificial intelligence is made. In linguistics, there is a growing interest in studying this type of mass communication text. Bilingual Polish-Ukrainian advertising texts represent a new phenomenon that is constantly evolving to better meet the needs of specific groups of society, especially those who came to Poland after the start of the full-scale invasion of Ukraine in 2022.

Keywords: Ukrainian language, language of advertising, polish language, linguistics, artificial intelligence

У сучасній лінгвістиці спостерігається зростання інтересу до вивчення текстів масової комунікації. Одним із

¹²⁴ Роботу написано під науковим керівництвом докт. філол. н., проф. унів. Ірини Кононенко.

Польсько-українські тексти реклами ...

видів таких текстів є тексти реклами. Сучасні реклами настільки розвинуті, що потенційні покупці часто не сприймають певного контенту як рекламного. Часом створюється враження, що ми оточені рекламами, отже ніхто не заперечуватиме, що рекламні тексти проникають у свідомість і в мовлення кожного із нас, опосередковано впливають на розвиток сучасних мов світу.

Визначення поняття реклами різні, найчастіше вони сходяться у тому, що невід'ємною метою кожної реклами є звернення уваги на об'єкт, представити його таким чином, щоб зацікавити споживача, згодом спонукати його до пошуку додаткової інформації і врешті купити продукт або скористатися послугою. Це коротке визначення бажаного механізму як повинна впливати реклама, однак не можна обмежити поняття реклами до такого опису. Американський економіст Ф. Котлер характеризує поняття реклами таким чином: *Реклама є неособистою формою комунікації, що здійснюється за посередництвом платних засобів поширення інформації з чітко вказаним джерелом фінансування*¹²⁵ [переклад Я. К.].

П. Левінський описує рекламу як візуально-вербальний акт, в якому первинним прагненням до того, щоб переконати до чогось (напр., продукту чи послуги), при одночасному дотриманні принципів класичної риторики. В рекламних текстах для досягнення мети споживацького характеру використовуються такі елементи, як: відповідна побудова композиції рекламного тексту, ефективне використання стилістичних і граматичних фігур тощо¹²⁶.

¹²⁵ Ф. Котлер, *Основи маркетингу: короткий курс (переклад з англійської мови)*, Москва, Санкт-Петербург, Київ 2007, с. 403.

¹²⁶ P. Lewiński, *Retoryka Reklamy*, Wrocław 1999, с. 60-144.

Польсько-українські тексти реклами ...

Є. Коваленко визначає рекламні тексти як *тексти масового впливу, які розв'язують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації. Рекламне звернення презентує комунікатора його цільовій аудиторії, потенційним покупцям*¹²⁷.

Запропоновані визначення поняття реклами не описують повністю всіх властивостей реклами як явища масової культури, однак, не має значення, у якому ракурсі дивимося на це явище (з погляду лінгвістики, маркетингу, психології, бізнесу), спільним є наявність механізмів впливу на іншу людину (цілі групи людей) та визначення кінцевої мети реклами, яка найчастіше зводиться до спонукання потенційного споживача, щоб він виконав певні дії.

Кожен комунікаційний акт переконливого характеру, незалежно від форми (вербальної, візуальної чи звукової), мусить враховувати екстралінгвальні фактори. Розуміння контексту (напр., історичного), символіка (напр., символіка, характерна для окремого народу), використання постатей відомих осіб, зображення елементів побуту, які ще недавно не були присутні в щоденному житті (напр., розповсюдження термінів, пов'язаних з війною/військовою технікою), використання елементів культури, характерних для окремого народу тощо. Згадані чинники суттєво впливають на успішність реклами, на те, чи цільова аудиторія зможе правильно інтерпретувати запропонований комунікаційний акт¹²⁸.

¹²⁷ Є. Коваленко, *Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу*, [в:] *Філологія: збірник наукових праць*, Київ 2009, с. 178-181, <https://www.info-library.com.ua/books-text-10688.html> [28.05.2024].

¹²⁸ G. Habrajska, *Komunikacyjna analiza tekstu perswazyjnego* [в:] *Acta Universitatis Lodzjensis Folia Litteraria Polonica* 2(48), Лодзь 2018, с. 39-40,

Польсько-українські тексти реклами ...

Одним із масштабніших наслідків повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році є масовий приїзд біженців з України до Польщі. Статистики міжнародних компаній та організацій вказують на те, що у результаті повномасштабного вторгнення РФ в Україну до Європи прибуло приблизно 5-6 мільйонів українців, з чого приблизно 1 мільйон до Польщі¹²⁹. Масовий приїзд воєнних біженців слід вважати викликом для Республіки Польща та польського народу. Республіка Польща ніколи не зіткнулася зі схожим явищем, що в результаті призвело до багатьох змін, пов'язаних із функціонуванням державного апарату (пор. зміни, що стосуються права перебування чи впровадження нового способу надання ідентифікаційного номера для біженців – номер PESEL для громадян України).

Матеріал дослідження є результатом поточних потреб, які зростають з кожним місяцем затяжної російсько-української війни. Створення двомовних рекламних текстів/сайтів (іноді навіть тримовних, якщо є й російськомовна версія) різними компаніями та постачальниками послуг є відповіддю на цей попит. Двомовні рекламні тексти пропонуються також в інших частинах світу, прикладом можуть бути США, де демографічні зміни призвели до створення двомовних англійсько-іспанських рекламних текстів. Не випадковим є впровадження таких маркетингових комунікаційних актів на американському ринку. Вони становлять відповідь на

https://www.researchgate.net/publication/330419597_Komunikacyjna_analiza_tekstu_perswazyjnego [21.11.2024].

¹²⁹ UNCHR & Deloitte, *Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland (March 2024)*, с. 6, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106993> [21.11.2024].

Польсько-українські тексти реклами ...

розуміння соціальних процесів, які проходять (в цьому випадку в Америці), тому що мова має тісний зв'язок із пізнанням та соціалізацією групи в межах культури, а також у межах субкультур¹³⁰ [переклад Я. К.].

Двомовні рекламні тексти постійно формуються, щоб найкраще забезпечувати потреби конкретних груп суспільства. Лінгвістичний феномен впроваджувався поступово, однак помітним для широкого кола людей став від часу, в якому дуже популярні серед поляків компанії почали у своїх рекламах додавати переклад рекламного тексту українською мовою. Прикладами таких рекламних текстів є реклами компаній Lidl та Żabka¹³¹.

Зміст реклами, діалоги, графіка та головні написи передавалися без змін польською мовою. Переклад на українську мову був розміщений як субтитри, розташовані внизу екрану. Такий спосіб представлення реклами дозволяє українським читачам звикати до польської мови (особливо важливий фактор для осіб, які не вивчали польської раніше або знають лише основи), коли окремий фрагмент або слово стало незрозумілим, можна було скористатися субтитрами з перекладом.

Ще один приклад двомовної польсько-української реклами знайдемо на сайті компанії, яка надає медичні послуги у Польщі – Twójlekarz.pl. Медичні центри цієї

¹³⁰ S. Chapa, *The Use of Bilingual Advertising Targeting Hispanics* [в:] *Communicative Spaces in Bilingual Contexts*, Abstract, London 2022, <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003227304-12/use-bilingual-advertising-targeting-hispanics-sindy-chapa> [23.11.2024].

¹³¹ Money.pl, *Ukraińcy w Polsce. Pani Annie nie podobają się komunikaty po ukraińsku. Lidl jej odpowiedział*, <https://www.money.pl/gospodarka/pani-annie-nie-podobaja-sie-komunikaty-po-ukrainsku-lidl-jej-odpowiedzial-6831727742851744a.html> [22.12.2024].

Польсько-українські тексти реклами ...

компанії можемо знайти в декількох містах Польщі. Характерним для цієї мережі медичних центрів є те, що більшість лікарів та медичного персоналу – *вихідці із крайні пострадянського простору, які здобули право лікарської діяльності на території Польщі*¹³². Цей чинник прямо пов'язаний з явищем мовного бар'єра, завдяки відсутності мовних проблем зростає шанс на успішне лікування, що розуміється також як ефективне надання пропонованих послуг.

Одним з видів реклами на цьому сайті, крім традиційного опису надаваних послуг, є також секція відгуків. Помітним посеред них є те, що всі вони вказують на найвищу оцінку (5/5 зірок), сама конструкція кожного з відгуків відносно схожа – короткі прості речення, в майже кожному із них підкреслюється характерна для цієї мережі медичних центрів риса – багатомовність персоналу. Відгуки та весь сайт подаються трьома мовами (польською, українською та російською), існує імовірність того, що ці відгуки не є справжніми, а скоріше слід вважати їх способом реклами, оскільки незалежно від того, якою мовою хочемо користуватися, всі відгуки тотожні, лише перекладені на іншу мову. З великою імовірністю переклад здійснювався з української/(інколи) російської мов на польську з використання низької якості онлайн перекладача без подальшої перевірки, тому що помітним є часте калькування, граматичні помилки та невідповідний порядок слів у реченні.

Помилки помітні у прикладах відгуків, які знайдемо на сторінці компанії (подаються приклади українською та польською мовами).

¹³² Таку інформацію можемо знайти на сайті [Twojlekarz.pl](https://twojlekarz.pl), <https://twojlekarz-wawa.pl/uk/> [21.11.2024].

Польсько-українські тексти реклами ...

Помилки помітні у прикладах відгуків, які знайдемо на сторінці компанії (подаються приклади українською та польською мовами)

UA

Katay Chabotska ★★★★★
Були в лор-лікаря з дитиною. Залишилися дуже задоволені.
10.05.2023

Helen Hospodariuk ★★★★★
У відповідній дель відповіли на онлайн запит та залишили на прикладі до потрібного лікаря. Медперсонал дуже ввічливий. Гастроентеролог провів уважний огляд, консультував та призначив лікування. Мені дуже сподобалося!
11.04.2023

tbalkhmetov Akhmetov ★★★★★
Дуже сподобалося обслуговування! На жаль не пам'ятаю прізвище ортопеда, який мене приймав, чоловік явно професіонал у своїй спеціальності. Зробив мені блокаду на шийний потилиці пояс. Ще раз дякую! Так до речі мова спілкування Польски, українски, руски.
06.04.2023

PL

Katay Chabotska ★★★★★
Byli u lekarza laryngologa z dzieckiem. Byli bardzo zadowoleni.
10.05.2023

Helen Hospodariuk ★★★★★
W dniu wolnym odpowiedzeli na wiadomosc online i umowili sie na wizyte u wlasciwego lekarza. Personel medyczny jest bardzo uprzejmy. Gastroenterolog przeprowadzil dokladne badanie, przesluchanie i przepisal leczenie. Bardzo mi sie podobalo!
11.04.2023

tbalkhmetov Akhmetov ★★★★★
Bardzo podobala mi sie obsluga! Niestety nie pamietam nazwiska ortopedy, ktory mnie przyjal, mezczyzna jest wyraznie profesjonalista w swojej specjalnosci. Zablokowal mi pas szyjny. Jeszcze raz dziekuje! Tak, nawiasem mowiac, jzyki komunikacji to Polski, ukraiński, ruski.
06.04.2023

джерело: власне зіставлення на основі інформації (відгуків) із сторінки twojlekarz-wawa.pl

джерело: власне зіставлення на основі інформації (відгуків) із сторінки twojlekarz-wawa.pl

У відгуках використовується загальноновживана мова, багато фамільярних зворотів, які не повинні становити проблеми для перекладача (навіть для автоматичного онлайн перекладача), однак в цьому випадку слід припускати, що використано знаряддя, яке недостатньо розвинене, щоб забезпечувати переклад на відповідному рівні.

У першому відгуку українське *були* перекладено на польську як *byli* – це неправильний переклад, адекватним перекладом було б *byliśmy*. Крім того, в другому реченні українське *залишилися* перекладено знову ж як *byli*. Зрозумілим є те, що в цьому випадку спроба прямого перекладу *залишилися*

Польсько-українські тексти реклами ...

— *pozostaliśmy* чи *byliśmy* також не можна вважати правильним перекладом. Необхідно добрати переклад до контексту, тобто прикладом перекладу може бути: *Jesteśmy zadowoleni z wizyty/Wyszliśmy zadowoleni z wizyty*. Калькування чи прямий переклад кожного слова не може становити якісного перекладу, контекст відіграє ключову роль.

Другий відгук є підтвердженням проблеми розрізнення та добору відповідної форми *umówili się na wizytę u właściwego lekarza* правильна форма залежно від того чи ідеться про “групу” чоловіків чи жінок — пол. *umówiliśmy się/umówiłyśmy się*. Аналогічно до першого відгуку при перекладі не враховано контексту іменника укр. *опитування*, який перекладено на польську як *przesłuchanie*, польською адекватним відповідником слід вважати *wywiad/wywiad lekarski*.

У третьому прикладі певні сумніви викликає переклад словосполучення *шийний плечовий пояс* — *pas szyjno*, скоріше ішлося про *obracz szyjno-barkową*. В подальшій частині цього тексту знаходимо інформацію про те, якими мовами спілкується персонал *Polski, ukraiński, ruski* — польською мовою також так само представлено цей список мов. Перше, що можна помітити, це збереження ідентичного запису незалежно від того, якою мовою висвітлюється текст, — *Polski* (з великої літери), *ukraiński* (з малої літери), однак найбільше звертає увагу *ruski*, який записаний також як *ukraiński* (з малої букви), однак збереження цього при перекладі на польську слід враховувати як серйозну помилку, тому що правильно польською було б *rosyjski (język rosyjski)*. Крім того, що це неправильний варіант, в польській мові *ruski* найчастіше розглядається як зневажливий прикметник для окреслення російської мови, росіян, занять з російської мови в школі чи просто певного предмету/явища характерного для Росії (як держави).

Польсько-українські тексти реклами ...

Створені реклами, в яких можемо знайти так багато граматичних та контекстуальних помилок, не можна вважати ефективними. Наведені приклади є підставою для припущення, що були використані онлайн-перекладачі невисокого рівня. Натомість існують перекладачі цього типу, що також базуються на системі штучного інтелекту (ШІ), але можуть перекласти текст максимально наближено до оригіналу. При цьому отримані тексти все одно потребують редагування професійним перекладачем¹³³.

Для підтвердження цього висновку здійснено спробу перекладу фрагменту іншого рекламного тексту – мережі магазинів BestMarket. Для проведення експерименту використано онлайн-перекладач DeepL. В таблиці зіставлено варіанти рекламного тексту, які доступні на сайті мережі магазинів¹³⁴, та результат автоматичного перекладу, запропонованого DeepL (переклад з української на польську мову).

¹³³ A. M. Moneus, & Y. Sahari, *Artificial intelligence and human translation: A contrastive study based on legal texts*, [in:] *Helijon*, 10(6), p. 11, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10958410/#sec8> [29.12.2024].

¹³⁴ Strona główna BestMarket.pl, <https://best-market.pl> [27.12.2024].

Польсько-українські тексти реклами ...

Варіант доступний на сайті магазину - українською	Варіант доступний на сайті магазину - польською	Переклад польською мовою, запропонований DeepL
Український онлайн-магазин Україна – батьківщина великих письменників і талановитих політиків. Земля, де ідилічні пейзажі чергуються з монументальною міською архітектурою. Барвистий і багатогранний, він все частіше стає місцем призначення для поляків та громадян інших країн ЄС. Він також славиться своєю смачною кухнею, яка задовольнить смаки навіть найвибагливіших гурманів. Українські продукти харчування вражають простотою складу та різноманітністю смаків – від солодощів та горіхів, хлібобулочних виробів та перероблених овочів до рибних та м'ясних продуктів. Для клієнтів, які бажають скуштувати делікатеси з-за східного кордону, був створений наш магазин з продуктами з України.	Sklep ukraiński online Ukraina to ojczyzna wielkich pisarzy i zdolnych polityków. Kraina, w której sielskie krajobrazy przeplatają się z monumentalną architekturą miejską. Barwna i wielowymiarowa, stanowi coraz częściej cel wycieczek Polaków i obywateli innych krajów Unii Europejskiej. Słynie także z przepysznej kuchni, trafiającej w gusta najbardziej nawet wymagających smakoszy. Ukraińskie produkty spożywcze zachwycają prostotą składu i zróżnicowaniem smaków – od słodyczy i orzechów, przez pieczywo i przetwory warzywne, aż po produkty rybne i mięsne. Z myślą o klientach pragnących skosztować raritysów zza wschodniej granicy powstał nasz sklep z produktami z Ukrainy.	Ukraiński sklep internetowy Ukraina jest domem dla wielkich pisarzy i utalentowanych polityków. Kraj, w którym idylliczne krajobrazy przeplatają się z monumentalną architekturą miejską. Kolorowa i wielowymiarowa, coraz częściej staje się celem podróży Polaków i obywateli innych krajów Unii Europejskiej. Słynie również z wyśmienitej kuchni, która zadowoli nawet najbardziej wymagających smakoszy. Ukraińskie produkty spożywcze zachwycają prostotą składu i różnorodnością smaków – od słodyczy i bakalii, przez pieczywo i przetworzone warzywa, po ryby i wyroby mięsne. Z myślą o klientach, którzy chcą skosztować przysmaków zza wschodniej granicy, stworzyliśmy nasz sklep z produktami z Ukrainy.

Після зіставлення варіантів помітною є невелика різниця між перекладами, це може вказувати на те, що переклад був здійснений або супроводжений онлайн-перекладачем (імовірно саме DeepL, хоча необов'язково, тому що різні онлайн-перекладачі спираються на (майже) однакових баз даних, які пізніше використовують для перекладу). Різниця між текстами невелика, згідно з послідовністю в таблиці іменник *батьківщина* перекладено як *ojczyzna*, а онлайн-перекладач пропонує перекласти це як *dom* (переносне значення, як другий варіант DeepL пропонує *ojczyzna*). Стосовно перекладу іменника *земля*, у перекладі, розміщеному на сайті знайдемо *kraina*, причому онлайн-

Польсько-українські тексти реклами ...

перекладач наче спрощує (позбавляє пафосу) цей іменник польською мовою і перекладає як *kraj*. Немоżliво ствердити лише через зіставлення, яка мова була вихідною, однак один фрагмент може вказувати на те, що вихідною мовою була не українська, а саме польська.

Варіант, доступний на сайті магазину - українською:

Україна – батьківщина великих письменників і талановитих політиків. Земля, де ідилічні пейзажі чергуються з монументальною міською архітектурою. Барвистий і багатогранний, він все частіше стає місцем призначення для поляків та громадян інших країн ЄС.

Варіант, доступний на сайті магазину - польською:

Ukraina to ojczyzna wielkich pisarzy i zdolnych polityków. Kraina, w której sielskie krajobrazy przeplatają się z monumentalną architekturą miejską. Barwna i wielowymiarowa, stanowi coraz częściej cel wycieczek Polaków i obywateli innych krajów Unii Europejskiej.

Переклад польською мовою, запропонований DeepL:

Ukraina jest domem dla wielkich pisarzy i utalentowanych polityków. Kraj, w którym idylliczne krajobrazy przeplatają się z monumentalną architekturą miejską. Kolorowa i wielowymiarowa, coraz częściej staje się celem podróży Polaków i obywateli innych krajów Unii Europejskiej.

Варіант тексту, доступний на сайті польською мовою, зберігає правильні форми роду іменників та прикметників у наступному реченні (*Ukraina*, *Ojczyzna* (іменники жіночого роду однини) – *barwna* і *wielowymiarowa* (прикметники жіночого роду однини)). У тексті, розміщеному на сайті українською мовою, не узгоджуються форми роду іменників та

прикметників (*Україна, батьківщина* – (іменники жіночого роду однини) – *барвистий і багатограний* (прикметники чоловічого роду однини). Означення, використані у цьому реченні (українською мовою), не відносяться до жодного з підметів, які виступали раніше в цьому тексті. Крім того, для потреб аналізу здійснено переклад української версії тексту на польську за допомогою онлайн-перекладача DeepL. В результаті отримано переклад, в якому узгоджуються форми роду іменників та прикметників, зняряддя адаптувало форми роду прикметників до першого в тексті іменника (підмету) – *Ukraina / kolorowa i wielowymiarowa*.

На основі конкретних прикладів видно, що в деяких випадках використання онлайн-перекладачів, які спираються на алгоритмах ШІ, можуть підвищувати якість перекладу (скасування помилок, відповідний синтаксис, дедалі краще розуміння контексту та переносного значення). Самі зняряддя типу онлайн-перекладачі (поки що) не можна вважати відповідниками присяжного перекладача¹³⁵ – у побутових, неофіційних ситуаціях та документах вони уже у більшості випадків “справляються”, однак коли йдеться про ускладнення – такі, як професійна термінологія, переносні значення та розбудований контекст, вони можуть текст “не подолати”; все залежить від конкретної ситуації. Якщо алгоритм уже працював на схожих конструкціях речень, схожій термінології та правильно впізнав контекст, є великий шанс, що сам переклад не буде викликати великих сумнівів. В інших випадках спостерігається те, що самі слова, цілі

¹³⁵ R.Choudhury and B.McConnell (TAUS Translation), *Translation Technology Landscape Report*, Netherlands 2013, p. 37, <https://www.scribd.com/document/134651594/TAUS-Translation-Technology-Landscape-Report> [29.12.2024].

фрагменти тексту, з огляду на значення правильно перекладені, однак невідповідно добрані до контексту. Це означає, що без перевірки професіоналом переклад, здійснений з використанням онлайн-перекладачів, не буде ефективним.

Висновки

Описане явище потребує глибокого комплексного аналізу. Двомовні рекламні тексти допомагають українцям, які живуть у Польщі, швидше адаптуватися до польських реалій. Безперечно, прояв цього лінгвістичного феномену є результатом збільшення масштабу війни Росії з Україною, без масової міграції біженців у Польщу це явище настільки не поширилося б. У статті представлено різні форми двомовних рекламних текстів. Двомовні рекламні тексти становлять унікальне явище, яке віддзеркалює актуальні потреби конкретних прошарків суспільства. Кожен рекламний текст мусить враховувати культурні аспекти. Відповідно створений та перекладений текст реклами збільшує шанси на ефективність реклами, неправильно адаптовані до реалій тексти можуть впливати на негативне сприйняття реклами та продукту/послуги (навіть самої компанії).

Асиміляція мігрантів має передбачати різні соціальні наслідки (взаємне нерозуміння, взаємні образи, розширення мовного бар'єра та культурні відмінності). Системи ІШ, які використовуються в онлайн-перекладачах, можуть допомогти здійснювати такі двомовні проекти. Водночас на сьогоднішній день тексти, перекладені ІШ, потребують редагування професійними перекладачами.

Література

Польсько-українські тексти реклами ...

Коваленко Є., *Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу*, [в:] *Філологія: збірник наукових праць*, Київ 2009, <https://www.info-library.com.ua/books-text-10688.html> [28.05.2024].

Котлер Ф., *Основи маркетингу: короткий курс (переклад з англійської мови)*, Москва, Санкт-Петербург, Київ 2007.

Chapa S., *The Use of Bilingual Advertising Targeting Hispanics* [в:] *Communicative Spaces in Bilingual Contexts*, Abstract, London 2022, <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003227304-12/use-bilingual-advertising-targeting-hispanics-sindy-chapa> [23.11.2024].

Habrajska G., *Komunikacyjna analiza tekstu perswazyjnego* [в:] *Acta Universitatis Lodzianensis Folia Litteraria Polonica* 2(48), Лодзь 2018, https://www.researchgate.net/publication/330419597_Komunikacyjna_analiza_tekstu_perswazyjnego [21.11.2024].

Lewiński P., *Retoryka Reklamy*, Wrocław 1999.

Moneus A. M. & Sahari Y., *Artificial intelligence and human translation: A contrastive study based on legal texts*, [in:] *Heliyon*, 10(6), <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10958410/#sec8> [29.12.2024].

Звіти

Choudhury R. and McConnell B. (TAUS Translation), *Translation Technology Landscape Report*, Netherlands 2013, <https://www.scribd.com/document/134651594/TAUS-Translation-Technology-Landscape-Report> [29.12.2024].

UNCHR & Deloitte, *Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland (March 2024)*, с. 6, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106993> [21.11.2024].

Інтернет-джерела

Money.pl, *Ukraińcy w Polsce. Pani Annie nie podobają się komunikaty po ukraińsku. Lidl jej odpowiedział*, <https://www.money.pl/gospodarka/pani-annie-nie->

podobaja-sie-komunikaty-po-ukrainsku-lidl-jej-
odpowiedzial-6831727742851744a.html [22.12.2024].
Strona Twój Lekarz – opinie, <https://twojlekarz-wawa.pl/o-nas/opinie/> [27.12.2024].
Strona główna BestMarket.pl, <https://best-market.pl> [27.12.2024].

References

- Chapa S., *The Use of Bilingual Advertising Targeting Hispanics* [6:] *Communicative Spaces in Bilingual Contexts*, Abstract, London 2022, <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003227304-12/use-bilingual-advertising-targeting-hispanics-sindy-chapa> [23.11.2024].
- Habrajska G., *Komunikacyjna analiza tekstu perswazyjnego* [B:] *Acta Universitatis Lodzensis Folia Litteraria Polonica* 2(48), Łódź 2018, https://www.researchgate.net/publication/330419597_Komunikacyjna_analiza_tekstu_perswazyjnego [21.11.2024].
- Kovalenko Ye., Reklamnyi tekst yak osnovna odynytsia reklamnoi komunikatsii: osoblyvosti linhvistychnoho analizu, [v:] *Filolohiia: zbirnyk naukovykh prats*, Kyiv 2009, <https://www.info-library.com.ua/books-text-10688.html> [28.05.2024].
- Kotler F., *Osnovy marketynhu: korotkyi kurs* (perekład z anhliiskoi movy), Moskva, Sankt-Peterburh, Kyiv 2007.
- Lewiński P., *Retoryka Reklamy*, Wrocław 1999.
- Moneus A. M. & Sahari Y., *Artificial intelligence and human translation: A contrastive study based on legal texts*, [in:] *Heliyon*, 10(6), <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10958410/#sec8> [29.12.2024].

Reports

Choudhury R. and McConnell B. (TAUS Translation), *Translation Technology Landscape Report*, Netherlands 2013, <https://www.scribd.com/document/134651594/TAUS-Translation-Technology-Landscape-Report> [29.12.2024].
UNCHR & Deloitte, *Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland (March 2024)*, c. 6, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106993> [21.11.2024].

Internet sources

Money.pl, *Ukraińcy w Polsce. Pani Annie nie podobają się komunikaty po ukraińsku. Lidl jej odpowiedział*, <https://www.money.pl/gospodarka/pani-annie-nie-podobaja-sie-komunikaty-po-ukrainsku-lidl-jej-odpowiedzial-6831727742851744a.html> [22.12.2024].
Strona Twój Lekarz – opinie, <https://twojlekarz-wawa.pl/o-nas/opinie/> [27.12.2024].
Strona główna BestMarket.pl, <https://best-market.pl> [27.12.2024].

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
КОСМЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ** ¹³⁶

FEATURES OF FUNCTIONING OF COSMETIC
TERMINOLOGY IN THE POLISH-UKRAINIAN
LINGUISTIC SPACE

Олеся Куриляк

Прикарпатський національний університет імені

Василя Стефаника

olesia.kuryliak.19@pnu.edu.ua

The article explores the peculiarities of the functioning of cosmetic vocabulary in the Polish-Ukrainian linguistic space, analyzing its borrowing, adaptation, and usage in both languages. It examines language contacts that influence the development of specialized vocabulary in the field of cosmetology, as well as sociocultural factors that determine its popularity and acceptance among Polish and Ukrainian speakers. The authors analyze common and distinctive features in terminology, the role of English borrowings, and word-formation mechanisms. The study is relevant for specialists in linguistics, translation, and the cosmetic industry.

Keywords: cosmetic vocabulary, Polish-Ukrainian linguistic space, borrowings, language contacts, terminology.

¹³⁶ Роботу написано під науковим керівництвом канд. філол. н., доц. Оксани Корпало.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Привабливість, здоров'я, краса – це провідні домінанти у цивілізованому світі, хоча й з давніх-давен людина шукала способи зберегти свою красу і молодість якомога довше. Як відомо, єгипетська цариця Клеопатра регулярно купалася в козячому молоці, а стародавні греки знали і виконували безліч косметичних процедур.

У польській та українській лексиці, пов'язаній з косметикою, тобто процедурами, що використовуються для догляду за тілом, покращення, підтримання краси, довгий час переважали традиційні французькі запозичення, наприклад, **«cream», «lotion», «cologne», «perfume», «lipstick», «powder»** і безліч інших.

Сучасний інтернет-простір активно впливає на формування та поширення спеціалізованої лексики, зокрема косметичної. Польсько-українська взаємодія в цій сфері спричинена зростанням популярності польських косметичних брендів в Україні та активною комунікацією в соціальних мережах. Стаття розглядає особливості функціонування косметичної лексики в польсько-українському просторі, виявляючи мовні особливості.

Людина, яка дбає про своє здоров'я та красу, повинна володіти багатою косметичною лексикою, щоб розрізнити різні види косметики, які підходять для її віку: *креми, лосьйони, тоніки, шампуні, кондиціонери* тощо. Неологізми, такі як: *блокатор, біоліпідний лосьйон, технопарфуми, сироватка, захисний фільтр*, а також повинна знати різновиди послуг, які пропонують салони краси, наприклад: ***technoperfumy, peeling chemiczny, filtr ochronny та інші***¹³⁷.

¹³⁷ О. А. Войцева, *Парфумерно-косметична термінологія української мови та її походження* [в:] “Слов'янський збірник”, 2018, вип. 22, с. 61-70.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Терміносистема косметики та косметології досі не була предметом детальних лінгвістичних досліджень. Відповідно до сучасних словників, косметика визначається як: 1) засоби догляду за шкірою, волоссям, нігтями; 2) збірні засоби для покращення зовнішнього вигляду людини; 3) нанесення чогось, що надає привабливого вигляду. Косметологія – це наука, що вивчає лікувальну та декоративну косметику, а також розробляє засоби та методи для покращення зовнішності.

Як і будь-яка термінологічна система, терміносистема косметики та косметології має свою структуру, що складається з ядра та периферії. Ядро становлять суто фахові терміни, характерні для косметики та косметології, тоді як периферія охоплює терміни суміжних дисциплін, таких як гігієна, фармакологія, дерматологія, хімія, фітологія, етика, естетика, фізична культура, спорт і торговельні відносини. Незважаючи на недостатню увагу з боку лінгвістів-термінологів до цієї термінологічної системи, окремі аспекти пов'язаних галузей вже були об'єктом дослідження.

Українська косметична лексика, як і мова загалом, постійно змінюється та розвивається під впливом різноманітних чинників: глобалізаційних, культурних, економічних, технологічних і соціальних. Основні тенденції в цій галузі відображають провідні тренди індустрії краси та мовну динаміку. Характерним явищем є запозичення та інтернаціоналізація слів: англійська мова залишається

Особливості функціонування косметичної лексики...

основним джерелом нових термінів у косметичній сфері. Наприклад: *хайлайтер (highlighter)*, *скраб (scrub)*, *преп (prep – підготовка)*, *праймер (primer – основа під макіяж)*. Інші джерела запозичень: терміни походять також із французької (одеколон, парфуми), латини (колаген, епідерміс) та німецької (туш).

Інтернаціоналізація косметичної лексики — це процес, під час якого українська мова запозичує і адаптує терміни з інших мов для позначення понять, пов'язаних із косметикою та косметологією. Це явище тісно пов'язане із глобалізацією косметичної індустрії, впливом міжнародних брендів та розвитком наукових технологій. Тенденція: запозичені слова адаптуються до української граматики та вимови, але в деяких випадках залишаються незмінними.

Домінантним явищем є поширення лексем на позначення екологічності косметичних засобів. Популярність "зелених" термінів: косметична індустрія зосереджується на натуральності, екологічності та безпеці. Це сприяє активному поширенню слів, пов'язаних із природою: **органічний, веганський, cruelty-free, натуральний, екологічний**. Частіше використовуються назви натуральних інгредієнтів: **олія жожоба, екстракт алое вера, гіалуронова кислота, масло ши**. Тенденція підвищення вживання термінів, що акцентують на природному походженні косметики. Часто вживаються слова, що підкреслюють екологічний і натуральний склад продукції: **"органічні компоненти", "без парабенів", "натуральні олії", "екологічна турбота"**. Наголос на інгредієнтах: окремо акцентується увага на конкретних природних складниках, як-от *гіалуронова кислота, кофейн, вітаміни А, Е, С, колаген*.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Українська косметична лексика багата на словотвірні форми, що дозволяють створювати нові слова відповідно до правил мови. Суфіксація: додавання суфіксів для утворення назв засобів: *маска* → *масочка*, *крем* → *кремчик*. Суфікси зменшувально-пестливого характеру (-*очк*-, -*ик*-): *пудра* → *пудрочка*, *гель* → *гельчик*. Префіксація: використання префіксів для уточнення або підкреслення дії: *анти-* (антивіковий крем), *про-* (пробіотичний засіб). Композиція: утворення складних слів для позначення функцій: зволожувальний крем, сонцезахисний спрей, багатофункціональна пудра.

Для цілісного розуміння особливостей функціонування української косметичної лексики важливо розуміти якою є частиномовна приналежність лексем. Найбільша група слів за морфологічною приналежністю відноситься до іменника: основна частина косметичної лексики, що позначає засоби, процедури чи ефекти: *помада*, *тонік*, *пілінг*. Прикметники: описують властивості продуктів: зволожувальний, матовий, гіпоалергенний. Дієслова: рідше використовуються, але мають значення дій: наносити, змивати, відлущувати.

Ще одним вагомим компонентом є лексико – семантичні особливості. Характерним явищем є полісемія: Косметичні терміни часто мають кілька значень залежно від контексту:

- **Маска:**
 1. Засіб для догляду за шкірою (*маска для обличчя*).
 2. Те, що приховує обличчя (*маска карнавальна*).
- **Тон.**
 1. Відтінок шкіри (*тональний крем*).

Особливості функціонування косметичної лексики...

1. Рівень інтенсивності кольору (*тон волосся*).²

Часте використання метафоричних назв для створення асоціацій з природою, красою чи здоров'ям: *шовковистий тон, живильна маска, ефект сяйва*. Простежується Поділ лексики на вузькоспеціалізовану (вживається професіоналами) та загальноновживану: **професійна**: *гіалуронова кислота, дерма, пептиди*. **Загальноновживана**: *помада, крем, шампунь*.

Щоб не базуватися виключно на теоретичних твердженнях розглянемо як функціонує косметична лексика у рекламній кампанії виробника. Український косметичний бренд **Hillary** спеціалізується на доглядовій косметиці з натуральним складом, акцентуючи увагу на сучасних потребах споживачів. Його лексика відображає ключові тенденції у маркетингу косметичної продукції, створюючи імідж бренду як якісного, екологічного та доступного.

Передовою тенденцією є експресивність і позитивна конотація: лексика бренду формує позитивний емоційний фон: використовуються слова на позначення краси, здоров'я, природності. Приклади: *"ідеальне зволоження", "розкішний догляд", "природна краса", "інноваційна натуральна краса"*.

² Н. Гимер, *Іншомовна лексика в косметиці та косметології* [В:] "Вісник Національного університету Львівська політехніка", № 593, 2007, с. 74–78.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Рисунок 1 - Косметика

Використання термінів із косметології та хімії: *"активні компоненти", "антиоксиданти", "омолоджувальні властивості", "детокс-ефект"*. Також застосовуються популярні неологізми в косметичній сфері: *"скраб", "пілінг", "гідрофільна олія", "лосьйон-бустер"*.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Рисунок 2 - Зволожувальний лосьйон-бустер для тіла з шовком Hillary Moist Body Silk Lotion

Лексика спрямована на звертання безпосередньо до клієнта, створюючи відчуття турботи: *"догляд саме для вас", "створено для вашої шкіри", "персоналізований підхід"*. Часто використовується теплий, довірливий тон: *"ви заслуговуєте найкращого догляду", "розкіш для вашої шкіри"*.

Перейдемо до аналізу польської косметичної лексики. У Польщі, як і в інших країнах, спостерігається значне зростання попиту на косметичну продукцію, послуги та нові технології. Це підвищує потребу у вивченні спеціальної лексики, яка стає все більш різноманітною та багатогою. Успіх брендів у сфері краси часто залежить від ефективного використання мови в рекламі, упакованні та комунікації з клієнтами. Назви парфумів та інших косметичних засобів є специфічними номінативними структурами, носіями важливої інформації, які допомагають реципієнту зробити

Особливості функціонування косметичної лексики...

вибір з-поміж різноманітних товарів. Хоча парфуми та інші косметичні засоби мають назви, що відрізняються структурно, всі вони містять у своїй будові семантичні елементи, які пояснюють склад, ефект дії, фізичний стан товару. Це означає, що ці терміни є складними номінативними утвореннями (з високим ступенем інтеграції), які поєднують у собі різні структурні елементи.

Косметична індустрія, завдяки стрімкому розвитку технологій та зростаючому інтересу споживачів до нових продуктів, генерує багато неологізмів. Наприклад, **"biokosmetyki", "ekokosmetyki", "kosmeceutyki" (kosmetyki o właściwościach leczniczych), "dermokosmetyki" (kosmetyki dermatologiczne).**

Слід зазначити, що за морфологічними характеристиками, найбільш функціональними є такі частини мови як іменники, прикметники, та дієслова. Оскільки іменники ми вже розглядали у вищезгаданих твердженнях, то зазначимо, що до найбільш вживаних³ прикметників належать: **antycellulitowy, botoksowy, botulinowy, ceramidowy, dermokosmetyczny.**

³ J. Galicka, *Specyfika nazewnictwa środków kosmetycznych: aspekt strukturalny* [w:] „Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego”, № 4, 2018, s. 307-319; A. Piotrowicz, Witaszek-Samborska M., *O najnowszym słownictwie kosmetycznym we współczesnej polskiej leksyce* [w:] “Odkrywanie słowa - historia i współczesność”, pod red. U. Sokólskiej, Białystok 2015, s. 431-446.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Дієслова з цієї тематичної площини, це вирази на кшталт: *demakijażować, liftingować, liftować, żelować, filtrować* та інші.

Провідним явищем є перехід лексем на позначення кулінарної сфери до косметичної індустрії. Явище перенесення термінів з кулінарної лексики в косметичну зумовлене кількома факторами. По-перше, в обох сферах часто використовують натуральні інгредієнти, що спонукає до використання однакових назв. По-друге, такі терміни можуть викликати позитивні асоціації, пов'язані зі свіжістю, натуральністю та здоров'ям, що є доцільним у рекламі косметичної продукції.

До недавнього часу в косметичці функціонувало лише кілька таких термінів: *krem, śmietanka, tonik, mleczko, sól*, але в останні роки до цього списку додалися нові, часто дивовижні назви, такі як: *galaretkę do ciała, do mycia, do kąpieli, do włosów, do stylizacji, do loków*.

Masło do ciała, kosmetyczne, pielęgnacyjne, do stóp, do rąk i paznokci, do kąpieli, do mycia ciała.

Jogurt do ciała, do rąk та jogurt kosmetyczny. koktail do ciała, do kąpieli, do twarzy, do stylizacji, pod prysznic.

*Mus do ciała, do loków, do twarzy, do powiek, do mycia, do pielęgnacji, peelingujący, kąpielowy*³.

Побутують й інші запозичення як *ambrozja do ciała, nektar, pod prysznic, pudding zwiększający objętość (włosów), pralinki do ciała / do kąpieli, babeczki do kąpieli / kąpielowe*. На основі наведених сполук можна стверджувати, що перехід кулінарної лексики у косметичний

Особливості функціонування косметичної лексики...

простір створює нові поєднання та конотації, які раніше не фіксувалися у польській мові.

Нові лексеми часто поєднують елементи з різних галузей, наприклад, біології, хімії, екології, що відображає зростаючу обізнаність споживачів про інгредієнти та вплив косметики на здоров'я і навколишнє середовище.

Варто зазначити, що лексеми з інших сфер життя, іноді зовсім не пов'язаних з доглядом за красою, також використовуються в назвах нових косметичних продуктів, наприклад: *żel betonowy do włosów* або - також для волосся - *cement termiczny*. Їх вибір, ймовірно, був зумовлений асоціацією з довговічністю та міцністю, що є бажаним при укладанні волосся. *Konfetti mydlane do relaksujących kąpieli* виглядає оманливо схожим на свій паперовий прототип і асоціюється з безтурботними веселощами та перелакуванням. Цікаво, що намистини для ванни все рідше трапляються у вигляді кульок, натомість з'являються у вигадливих формах тварин, сердець чи зірок. Такі випадкові, ізольовані «запозичення» трапляються відносно часто, але тільки кулінарна лексика стала джерелом цілої серії запозичень

Поширеним явищем у косметичній лексиці є використання англіцизмів та запозичених термінів для надання продукції більш глобального та професійного звучання. Англіцизми в назвах виконують функцію підвищення престижу продукції та передачі її характеристик у спосіб, зрозумілий міжнародним споживачам, огляд на прикладі польського бренду **PAESE: PUFF CLOUD Puder do twarzy, PUFF CLOUD Prasowany puder do twarzy, MY SKIN ICON podkład matujący PAESE MINERALS, Podkład wygładzający Lifting Foundation.**

Особливості функціонування косметичної лексики...

Рисунок 3 - Косметичні засоби

На даний час багатокomпонентні назви косметичних засобів є запорукою швидкої популяризації. Бренди представляючи свою нову лінійку вживають такі поєднання виразів задля найменування своїх продуктів: ***MGŁA PUDROWA Rozświetlający puder sypki, BB Cream z Kwasem Hialuronowym, MY SKIN ICON podkład matujący PAESE MINERALS Rozświetlający podkład mineralny, PAESE MINERALS Matujący podkład mineralny, Expert matt Specjalistyczny podkład matujący, Długotrwały podkład o naturalnym wykończeniu, Nanorevit*** ¹³⁸⁴***Natural Finish Longwear Everyday***

⁴ A. Najdecka, *Innowacje semantyczne w nazwach kosmetyków* [w:] „Poradnik Językowy”, № 4, 2013, s. 75-86; J. Korbut, *Czeskie i polskie nazewnictwo mody i kosmetyków w XIX wieku*, Racibórz 2006, s. 234.

Foundation, Pielęgnacyjny krem koloryzujący DD Cream, Kolagenowy podkład nawilżający, Witaminowy podkład rozświetlający Lush Satin.

Найчастіше допоміжний компонент вказує на спосіб та ефект дії косметичного засобу. Ці семантичні відношення можуть бути відображені різними формальними структурами. Переважають сполучення іменника з дієприкметником, або ж з прикметником, наприклад: ***matująca baza pod makijaż, rozświetlająca baza pod makijaż w tubie, korygująca baza pod makijaż w tubie, wygładzająca baza pod makijaż w tubie, podkład matujący, rozświetlający podkład mineralny, matujący podkład mineralny, pielęgnacyjny krem koloryzujący i так далі.***

Глобалізація має значний вплив на мову, зокрема на те, як створюються та використовуються назви косметичних і технологічних засобів. Цей процес передбачає інтеграцію культур, що призводить до розмивання мовних кордонів і проникнення термінів у різні мови.

У контексті назв косметичних засобів і технологій глобалізація часто призводить до адаптації англіцизмів або створення мовних гібридів. Наприклад, багато косметичних продуктів використовують англomовні або псевдоанглійські назви, які є легко впізнаваними і привабливими для споживачів у всьому світі.

Лексичні засоби, використовувані в рекламних кампаніях PAESE, поєднують в собі елементи сучасного маркетингу, технологічності та емоційного впливу. Завдяки використанню англіцизмів, прикметників, наукових термінів і багатокомпонентних назв бренд вдало передає унікальні властивості своєї продукції та залучає міжнародну аудиторію. Лексика в рекламних кампаніях PAESE грає ключову роль у

Особливості функціонування косметичної лексики...

формуванні іміджу бренду як інноваційного та надійного виробника косметики.

Незважаючи на близькість української та польської мов як слов'янських, їхні підходи до формування та адаптації косметичної лексики мають певні відмінності. Основні риси, що їх відрізняють. Розглянемо ці відмінності: **українська мова:** запозичення активно адаптуються до української фонетики та граматики: *хайлайтер, скраб, пілінг*. Більша частка питомих слів: *олія, настій, зілля*. **Польська мова:** часто зберігає оригінальну форму запозичень, особливо англіцизмів:

highlighter, scrub, peeling. Менша кількість питомих слів, більша залежність від запозичень (*olejek, ekstrakt*).

Українська мова: Багатша на суфікси для створення зменшувально-пестливих форм:

масочка, пудрочка, помадка. Більше складних слів через словотвір: *сонцезахисний крем, зволожувальний засіб*.

Українська мова: наявність питомих термінів, пов'язаних із традиційними методами догляду: *медова маска, трав'яний настій, масло обліпихи*. **Польська мова:** орієнтація на сучасні запозичення та інтернаціоналізми: *emulsja, serum, olejek*.

Більш детальний опис відмінностей представлений у таблицях.

Таблиця 1 - Порівняльна таблиця косметичної лексики польської та української мов

Категорія	Українська мова	Польська мова	Примітки
Крем для обличчя	Крем для обличчя	Krem do twarzy	Аналогічна структура, прямий переклад.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Зволожувальний крем	Зволожувальний крем	Krem nawilżający	"Nawilżający" – зволожувальний.
Тональний крем	Тональний крем	Podkład	Польський термін більш лаконічний.
Пудра	Пудра	Puder	Схожі слова через спільні латинські корені.
Рум'яна	Рум'яна	Róż	Польське слово буквально означає "рожевий".
Тіні для повік	Тіні для повік	Cienie do powiek	Дослівний переклад.
Туш для вій	Туш для вій	Tusz do rzęs	Структурно схожі фрази.
Помада	Помада	Szminka	В польській мові використовується інше слово.
Олівець для брів	Олівець для брів	Kredka do brwi	Дослівний переклад.
Засіб для зняття макіяжу	Засіб для зняття макіяжу	Płyn do demakijażu	Польське слово "demakijaż" –

Особливості функціонування косметичної лексики...

			запозичення з французької.
Сонцезахисний крем	Сонцезахисний крем	Krem z filtrem	Польський варіант наголошує на наявності фільтра.
Бальзам для губ	Бальзам для губ	Balsam do ust	Схожа структура.
Засіб для догляду за шкірою	Засіб для догляду за шкірою	Kosmetyk do pielęgnacji skóry	Польське слово "pielęgnacja" означає "догляд".

Запозичення: У польській мові часто використовуються слова з латинськими та французькими коренями, наприклад, *demakijaż*, *balsam*, *puder*. В українській мові переважають слов'янські еквіваленти або кальки. **Лаконічність:** Польська мова іноді використовує коротші терміни (наприклад, *Róż* замість "рум'яна", *Podkład* замість "тональний крем"). **Синтаксис:** Обидві мови часто будують словосполучення за схемою "іменник + прийменник + іменник" (наприклад, *krem do twarzy* – "крем для обличчя").

Таблиця 2 - Порівняльна таблиця: Косметична лексика польської та української мов (морфологічні характеристики)

Термін	Українська мова	Польська мова	Морфологічні відмінності
--------	-----------------	---------------	--------------------------

Особливості функціонування косметичної лексики...

Крем	Крем (іменник, чол. рід)	Krem (іменник, чол. рід)	Відмінювання подібне; різниця в орфографії
Шампунь	Шампунь (іменник, чол. рід)	Szampion (іменник, чол. рід)	Різна форма основи слова
Помада	Помада (іменник, жін. рід)	Pomadka (іменник, жін. рід)	Польське слово має демінутивний суфікс <i>-ka</i>
Тонік	Тонік (іменник, чол. рід)	Tonik (іменник, чол. рід)	Ідентична форма, відмінність лише в орфографії
Сироватка	Сироватка (іменник, жін. рід)	Serum (іменник, сер. рід)	Різний рід і форма основи
Маска	Маска (іменник, жін. рід)	Maska (іменник, жін. рід)	Подібні морфологічно
Лосьйон	Лосьйон (іменник, чол. рід)	Lotion (іменник, чол. рід)	Різниця в орфографії та вимові
Бальзам	Бальзам (іменник, чол. рід)	Balsam (іменник, чол. рід)	Відмінності мінімальні
Олія	Олія (іменник, жін. рід)	Olejek (іменник, чол. рід)	Польське слово має демінутивний суфікс <i>-ek</i>

Особливості функціонування косметичної лексики...

Пудра	Пудра (іменник, жін. рід)	Puder (іменник, чол. рід)	Різний рід
-------	---------------------------------	---------------------------------	------------

Суфікси: Польська мова часто використовує деминутиви (*pomadka, olejek*), які в українській мові відсутні.

Родові відмінності: Деякі терміни мають різний граматичний рід у польській та українській мовах (*сироватка - serum*).

Спостереження дозволяють нам ствердити, що косметична лексика - це специфічний пласт, що використовується в косметичній індустрії, зокрема назви продуктів, описи їхніх властивостей, інгредієнтів та функцій. Ця сфера мови динамічна, багата на різноманітні лінгвістичні засоби і відіграє ключову роль у маркетинговій комунікації. Через свої унікальні характеристики косметична лексика стала предметом наших лінгвістичних досліджень, а її аналіз є важливим компонентом, який наблизить до цілісного розуміння специфіки її функціонування.

Косметична лексика польської та української мови характеризується динамічним розвитком. На її формування впливають глобалізація, технологічні інновації та маркетингові потреби. Аналіз косметичної лексики дає змогу зрозуміти, як галузь комунікує зі споживачами та які мовні засоби використовує для передачі інформації про продукт. Подальші дослідження цього питання можуть сприяти кращому розумінню динаміки мови в контексті конкретних економічних галузей. Майбутні дослідження можуть стати матеріалом для подальшого наукового вивчення аналогічної наукової проблематики, зосереджуватися на порівнянні впливу мовного менеджменту в різних країнах, що дозволить

Особливості функціонування косметичної лексики...

отримати глибше розуміння глобальних тенденцій у косметичній індустрії.

Література

Войцева О. А., *Парфумерно-косметична термінологія української мови та її походження* [в:] “Слов’янський збірник”, 2018, вип. 22, с. 61-70.

Гимер Н., *Іношомовна лексика в косметичі та косметології* [в:] “Вісник Національного університету Львівська політехніка”, № 593, 2007, с. 74–78.

Galicka J., *Specyfika nazewnictwa środków kosmetycznych: aspekt strukturalny* [w:] „Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego”, № 4, 2018, s. 307-319.

Korbut J., *Czeskie i polskie nazewnictwo mody i kosmetyków w XIX wieku*, Racibórz 2006, s. 234.

Najdecka A., *Innowacje semantyczne w nazwach kosmetyków* [w:] „Poradnik Językowy”, № 4 2013, s. 75-86.

Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., *O najnowszym słownictwie kosmetycznym we współczesnej polskiej leksyce* [w:] “Odkrywanie słowa - historia i współczesność”, pod red. U. Sokólskiej, Białystok 2015.

References

Galicka J., *Specyfika nazewnictwa środków kosmetycznych: aspekt strukturalny* [w:] „Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego”, № 4, 2018, s. 307-319.

Gimer N., *Insomovna leksyka v kosmetytsi ta kosmetolohiyi* [w:] “Visnyk Natsionalnoho Universytetu. Lvivska politehnika”, № 593, 2007, s. 74–78.

Особливості функціонування косметичної лексики...

Korbut J., *Czeskie i polskie nazewnictwo mody i kosmetyków w XIX wieku*, Racibórz 2006, s. 234.

Najdecka A., *Innowacje semantyczne w nazwach kosmetyków* [w:] „Poradnik Językowy”, № 4 2013, s. 75-86.

Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., *O najnowszym słownictwie kosmetycznym we współczesnej polskiej leksyce* [w:] “Odkrywanie słowa - historia i współczesność”, pod red. U. Sokólskiej, Białystok 2015.

Voytseva O. A., *Parfumerno-kosmetyczna terminologia ukraiynskoi mowy ta yiyi pobozhdenya* [w:] “Slovianskij zbirnyk”, 2018, vyp. 22, s. 61-70.

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ: ЇХНІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ¹³⁹

FEMININE ARTICLES IN UKRAINIAN AND POLISH:
THEIR ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Катерина Українець

Chmielnicki Uniwersytet Narodowy

kateruna.ukrainec@gmail.com

The article deals with the peculiarities of feminine usage in Ukrainian and Polish. Particular attention is paid to such linguistic aspects as morphological peculiarities of feminine forms, differences in word formation rules and grammatical forms. The paper discusses the benefits of femininities, such as promoting gender equality, women's linguistic visibility, and increasing lexical diversity, as well as the potential for stylistic inappropriateness and resistance to language change, and discusses the disadvantages, such as translation difficulties. The authors conclude by asking how feminism can influence the future development of the Ukrainian and Polish languages and what role feminism can play in creating a gender-equal linguistic environment.

Keywords: femininities, word formation, lexical diversity, gender equality, Ukrainian language, Polish language.

Фемінітиви як мовні одиниці є важливим елементом сучасних дискусій про гендерну рівність мови. Вони стають все актуальнішими в умовах суспільних змін,

¹³⁹ Роботу написано під науковим керівництвом докт. філос., ст. викл. Тетяни Мороз.

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

зокрема спрямовані на забезпечення видимості жінок у різних сферах діяльності. Проте використання фемінітивів супроводжується численними суперечками щодо їхньої стилістичної доречності, естетичного сприйняття та лексичної доцільності.

Фемінітиви — це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): *професор — професорка, письменник — письменниця, актор — акторка*¹⁴⁰. У дорадянські часи у народній мові позначення жінок було вибіркоvim, часто залежало від соціального статусу, віку чи роду діяльності. У різних регіонах України використовувалися різні терміни для позначення жінок. Ці терміни могли мати як нейтральні, так і зневажливі конотації¹⁴¹. Як зауважує українська мовознавчиня М. Брус, частина фемінітивів демонструвала розмовне згрубіле, фамільярне спілкування сільських жителів, зокрема зневажливе ставлення до жінок низької верстви населення як робочої сили, обтяженої безперервними господарськими турботами, наприклад: *наймичка, небога, повійниця* тощо. Натомість жінок вищої верстви населення (заможного стану, професійного статусу) називали здебільшого запозиченими словами: *полька, акушерка, бонна, владителька, ляшка, навчителька* та інші¹⁴².

¹⁴⁰ М. Брус, *Словник фемінітивів як спроба упорядкування мови* Леся Мартовича [в:] „Прикарпатський вісник НТШ. Слово”, № 2(54), Івано-Франківськ 2019, с. 52–53.

¹⁴¹ Idem, *Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій* [у:] „Вісник Львівського університету. Серія. Філологія”, вип. 46, Львів 2009, с. 61–69.

¹⁴² М. Брус, *Словник фемінітивів...*, с. с. 52–53.

Загалом в сучасній українській пресі трапляється значне різноманіття фемінітивів, утворених за допомогою різних суфіксів. Як відомо, в українській мові є понад 13 суфіксів, які можуть утворювати іменники – назви осіб жіночої статі¹⁴³. На сьогодні продуктивними суфіксами, що визначають фемінітиви, є **-к-**, **-иц-**, **-ин-** та **-ес-**.

Правила утворення фемінітивів в українській мові

Зазначимо, що коли ми утворюємо фемінітиви, то варто послуговуватися такими правилами:

– якщо можемо утворити слово за допомогою суфікса **-к-**, то утворюємо;

– якщо з **-к-** не вдається (наприклад, *фахівець*, *ворог*, *службовець*), тоді вдаємось до **-ин-** (*фахівчиня*, *ворогиня*) чи **-иц-** (*службовиця*).

Деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: *акторка* й *актриса*, *водійка* та *водійчиня*, *мовознавиця* та *мовознавчиня*.

Суфікс	Закінчення основ маскулівів, від яких утворюються фемінітиви	Приклади
-к-	Різні типи основ	<i>лідер-лідерка</i> , <i>редактор-</i> <i>редакторка</i>

¹⁴³ М. Брус, *Фемінітиви української мови...*, с. 67.

-иц-	-ник, -ень	учень-учени ця , рятувальник- рятувальни ця
-ин-	-ець, приголосний	філолог- філолог иня , плавець - плавчи ня
-ес-	-	поет- поет еса , барон-барон еса

Правила творення фемінітивів у польській мові

Серед суфіксів, які протягом століть утворювали іменники жіночого роду (від іменників чоловічого роду), виділяємо такі:

- 1) **-a** (утворення жіночих імен від чоловічих);
- 2) **-owa** (утворення імен дружин від імен чоловіків (*wójt-owa*));
- 3) **-ina/-yna** (утворює присвійні форми від чоловічих імен (*sędz-ina*));
- 4) **-ówna/-anka** (утворення імен дочок від імен та титулів їхніх батьків);
- 5) **-ka** найпоширеніший суфікс (*chłop-ka* (хлопець), *nauczyciel-ka* (вчитель));
- 6) **-ica/-yca** (утворення особових іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду з чоловічим закінченням на **-nik**)¹⁴⁴. Від іменників чоловічого роду, що

¹⁴⁴ R. Grzegorzczkova, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984, s. 52–53.

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

закінчуються на **-nik** похідні жіночого роду утворюються неоднорідно. Тобто суфікс **-ka** замінює попередній суфікс **-nica** (*uczestnik-uczestnic**ka*** (учасник/учасниця) *daw. uczestnica*)¹⁴⁵.

7) **-ini/-yni** (утворення іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду, що закінчуються на **-ca** (*radcz**yni*** (радниця), *dozorcz**yni*** (прибиральниця))¹⁴⁶.

Переваги та недоліки фемінітивів в українській та польській мовах

До переваг використання фемінітивів в українській мові, на нашу думку, можемо віднести такі складові, як:

- **підтримка гендерної рівності**: використання фемінітивів дає змогу визнавати жінок у професіях, які традиційно були асоційовані з чоловіками. Це сприяє більшому визнанню жіночого внеску в різні сфери діяльності;

- **збереження мовної точності**: фемінітиви дозволяють чітко розрізняти стать осіб, що займають певні посади чи професії, що може бути важливим для точності комунікації, особливо у формальних контекстах;

- **натхнення для нових моделей для жінок**: коли ми використовуємо фемінітиви, ми створюємо можливості для жінок бачити себе у різних професійних ролях; це може мотивувати до більшого самовираження та самореалізації, показуючи, що ці ролі доступні не тільки для чоловіків;

¹⁴⁵ S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 121–122.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 122.

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

– **відображення сучасних соціальних змін:** використання фемінітивів відображає розвиток суспільства і зміну ставлення до жінок і чоловіків у професіях, науці, мистецтві тощо. Це одна зі складових сучасного руху за рівність прав;

– **вияв гнучкості мови:** українська мова має можливість для створення фемінітивів, що робить її більш гнучкою та адаптованою до змін у суспільстві. Вона дозволяє будувати нові форми, що сприяє більш точному і різноманітному мовному вираженню. Наприклад, у художній літературі письменниці Наталена Королева у своєму творі «Таврійський бай» вживає авторські фемінітиви *їздкиня*, *центавресса* тощо¹⁴⁷.

Безсумнівно, що питання використання фемінітивів може бути спірним у певних колах, і деякі люди можуть не погоджуватися з ними. Проте їхнє використання допомагає формувати інклюзивнішу та справедливішу мовну культуру.

Незважаючи на значну кількість переваг, використання фемінітивів має й свої недоліки, зокрема:

– **не завжди легко сприймаються:** для деяких людей вживання фемінітивів може бути неприродним або навіть дивним. Це може створювати мовні бар'єри або дискомфорт у комунікації, особливо серед тих, хто звик до традиційних форм;

¹⁴⁷ «Таврійська бай» легенда-оповідання Наталени Королевої зі збірки «Легенди старокіївські», <https://mala.storinka.org/наталена-королева-легенди-старокіївські-таврійська-бай.html>, [12.01.2025].

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

– **мовні труднощі:** в українській мові не завжди є чіткі та усталені форми фемінітивів. У випадку нових професій або ролей, можуть виникати труднощі в їхньому творенні, а іноді – й заплутаність у виборі правильної форми;

– **невизначеність щодо використання:** в Україні досі немає єдиного стандарту щодо вживання фемінітивів. деякі люди можуть вважати їх зайвими або неприродними. Це зі свого боку може призвести до розбіжностей в етикеті мови та її вживанні у різних сферах (наприклад, в офіційних документах чи ЗМІ);

– **перевантаження мови:** з огляду на велику кількість різних професій і ролей, введення фемінітивів може призвести до зайвого ускладнення мови. Для деяких це може бути надмірною деталізацією, що не завжди зручне в повсякденному використанні;

– **можливі соціальні напруження:** для частини суспільства фемінітиви є частиною ширшого руху за гендерну рівність, але це може викликати опір у тих, хто не підтримує ці зміни. Використання фемінітивів іноді сприймається як нав'язування нової моди або як прояв надмірної політкоректності;

– **відсутність усталених форм:** деякі професії мають ще неостаточно оформлені або визнані форми фемінітивів. Це може призводити до плутанини в тому, які форми є правильними, а які – ні.

Серед польськомовного населення фемінітиви стають все поширенішими. Навіть Рада польської мови висловила свою позицію щодо цього питання, заявивши, що це прагнення до симетрії у назвах посад, яке має соціальне підґрунтя. Команда **Pracuj.pl** вирішила запитати думку самих жінок на цю тему. Майже 18 000 респондентів взяли участь у

дослідженні «Мова пропозицій роботи» 2021 року, партнером якого виступила фундація **Głosu Pisanego Szminka**. Результати чітко показали, що жінки хочуть, щоб роботодавці враховували феміністок. 83% жінок погодилися з тим, що назви посад, такі як юрист, психолог, експерт або програміст, варто використовувати нарівні з чоловічими еквівалентами цих професій.

Для жінок назви посад дуже важливі, і це є важливою перевагою, оскільки вони визначають певну професійну функцію за тими ж принципами, що й професії чоловіків. Серед респондентів дослідження **Pracuj.pl** «Мова пропозицій роботи» також була група з 1516 чоловіків і 167 небінарних людей. Щодо чоловіків, то 64% підтримують використання жіночих термінів для визначення позицій, які займають представниці прекрасної статі нарівні з їхніми колегами-чоловіками. Водночас майже половина з них вважає, що, на жаль, граматичні закінчення жіночого роду не завжди збігаються з назвами професій. Звіт також показує, що чоловіки з меншим ентузіазмом, ніж жінки, ставляться до жіночих професій, які з'являються в пропозиціях про роботу, опублікованих роботодавцями (46%). Можливо, ця статистика є результатом того факту, що чоловіки безпосередньо не страждають від гендерної дискримінації в оплаті праці¹⁴⁸.

Використання фемінітивів у польській мові має схожі тенденції, як і в українській, але є деякі особливості та відмінності. Наведемо кілька аспектів щодо позитивного використання фемінітивів у польській мові:

¹⁴⁸ *Feminatyny na rynku pracy*, <https://porady.pracuj.pl/praca/feminatyny-na-ryнку-pracy>, [05.01.2025].

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

– **збільшення видимості жінок у професіях:** у Польщі фемінітиви набули популярності останніми десятиліттями, сприяючи більшому визнанню жінок у різних професіях. Наприклад, такі форми, як *lekarka* (лікарка) або *nauczycielka* (вчителька), почали використовуватися частіше, що підкреслює роль жінок у цих професіях;

– **підтримка гендерної рівності:** вживання фемінітивів сприяє боротьбі за рівність між чоловіками та жінками, особливо в контексті традиційно чоловічих сфер діяльності (наука, політика, бізнес). Це допомагає змінити стереотипи та зробити мову більш інклюзивною;

– **мовна точність і ясність:** як і в українській мові, фемінітиви в польській дозволяють чітко виражати стать особи, що є особливо корисним в офіційних або академічних контекстах.

Серед проблем і недоліків використання фемінітивів у Польщі виокремлюємо:

– **опір консервативної частини суспільства:** як і в Україні, у Польщі є певна частина населення, яка не підтримує використання фемінітивів, вважаючи їх надмірною новацією або штучним нав'язуванням політкоректних практик. Це зумовлює соціальні суперечки;

– **відсутність єдиного стандарту:** у польській мові також немає чітко встановлених правил щодо фемінітивів, що призводить до плутанини в їхньому використанні. Наприклад, деякі професії мають усталені фемінітиви (як, наприклад, *doktorka*), а інші – ні;

– **неоднозначність форм:** як і в українській, не всі професії мають прості або однозначні фемінітиви. Інколи можна зіткнутися з кількома варіантами (наприклад, *prezesa*

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

або *prezidentka* для жінки-президента), що може призвести до дискусій або непорозумінь.

– **мовні труднощі і штучність**: для деяких носіїв мови фемінітиви можуть здаватися штучними або важкими для вимови, особливо коли мова йде про нові професії або ролі, що не мають усталених форм у польській мові.

Як показав аналіз, фемінітиви в українській та польській мовах є важливими інструментами для вираження гендерної рівності та усвідомлення ролі жінок у суспільстві. В обох мовах існують різні способи утворення фемінітивів, зокрема через додавання суфіксів або зміни основи слів, проте вживання таких форм має свої особливості.

В Україні фемінітиви активно використовуються у різних сферах життя, хоча їхнє застосування може викликати суперечки через традиційне сприйняття мовних норм. У польській мові фемінітиви також отримали значну популярність останнім часом, хоча питання їхньої інтеграції в повсякденне вживання залишається дискусійним.

Важливим аспектом є те, що в обох мовах зберігається певна напруга між традиційними мовними нормами та прогресивними тенденціями в суспільстві, що прагне більшої інклюзивності. Тому впровадження фемінітивів є не лише лінгвістичним процесом, а й відображенням змін у соціальних поглядах на гендер.

Загалом, фемінітиви в українській та польській мовах є важливим етапом розвитку мовних стандартів, що сприяє формуванню рівноправнішого ставлення до жінок у суспільстві. Водночас їхнє використання має супроводжуватися усвідомленим ставленням до мовних традицій та культурних особливостей кожної країни.

Фемінітиви в українській та польській мовах ...

Література

Брус М. *Словник фемінітивів як спроба упорядкування мови Леся Мартовича* [в:] „Прикарпатський вісник НТШ. Слово”, № 2(54), Івано-Франківськ 2019, с. 52–53.

Брус М. *Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій* [у:] „Вісник Львівського університету. Серія. Філологія”, вип. 46, Львів 2009. с. 61–69.

Grzegorzczkova R. *Zarys słownotwórstwa polskiego. Słownotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984, s. 52–53.

Szober S. *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 121–122.

Інтернет-джерела

«Таврійська бай» легенда-оповідання Наталени Королевої зі збірки «Легенди старокиївські», <https://mala.storinka.org/natalena-koroleva-legendy-starokyivski-tavriiska-bai.html>, [12.01.2025].

Feminatywy na rynku pracy, <https://porady.pracuj.pl/praca/feminatywy-na-ryнку-pracy>, [05.01.2025].

References

Brus M. *Slovník feminityv jak snoba uporiadkuvannia mowy Lesia Martovycha* [v:] „Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo”, № 2(54), Ivano-Frankivsk 2019, s. 52–53.

Brus M. *Feminityvy ukrainskoi mowy v perepletenni davnykh i suchasnykh tendentsii* [u:] „Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii. Filolohii», vyp. 46, Lviv 2009. s. 61–69.

Grzegorzczkova R. *Zarys słownotwórstwa polskiego. Słownotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984, s. 52–53.

Szober S. *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 121–122.

Internet sources

«Tavriiska bai» lehenda-opovidannia Nataleny Korolevoi zi zbirkyy «Lehendyy starokyivskyy», <https://mala.storinka.org/natalena-koroleva-lehendyy-starokyivskyy-tavriiska-bai.html>, [12.01.2025].

Feminatywy na rynku pracy, <https://porady.pracuj.pl/praca/feminatywy-na-ryнку-pracy>, [05.01.2025].

ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**СПЕЦИФІКА АНАЛІТИЧНОГО
ОСМИСЛЕННЯ МАРКЕРІВ МІСТИЧНОГО В
МАЛІЙ ПРОЗІ¹⁴⁹**

**SPECIFICITY OF THE ANALYTICAL
UNDERSTANDING OF MYSTICAL MARKERS IN
SHORT PROSE**

Юлія КРАВЧЕНКО

*Криворізький державний педагогічний університет
ulia.kravchenko4@gmail.com*

In the article *Specifics of Analytical Comprehension of Markers of the Mystical in Small Prose* by Yu. Kravchenko, the study of the mystical category in literature and the systematic analysis of the poetics of the mystical story as a basic conceptual approach are presented. The concepts of the study of the mystical in works of art and its markers are analyzed. Mainly attention is focused on the following elements of poetics: the semantic content of the title of the work, the mystical topos, the uniqueness of the space-time of the story for the presentation of the mystical, the essence of mystical symbols, the mastery of using verbal signs (sound or visual images) in order to keep the recipient in an emotional state of tension, excitement and fear, anxiety, the functions of receiving a parallel image of two dimensions – earthly and otherworldly, receiving a mystical assumption, the motive of the character's encounter with the supernatural, the use of folk images and the general pathos of the mystical (mystical tonality) of the text. It was

¹⁴⁹ Роботу виконано під науковим керівництвом проф. Світлани Ковпик.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

determined that the mystical category is closely related to the expression of the subconscious of both the character and the author. The importance of distinguishing different levels of the mystical – from deep religious concepts to elements of the occult - has been established.

Key words: mystical story, poetics of the mystical, mystical motives, topos of mystical, mystical image.

Постановка наукової проблеми. Цікавість до містичного в усіх сферах людського життя досягла у ХХІ столітті свого апогею, адже містичний досвід людства потребує постійного переосмислення. Небайдужими до містичного виявилися сучасні письменники, котрі не лише художньо осмислюють феномен вказаного явища, а й презентують його в літературі з нових позицій та точок зору. Проте наразі дуже мало досліджень, зокрема, в українському літературознавстві присвячено особливостям втілення категорії містичного в художньому тексті.

Звичайно, що зміст містичного закорінений у філософській думці та сформований на основі уявлень про містику, як „...вчення про внутрішнє єднання людського духу з абсолютним як адекватне пізнання онтологічної першооснови світу через індивідуальний досвід духовного самопізнання”¹⁵⁰. У літературознавстві вивчення містичного та містичної літератури відбувається через переосмислення його сутності та способів його художньої презентації у творі літератури.

¹⁵⁰ Ю. Шабанова, «Німецька містика» Середньовіччя в контексті історико-філософської тотальності [в:] “Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка”, № 7, 2005, с. 45.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню містичної літератури, особливо містичних оповідань, а також містичних образів приділили увагу такі науковці: М. Андрієць і О. Паровай (*Феномен містичного у прозі Цань Сюе*), О. Галнч (*Містичне в англійському готичному романі. Особливості функціонування і специфіка дослідження*), О. Вещикова (*Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі перспективи*), М. Вотьканич (*Поетика містичного в повісті Михайла Гафії Трайсти „Людина з того світу“*), Є. Першпін (*Категорія саспенсу в містичному художньому дискурсі: інтенційний аспект (на матеріалі роману «Гримуля» А. Закордонця)*), О. Тиховська (*Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект*), Ю. Шабанова (*Німецька містика Середньовіччя в контексті історико-філософської тотальності*), Я. Щербаков (*Містичні мотиви та «хронотоп містичного» у оповіданні сяшо (на матеріалі сяшо доби Хань та збірки Лю Іціна «Справжні події»)*). Окрім того, проаналізовано ґрунтовну українську збірку досліджень *Поетика містичного*, присвячених категорії містичного в літературі, а саме статті, які до неї входять, таких науковців: Р. Дзика (*Трансґресія містичної реальності Ф. Достоевського у практику письма Жоржа Бернаноса*), Н. Висоцької (*Містичне як прийом: постмодерні примари Хайгейтського цвинтаря*), Р. Мниха (*Декілька зауважень про категорію містичного у літературі*), А. Сажині (*Модус містичного в новітніх рекламних зразках*), О. Червінської (*Ризиковані контури та парадокси містичного*), Б. Шалагінова (*Німецький романтизм і містичне*).

Мета дослідження полягала у тому, щоб аналітично осмислити та систематизувати маркери містичного у тексті твору художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом літературознавці активно досліджують особливості

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

часопростору містичного, котрий депо відрізняється від часу буденного, який звик сприймати реципієнт у своєму повсякденні. Так, наприклад, це може бути зупинена мить або, навпаки, мить, котра тягнеться безкінечно. Усе це створює в уяві читача стан деякої відчуженості, але це лише на перший погляд так відчувається. Згодом реципієнт усвідомлює *містичну присутність* і в реальному світі. Наприклад, у китайському оповіданні «*Сяошо про імператора доби Хань Уді*» «подія, яка відбувається, змальована у реалістичних кольорах, немов би [імператор] Хань Уді спілкується не з небесним духом, а з власною покоївкою. Грань між потойбічним та буденним у цьому короткому оповіданні розкривається лише крізь призму „небесного образу”. Сі Ванму з’являється на Небі, і немов би вітер залишає імператорський палац.

Отже, місце, звідки приходить Сі Ванму, знаходиться за межами імператорського палацу, в часопросторі Неба. Персики безсмертя ростуть абсолютно в іншому хронотопі, хронотопі *Небесному*, і не можуть існувати в «Земному» хронотопі»¹⁵¹. Відповідно, „контакт між двома часопросторовими вимірами є моментом втілення містичного”¹⁵².

Дослідниця Н. Вотьканич виокремлює такі риси, притаманні містичній літературі: 1) сюжетотвірна функція, коли елемент таємничого у творі виступає не фоновим антуражем, а саме квінтесенцією зображуваного; 2) прийом паралельного зображення двох вимірів – земного й

¹⁵¹ Я. Шербаков, *Містичні мотиви та «хронотоп містичного» у оповіданні сяошо (на матеріалі сяошо доби Хань та збірки Лю Іціна «Справжні події»)* [в:] “Science and Education a New Dimension. Philology”, 2019, № 7 (57), с. 56.

¹⁵² *Ibidem*, с. 58.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

потойбічного, до того ж профанний [земний] світ він теж ускладнює втіленням двох віддалених часових пластів, які не змінили один одного послідовно, а перетнулися надприродним чином; 3) прийом містичного припущення, за якого [автор] не подає адекватного пояснення зображуваних подій: прозаїк покладається на схильність читача до віри в надприродне та готовність до співпраці з письменником; 4) відповідна настроєвість, яка досягається за допомогою сутестії, інтертекстуальності, образів-асоціацій, образів-символів, біблійних, міфологічних, фольклорних сюжетів, віри в надприродний складник речей¹⁵³.

Аналізуючи містичне у творі літератури, варто звернути увагу на усталену систему художніх образів-символів, які, за означенням дослідника Р. Мниха, є «для європейської культурної традиції вельми специфічною і в принципі досить стабільною (сталого) групою художніх символів <...> Навіть якщо поодинокі ці символи і зустрічаються у різних авторів, то тільки у містиків вони (символи) творять свосередний неподільний семантичний комплекс, котрий і є передумовою містичного світогляду»¹⁵⁴. Такі символи поділяються на три категорії: «1) антиномії щодо існування Бога, світу та людини; 2) «діалектичний» характер світового та індивідуального життя (символіка кола, рослини); 3) тісний зв'язок і разом з тим глибинний розрив між Богом та людиною, при якому особливо експонується

¹⁵³ М. Вотьканич, *Поетика містичного в повісті Михайла Гафії Трайсти «Людина з того світу»* [в:] «Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», № 49, 2022, с. 40-41.

¹⁵⁴ Р. Мних, *Декілька зауважень про категорію містичного у літературі* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 49.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

безсилля, пасивність та несамостійність людини»¹⁵⁵. На особливу увагу в творі літератури, на думку літературознавиці О. Червінської, заслуговують різноманітні вказівки автора на присутність містичного в тексті: обрив думки на межі екзистенції; наявність контурів топосу, таких, як «ніч», «сутінки», «морок» тощо¹⁵⁶.

У межах системного аналізу поетики містичного важливо правильно декодувати символ, котрий виступає своєрідним містком між світом матеріального і світом духовного, тобто є стрижнем категорії містичного. Р. Мних розширює розуміння містичних символів, додаючи до їх переліку *символіку чисел* (відображають відношення між людиною і природою і сакральну суть Бога), *символіку кольору* (протиставлення світла і темряви; золотий як колір сонця, червоний як колір крові, срібний як колір місяця), *символіку історичного контексту* (масонська містика, святий Франциск, Якоб Беме), *символіку життя і смерті, пізнання світу, сенсу життя*¹⁵⁷.

Цікавим є спостереження науковця Р. Дзика про те, що «містичні літературні тексти, з огляду на об'єкт зображення, зазвичай характеризуються неясністю і запутаністю авторського письма»¹⁵⁸. Тож саме запутаність письма, складні смисли та презентація надскладних ситуацій потребують детального аналітичного осмислення інтуїтивного, парадоксального. Адже у містичній літературі існує суттєве «тяжіння до ірраціонального, інтуїтивізм, а також

¹⁵⁵ *Ibidem*, с. 49.

¹⁵⁶ О. Червінська, *Ризиковані контури та парадокси містичного* [в:] *Поетика містичного*, *Op. cit.*, с. 13-46.

¹⁵⁷ Р. Мних, *Op. cit.*, с. 54.

¹⁵⁸ Р. Дзик, *Трансгресія містичної реальності Ф. Достоевського у практику письма Жоржа Бернаноса* [в:] *Поетика містичного*, *Op. Cit.*, с. 267.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

спрямована парадоксальність, висловлення містичного не мовою понять, а мовою символів, центральним з яких виступає смерть (як знак досвіду, руйнівного для попередніх структур свідомості)¹⁵⁹.

М. Андрієць і О. Паровай вказують на абстрактну, насичену символами мову письменника-містика як на маркер містичного. Так, «кожне слово письменниці [Цань Сюе] – це код, що приховує певні асоціації»¹⁶⁰. Наприклад, у новелі «Хатинка на пагорбі» письменниці не описує безпосередньо духів, примар, зловісні сили, проте передає описами і символами присутнє відчуття страху і містичного простору: „Через страшні сни батько безперестанку стогне вночі, і це змушує героїню думати, що насправді він – вовк, який блукає навколо будинку, коли всі сплять. Твір наповнений містичними звуками, жестами, відіннями, що не мають певного конкретного змісту, проте змушують дівчину переживати страх: завивання, свист, той же стогін батька”¹⁶¹. Містичним творам письменниці властиві фантастичні і абсурдні прийоми і символізм, надання звичайним образам містичного і навіть архетипного сенсу (дзеркало як відображення внутрішнього стану людини; бик як утілення сподівань жінки, і, відповідно, його смерть як крах цих сподівань; троянди як символ краси; сад як осередок кохання)¹⁶². Водночас у творах Цань Сюе наявні два світи – реальний і потойбічний, що характерне і для містики як світоглядної концепції, і для містичної літератури, світ її

¹⁵⁹ О. Червінська, *Op. cit.*, с. 25.

¹⁶⁰ М. Андрієць, О. Паровай, *Феномен містичного у прозі Цань Сюе* [в:] “Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету”, № 23, 2016, с. 62.

¹⁶¹ *Ibidem*, с. 63.

¹⁶² *Ibidem*.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

творів „абсурдний, містичний, він ніколи не стане одним цілим із реальністю, але саме там комфортно персонажу”¹⁶³.

Схоже втілення хронотопу можна знайти і в творчості сучасного українсько-румунського письменника Михайла Гафії Трайста. Наприклад, у його містичній повісті *Людина з того світу* перетинаються дві часові лінії, об'єднані лише головним героєм, Петром Дунькою, а сама повість акцентується на подорожах у часі. Крім того, автор розкриває декілька традиційних літературних образів з іншого боку, приписуючи їм інакші риси і властивості. Так, сержант Ністор Євсебій виступає архетипним наставником-побратимом для головного героя, але відсутній мотив, невід'ємно пов'язаний із цим образом: архетипний наставник, як правило, з'являється в сюжеті, щоб допомогти головному герою, після чого помирає або рідше зникає. В свою чергу, Ністор Євсебій перед смертю накладає на головного героя зобов'язання, які призводять до зіткнення Петра Дуньки з містичними явищами, тобто саме порушення канонів образу стає каталізатором для зіткнення реального світу зі світом нереальним. В той же час у цій ситуації Петро Дунька порушує правила сакральних обрядів і ритуалів: він проголошує на кладовищі фрази, які зазвичай говорять, запрошуючи гостей на весілля. „Петро Дунька, виконавши останню волю товариша, сподівався зробити полегкість його душі, але натомість, знехтувавши етикою і своєрідним пістетом, з яким в українській культурі ставилися до пам'яті померлих, накликав на себе біду. Припускаємо, що невідповідністю поведінки та використанням закличних формул на цвинтарі (у неналежному для цього місці, яке, за народними віруваннями, має сакральну семантику) герой

¹⁶³ *Ibidem*.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

порушив хистку межу між світами, чим і прикликав у своє життя містичні події»¹⁶⁴.

Цікаво, що образ магічного наставника-побратима присутній і в містичному оповіданні О. Козій *Як чорти в карти грали*» зі збірки *«Українська містика-2022*, але в наведеному оповіданні він репрезентований більш традиційно. Козак-характерник, якого зустрічає головний герой на війні, стає його наставником, а помираючи, передає героєві свої магічні сили. Такий сюжетний хід відповідає архетипному образу наставника-чаклуна, який безпосередньо впливає на долю головного героя. На наведених прикладах можна побачити, як по-різному в містичному оповіданні показаний один і той же традиційний образ.

Під час аналізу поетики містичного оповідання не можемо залишити поза увагою свідомість персонажа, адже його відчуття, споглядання містичного, певні містичні переживання, страх перед тасмничою силою, уміння контролювати свої відчуття, сприймати надприродне – усе це презентує процес осмислення предметів, речей, явищ всього тасмного, незвичного. Саме „містичне переживання містить в собі *моральний* елемент – певну повагу, схиляння або навіть страх перед цією тасмничою живою силою. Містичне на відмінну від піднесеного, не розширює душу людини, а навпаки, звужує її; не додає почуттів до самоусвідомлення, а акцентує на *обмеженості* душі; в ньому завжди таїться неусвідомлене почуття *смирення, покофи*”¹⁶⁵.

Для містичного оповідання характерним буде використання *саспенса*, терміну, який з’явився у кінематографі,

¹⁶⁴ М. Вотьканіч, *Поетика містичного...*, *Ор. сіт.*, с. 37-38.

¹⁶⁵ Б. Шалагінов, *Німецький романтизм і містичне* [в:] *Поетика містичного...*, *Ор. сіт.*, с. 128.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

але перейшов у інші види мистецтва. За визначенням літературознавця Є. Першина, „саспенс – це одна з текстотвірних категорій, яка характеризується використанням вербальних знаків задля утримання реципієнта в емоційному стані напруження, хвилювання і страху, що зумовлено авторською інтенцією”¹⁶⁶. Для літературного саспенсу важливе навіювання читачу особливого тривожного настрою, яке досягається акцентом на хвилюючих звукових і візуальних образах (наприклад, „пронизливий вітер”, „густа ніч”, „різкий скрип дверей”, „мертва тиша” тощо).

Саспенс реалізується також на рівні мови: в експресивно забарвленій лексиці, в словах, які передають емоційний стан людини після зіткнення з надприродним (*страх, жах, шок тощо*), у епітетах з негативним значенням (*страшний, огидний, жасливий тощо*), у фразеологічних зворотах на позначення емоційного стану (*кров холоде в жилах, сироти виступили на шкірі тощо*), а також у односкладних і уривчастих реченнях¹⁶⁷.

Серед провідних категорій саспенсу слід звернути особливу увагу на категорію „страх”. Тієї ж думки притримується й науковиця Оксана Галич, ототожнюючи містичну літературу з готичною: „Страх у готичі виступає джерелом „піднесеного” (Sublime). Потреба у цій емоції виникає як необхідність відмови від „тривіальної” реальності, від логічного і повсякденного. Таємниця пов'язана зі страхом.

¹⁶⁶ Є. Першин, *Категорія саспенсу в містичному художньому дискурсі: інтенційний аспект (на матеріалі роману «Гримуля» А. Загородня)* [в:] „Лінгвістичні студії”, № 42, 2021, с. 85.

¹⁶⁷ *Ibidem*, с. 86.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

Уявлення можливої небезпеки і тривожність, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці Жахливого”¹⁶⁸.

До ознак містичного вчена О. Червінська відносить також сутестію – навіювання читачеві певного настрою. Проте „якщо у тексті не йдеться про таке, що знаходиться за межами емпіричного досвіду, то інтонація, пафос і навіть сутестія самі по собі не можуть вважатися носіями містичного сенсу, вони не виступають його певними аналогами або означниками, в цьому випадку їх можна визнавати лише стилістичним інструментом”¹⁶⁹. На таку характеристику містичного вказував ще В. Скотт, підкреслюючи, що для містики важливі, „по-перше, підтримка читацького вагання стосовно характеру оповідуваних подій <...> по-друге, це почуття міри і вмале використання деталей”^{170 171}.

Визначальним у категорії містичного є предметний вимір: „Кожна річ потенційно таїть у собі містичну небезпеку, якщо людина свідомо чи несвідомо розбудить її”¹⁷². Так, „містичне тісно пов’язане з відчуттям *живої сили в неживому*”¹⁷³. Учена А. Сажина вказує на особливу роль неживих речей для категорії містики, коли в художньому творі вони імітують

¹⁶⁸ О. Галіч. «Містичне» в англійському готичному романі. Особливості функціонування і специфіка дослідження [в:] “Наукові записки”, № 89 (5), 2010, с. 83.

¹⁶⁹ О. Червінська, *Op. cit.*, с. 32.

¹⁷⁰ W. Scott, *Hoffmann und das Übernatürliche*, Wien 2022.

¹⁷¹ О. Вещикова, *Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі перспективи* [в:] “Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, № 76, 2017, с. 132.

¹⁷² Б. Шалагінов, *Op. cit.*, с. 158-159.

¹⁷³ *Op. cit.*, с. 126.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

„живу” поведінку людини і наявність душі¹⁷⁴, тобто відбувається мімікрія усього людського.

Висновки. Отже, аспектний аналіз основних маркерів містичного в прозі дозволив визначити їхню сутність. До маркерів містичного зараховуємо: семантичну наповненість назви твору (*Як чорти в карти грали*), топос містичного (*Хатинка на пагорбі*), своєрідність презентації часопростору (*Сяшо про імператора доби Хань Уді*), сутність містичних символів, майстерність використання вербальних знаків (звукових або візуальних образів) задля утримання реципієнта в емоційному стані напруження, хвилювання і страху, тривоги; прийом паралельного зображення двох вимірів – земного й потойбічного; прийом містичного припущення; мотив зіткнення персонажа з надприродним; використання фольклорних образів та загальний пафос містичного (містична тональність) тексту. Вважаємо, що перспективними будуть дослідження особливостей виразально-зображувальних засобів у сучасних українських містичних оповіданнях, а також процес вивчення специфіки сюжету та композиції вказаного жанру.

ЛІТЕРАТУРА

Андрієць М., Паровай О., *Феномен містичного у прозі Цань Сюе* [в:] “Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету”, № 23, 2016, с. 62-65.

Галич О., *«Містичне» в англійському готичному романі. Особливості функціонування і специфіка дослідження* [в:] *Наукові записки*. № 89 (5), 2010. С. 81-84.

¹⁷⁴ А. Сажина, *Модус містичного в повітих рекламних зразках* [в:] *Поетика містичного, Ор. cit.*, с. 286-301.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

Дзик Р., *Трансгресія містичної реальності Ф. Достоевського у практику письма Жоржа Бернаноса* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 264-285.

Вещикова О., *Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі перспективи*. [в:] “Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, № 76, 2017, с. 129-133.

Висоцька Н., *Містичне як прийом: постмодерні примари Хайгейтського цвинтаря* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 209-225.

Вотканич М., *Поетика містичного в повісті Михайла Гафії Трайсти «Людина з того світу»* [в:] “Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка”, № 49, 2022, с. 35-42.

Мних Р., *Декілька зауважень про категорію містичного у літературі* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 47-58.

Першін Є., *Категорія саспенсу в містичному художньому дискурсі: інтенційний аспект (на матеріалі роману «Гримуля» А. Закордонця)* [в:] “Лінгвістичні студії”, № 42, 2021, с. 83-91.

Сажина А., *Модус містичного в новітніх рекламних зразках* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 286-301.

Тиховська О., *Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект*. Дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.07 Львів 2021.

Червінська О., *Ризиковані контури та парадокси містичного* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 13-46.

Шабанова Ю., *«Німецька містика» Середньовіччя в контексті історико-філософської тотальності* [в:] “Вісник Київського

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

національного університету імені Тараса Шевченка”, № 7, 2005, с. 44-48.

Шалагінов Б., *Німецький романтизм і містичне* [в:] *Поетика містичного*, упоряд. О. Червінська, Чернівці 2011, с. 117-161.

Щербаков Я., *Містичні мотиви та «хронотоп містичного» у оповіданні сяшо (на матеріалі сяшо доби Хань та збірки Лю Іціна «Справжні події»)* [в:] “Science and Education a New Dimension. Philology”, № 7 (57), 2019, с. 55-58.

Scott W., *Hoffmann und das Übernatürliche*, Wien 2022.

REFERENCES

Andriiets M., Parovai O., *Fenomen mistychnoho u prozi Tsan Siue* [w:] “Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu”, № 23, 2016, s. 62-65.

Halych O., *«Mistychno» v anbliiskomu botychnomu romani. Osoblyvosti funktsionuvannia i spetsyfika doslidzhennia* [w:] “Naukovi zapysky”, № 89 (5), 2010, s. 81-84.

Dzyk R., *Transbresiia mistychnoi realnosti F. Dostoievskoho u praktyku pysma Zborzha Bernanosa* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 264-285.

Veshchykova O., *Katebriia mistychnoho: naukovi dyskurs i reprezentatsiia v suchasni prozi perspektyvy* [w:] “Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina”, № 76, 2017, s. 129-133.

Vysotska N., *Mistychno yak priiom: postmoderni primary Khaibetskoho tsyntyaria* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 209-225.

Votkanych M., *Poetyka mistychnoho v povisti Mykhaila Hafii Traisty «Liudyna z tobo svitu»* [w:] “Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka”, № 49, 2022, s. 35-42.

Специфіка аналітичного осмислення маркерів...

Mnykh R., *Dekilka znavazhen pro katehoriu mistychnoho u literature* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 47-58.

Pershyn Ye., *Katehoriia saspensu v mistychnomu khudozhnomu dyskursi: intentsiynyi aspekt (na materialy romanu «Hrymulia» A. Zakordontsia)* [w:] “Linhvistychni studii”, № 42, 2021, s. 83-91.

Sazhyna A., *Modus mistychnoho v novitnikh reklamnykh zrazhkakh* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 286-301.

Tykhovska O., *Mifolobichni obrazy ta mahichni rytualy v ukrainskomu folklori Zakarpattia: etnopsykholobichnyi aspekt*. Dys. ... d-ra filol. nauk: 10.01.07 Lviv 2021.

Ukrainska mistyka : zbirka opovidan, Yampil 2022.

Chervinska O., *Ryzikovani kontury ta paradoksy mistychnoho* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 13-46.

Shabanova Yu., *«Nimetska mistyka» Serednovichchia v konteksti istoryko-filosofskoi totalnosti* [w:] “Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka”, № 7, 2005, s. 44-48.

Shalahinov B., *Nimetskyi romantyzm i mistychno* [w:] *Poetyka mistychnoho*, uporiad. O. Chervinska, Chernivtsi 2011, s. 117-161.

Shcherbakov Ya., *Mistychni motyvy ta «khronotop mistychnoho» u opovidanni siaosho (na materialy siaosho doby Khan ta zbirkyy Liu Itsina «Spravzhni podii»)* [w:] “Science and Education a New Dimension. Philology”, № 7 (57), 2019, s. 55-58.

Scott W., *Hoffmann und das Übernatürliche*, Wien 2022.

**ЕКОКРИТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ
ОПОВІДАННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ *NAD MOREM*¹⁷⁵**

**AN ECOCRITICAL APPROACH TO THE
ANALYSIS OF LESIA UKRAINKA'S STORY *NAD
MOREM***

Sándor Libák

Uniwersytet Warszawski, Institute of Ukrainian Studies
(Erasmus+)

Palacký University Olomouc, Ukrainian Studies Section
libasa00@upol.cz

The article discusses the emergence and significance of the ecocritical studies as an approach to the analysis of a work of art; the interpretation of Lesia Ukrainka's story *Nad morem* from the point of view of ecocriticism is proposed.

Keywords: ecocriticism; Lesya Ukrainka; Over the Sea; man-environment; nature; sea.

Сучасне українське літературознавство використовує багато методів аналізу творів Лесі Українки, що сприяє глибшому і різноманітнішому тлумаченню її творчості. Окремого визнання серед методологічних підходів заслуговує й екокрітика, яка поки що не є поширеною порівняно з іншими методами. У сучасному світі глобальна екологічна

¹⁷⁵ Роботу написано під науковим керівництвом д-р філ. наук, проф. Тетяни Гребенюк.

криза зумовлена специфікою функціонування системи етичних принципів суспільства, що призвела до деформації умов існування екосистеми на планеті. Для виправлення або хоча б покращення цієї ситуації необхідно усвідомлення суспільством хибності етичних принципів, які стосуються природи, та розуміння необхідності їх реформування. Саме цим займається екокритика — наука, що досліджує взаємозв'язок між літературою і природою.

Екокритика як наука стосується не лише літературознавства, а й інших дисциплін, за допомогою яких стає можливим формування нового екологічного мислення. Передумовами сучасної літературної екологічної критики є праці трьох американських письменників-трансценденталістів 19 століття – Р. Емерсона, Г. Д. Торо і М. Фюллер. У своїх творах вони часто оспівували життя серед незайманої природи Америки тих часів. Такі твори, як *Nature* (1836) Р. Емерсона, *Walden* (1845-1847) Г. Д. Торо та *Summer on the Lakes* (1843) М. Фюллер започаткували новий феномен американської літератури – екоцентричну спрямованість художньої літератури.

Спираючись на статтю І. М. Сухенка *Екокритичні орієнтири на сучасному етапі літературознавчих досліджень: проблема визначення*, можемо простежити еволюцію терміна «екокритика» від 1970-х років до сьогодення й дійти до висновку, що „як сфера літературної критики, екокритика досліджує взаємодію літератури та природи, а як теоретичний дискурс – окреслює відносини людини та природи.“¹⁷⁶

¹⁷⁶ І. М. Сухенко, *Екокритичні орієнтири на сучасному етапі літературознавчих досліджень: проблема визначення* [в:] *Актуальні проблеми та перспективи дослідження літератури зарубіжних країн*, за ред. І. М. Сухенка, Сімферополь 2011, с. 262.

Екокритика спонукає до роздумів про взаємини між людиною і природою, продовжуючи ідею необхідності змін у деформованій системі етичних принципів суспільства щодо екології. Цей підхід виник як відповідь на виклики сучасного суспільства, пов'язані з кризами свідомості та деградацією взаємин між людиною і природою, які часто є наслідком руйнівної діяльності людини, її відчуження від довкілля та нерозуміння важливості гармонійного співіснування з ним. Ґрунтуючись на словах дослідника Т. Діна, можна стверджувати, що екокритика — це науково обґрунтована відповідь на необхідність дослідження взаємозв'язку людини з природою в умовах техногенного суспільства.¹⁷⁷

Існує чимало критичних літературознавчих праць, присвячених оповіданню Лесі Українки *Над морем*, історія яких бере початок від її сучасників і триває до сьогодення. У цих дослідженнях автори використовують різноманітні підходи, що дозволяє краще зрозуміти глибину змісту твору та його актуальність.

Наприклад, у дослідженні *Мариністичні образи в оповіданні Лесі Українки «Над морем»*, Діана Шаповалова приділяє основну увагу значенню образу моря та його ролі у розкритті тематики, конфліктів і філософських аспектів твору: „Можна констатувати, що мариністичні образи в оповіданні «Над морем» виконують не лише пейзажну функцію, а стосуються проблематики та специфіки розгортання конфліктів, оскільки герої твору — це дві відмінні шкали життєвих цінностей, два світогляди.“¹⁷⁸

¹⁷⁷ Th. Dean, *What is Eco-Criticism?* https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf [22.01.2025]

¹⁷⁸ Д. Шаповалова, *Мариністичні образи в оповіданні Лесі Українки «Над морем»* [в:] А. М. Галенко, *Лесь Українка в національному та європейському контексті*, Северодонецьк 2021, с. 50-51.

У статті Ольги Підлісецької *Імпресіоністичний малюнок оповідання Лесі Українки «Над морем»* дослідниця аналізує, як письменниця використовує імпресіоністичні прийоми для створення яскравих та емоційних описів моря, що відображають внутрішні переживання героїв. Стаття акцентує увагу на тому, як імпресіоністичні описи природи служать не лише фоном, але й важливим елементом, що розкриває внутрішній світ героїв та поглиблює тематику твору.¹⁷⁹

Для аналізу музикальної складової твору можна звернутися до праці Лариси Горболіс *Музична основа оповідання Лесі Українки «Над морем»*. Авторка аналізує роль пісень, звуків моря та музики оркестрів у формуванні загальної музичної палітри оповідання. Особлива увага приділяється тому, як акустичні характеристики моря впливають на створення настрою, розкриття характерів героїв та психологізацію ключових сюжетних моментів. Дослідниця дійшла висновку, що музичні мотиви та образ моря тісно переплітаються, створюючи гармонійну та емоційно насичену атмосферу твору.¹⁸⁰

Лариса Горболіс також є авторкою статті, яка прямо резонує з темою дослідження: *Екокритичні виміри української літератури: доцільність і прийнятність застосування (на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки)*. Дослідниця обґрунтовує раціональність використання екокритики як методологічного

¹⁷⁹ О. Підлісецька, *Імпресіоністичний малюнок оповідання Лесі Українки «Над морем»*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10534/1/O_Pidlisecka_Impresionistyczny_malunok_opowidannia_Lesi_Ukrajinky_Nad_morem.pdf [24.01.2025]

¹⁸⁰ Л. Горболіс, *Музична основа оповідання Лесі Українки «Над морем»* [в:] „*Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*”, вип. 14, 2020, с. 180-190.

підходу до аналізу творів українських письменників, інтерпретуючи драму *Лісова пісня*. Вона підкреслює важливість природи в літературі та її вплив на людину, дійшовши висновку, що „...екокритика акцентує на нагальних проблемах людства, застерігає від кризових явищ, наголошує на виховному потенціалі художніх творів.“¹⁸¹

Метою дослідження є застосування екокритичного підходу для аналізу оповідання Лесі Українки *Над морем*, що передбачає вивчення взаємовідносин між людиною та природою в контексті літературного тексту. Основна увага приділяється дослідженню ролі образу моря як центрального елементу твору, який відображає екологічні, етичні та філософські аспекти взаємодії людини з довкіллям. Це дозволяє розкрити глибший зміст твору, його актуальність у контексті сучасної екологічної кризи та значення для формування екологічного мислення.

Усе життя Лесю Українку переслідував туберкульоз кісток, який згодом лише поширювався. Вперше хворобу діагностували у 1881 році, коли письменниці було 10 років. Це кардинально змінило її життя, значна частина якого була тісно пов'язана з морем та його узбережжям, куди Леся їздила на лікування, і це суттєво вплинуло на її творчість. Перша профілактична подорож Лесі Українки до моря відбулася у 17-літньому віці, а мариністичні мотиви почали з'являтися в її творчості наприкінці 1890-х — на початку 1900-х років.

Оповідання *Над морем*, написане у 1898 році, розповідає про внутрішні переживання і роздуми ліричної героїні, яка перебуває на морському узбережжі. Сюжет твору

¹⁸¹ Idem, *Екокритичні виміри української літератури: доцільність і прийнятність застосування (на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки)* [в:] „Філологічні трактати”, т. 3, вип. 3, 2011, с. 9-10.

розгортається навколо історії двох героїнь, які відпочивають у Ялті: головної героїні та московської панянки Алли Михайлівни. Їхні погляди на життя та цінності суттєво відрізняються, що підкреслює контраст між їхніми світоглядами. В образі моря головна героїня бачить єдиний порятunek від морально чужої їй московки та суспільства, що її оточує. Через опис природи авторка передає глибокі міркування про життя, душевний стан і людське існування. Твір побудований на контрастах між величчю неосяжного моря і тлінністю людського буття. У цьому оповіданні Леся Українка надає морю багатогранного символічного значення. Воно постає як уособлення безмежної природної сили, яка завжди була і залишається величною і могутньою. Ця сила є двоїстою: з одного боку, вона надихає, викликає захоплення своєю красою та величчю, а з іншого – лякає своєю непередбачуваністю та небезпекою. Море у творі стає джерелом натхнення, пробуджуючи у героїв роздуми про життя, гармонію з природою та місце людини у світі. Разом із тим, воно символізує життєві труднощі, з якими людина стикається на своєму шляху. Його хвилі, бурі та спокійні води відображають складність і багатогранність людського життя. Окрім того, море виконує роль дзеркала внутрішнього світу ліричного героя. Його мінливість і непостійність відображають емоційні стани героїв: інколи вони занурюються в темряву сумнівів і страхів, а іноді відчувають бурю пристрастей і хвилювання. У той же час, море зберігає свою величність і красу, символізуючи надію, прагнення до гармонії та віру у силу природи як вічного джерела натхнення.

Протягом усього розвитку фабули твору природа, зокрема море, постає перед читачем як активний учасник, так і пасивний елемент подій. Море, як елемент сюжету, безпосередньо впливає на його розвиток і змінює хід подій,

набуваючи персоніфікованого значення: „...та й сама мусила поспішати додому, бо по набережній свистів вітер і розлютоване море кидало бризки дощем геть аж до магазинів на набережній. Але небо синіло, як і перше, і сонце вигравало гарячим золотом на заламах велетнів хвиль. То була весела літня буря...”¹⁸² Однак водночас виступає і пасивним учасником, за допомогою якого розкривається ідея твору і характеристика головної героїні: „Море шуміло, дрібні камінці торохтіли, зачеплені хвилею, немов порікували, що їм не дає спокою химерна вода. Чайки цілими зграями літали над водою, жадібно скиглячи, однаково і в погоду і в негоду, вдень і вночі.”¹⁸³ Характеризує й інших персонажів: „Вона сиділа, сперши голову на руку, і, здавалось, дивилась на море, що було неспокійне того дня, переливалось то темною крицею, то ярим смарагдом, горойжилось грізними бурунами і все частіше доплескувало до підмурівку сквера”¹⁸⁴ У цій цитаті описується Алла Михайлівна, а за допомогою образу моря передається її нещасний і збентежений настрій.

Леся Українка послідовно і ретельно акцентує увагу на взаємозв'язку людини та природи, навчаючи етики ставлення до природи власним прикладом. Лірична героїня взаємодіє з морем на рівні відчуттів і роздумів. Вона знаходить у природі відображення власних емоцій, що резонує з ідеями екокритики про необхідність гармонії між людиною та довкіллям: „Узгір'я геть далеко за молом темно-синьою хмарою спускалося в море і все темніло, темніло...”¹⁸⁵ Або протиставлення сенсу цього фрагменту: „Море привабило

¹⁸² Л. Українка, *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 6. Художня проза*, Луцьк 2021, с. 226.

¹⁸³ *Ibidem*, с. 203.

¹⁸⁴ Л. Українка, *Op. cit.*, с. 223.

¹⁸⁵ *Ibidem*, с. 217.

мене. Воно розстиалось ген-ген, широке, спокійне і ніжно-рожеве. Я зажагнула того рожевого спокою, він мені був конечно потрібний після втоми сього дня.”¹⁸⁶

Головна героїня у творі не бореться з морем, не намагається його змінити чи підкорити. Натомість вона захоплюється його незалежністю та могутністю, водночас неодноразово засуджуючи антропоцентричний підхід людини до природи у світі: „...хочеться на який час втекти від людей власне для того, щоб не почати ненавидіти їх. Десь я чула вираз, ніби сама природа, самий красвид, без людей,— то все одно що рамка без картини; але я часами думаю, що се картина— без плями.”¹⁸⁷ Роздуми про те, що людина лише калічить і нищить природу, що було б краще, якби людини взагалі не існувало, аби природа зберігалася в недоторканому стані: „...коли на берег розгнівана хвиля викидала затички, лущиння, старі черевики і всякі злидні людські, — гармонія раптом розбивалась, мрія про незаселену людьми країну зникала.”¹⁸⁸ Твір можна трактувати як прямий заклик до екологічної свідомості людини.

Море в оповіданні є не лише фізичним явищем, а й символом сили, безмежності та внутрішнього переживання. Екокритика ставить питання: як література використовує природні образи для осмислення людського буття? У *Над морем* природа стає ключем до глибшого розуміння самого себе, розкриває філософські мотиви про сенс буття, допомагає цей сенс знайти: „...увесь той гамір не міг покрити гомону переможного моря; увесь той бруд покривав тільки прибережні хвилі, а там, за пристанню, розстилався чистий,

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ *Ibidem*, с. 203.

¹⁸⁸ *Ibidem*, с. 204.

синій простір, і не було на ньому плям, тільки одблиски хмар золотистих по ньому гуляли, а далекі човни з вітрилами здавалися великими білими метеликами. Горизонт починав мене вабити непереможно...¹⁸⁹ Заключенням фабули Ліричної героїні стало повне прийняття моря та його природи, віддалення від „людського“: „По затоці снували байдарки, оддалік білили фелюки, І мов зграя лебедів, тихо плинучи вгору до горизонта, немов розтаючи. І мені забажалося поплисти за ними услід.“¹⁹⁰

Екокритика, як метод аналізу літературних творів, допомагає розглядати взаємозв'язок між людиною та природою, підкреслюючи важливість екологічної свідомості в контексті сучасної глобальної кризи. У творі Лесі Українки *Над морем* образ моря служить не лише природним фоном, але й глибоким символом сили, безмежності та внутрішнього світу людини. Оповідання критикує антропоцентричний підхід до природи, показуючи важливість гармонії між людиною та довкіллям. Через екокритичний підхід розкривається філософська і етична глибина твору, який ставить питання про необхідність змін у ставленні до природи та закликає до формування нового екологічного мислення.

Література

Д. Шаповалова, *Мариністичні образи в оповіданні Лесі Українки «Над морем»* [в:] А. М. Галенко, *Леся Українка в національному та європейському контексті*, Северодонецьк 2021, с. 50-51. І. М. Сухенко, *Екокритичні орієнтики на сучасному етапі літературознавчих досліджень: проблема визначення* [в:] *Актуальні*

¹⁸⁹ Л. Українка, *Ор. cit.*, с. 222.

¹⁹⁰ *Ibidem*, с. 236.

проблеми та перспективи дослідження літератури зарубіжних країн, за ред. І. М. Сухенка, Сімферополь 2011, с. 260.

Л. Горболіс, *Екокритичні виміри української літератури: доцільність і прийнятність застосування (на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки)* [в:] „Філологічні трактати”, т. 3, вип. 3, 2011, с. 9-10.

Л. Горболіс, *Музична основа оповідання Лесі Українки «Над морем»* [в:] „Літератури світу: поетика, ментальність і духовність”, вип. 14, 2020, с. 180-190.

Л. Українка, *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 6. Художня проза*, Луцьк 2021, с. 203-236.

О. Підлісецька, *Імпресіоністичний малюнок оповідання Лесі Українки «Над морем»*
https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10534/1/O_Pidlisecka_Impresionistycznyj_malunok_opowidannia_Lesi_Ukrajinky_Nad_morem.pdf [24.01.2025]

Th. Dean, *What is Eco-Criticism?* https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf [22.01.2025]

References

D. Shapovalova, *Marynistychni obrazy v opovidanni Lesi Ukrainky «Nad morem»* [v:] A. M. Halenko, *Lesia Ukrainka v natsionalnomu ta yevropeiskomu konteksti*, Sievierodonetsk 2021, s. 50-51.

I. M. Sukhenko, *Ekokrytychni oriientyky na suchasnomu etapi literaturoznavchykh doslidzhen: problema vyznachennia* [v:] *Aktualni problemy ta perspektyvy doslidzhennia literatury zarubizhnykh krain*, za red. I. M. Sukhenka, Simferopol 2011, s. 260.

L. Horbolis, *Ekokrytychni vymiry ukrainskoi literatury: dotsilnist i pryiniatnist zastosuvannia (na prykladi «Lisovoi pisni» Lesi Ukrainky)* [v:] „Filolohichni traktaty”, t. 3, vyp. 3, 2011, s. 9-10.

L. Horbolis, *Muzychna osnova opovidannia Lesi Ukrainky «Nad morem»* [v:] „Literatury svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist”, vyp. 14, 2020, s. 180-190.

L. Ukrainka, *Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 tomakh. Tom 6. Khudozhnia proza*, Lutsk 2021, s. 203-236.

O. Pidlisetska, *Impresionistychnyi maliunok opovidannia Lesi Ukrainky «Nad morem»*

https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10534/1/O_Pidlisecka_Impresionistycznyj_malunok_opowidannia_Lesi_Ukrajinky_Nad_morem.pdf [24.01.2025]

Th. Dean, *What is Eco-Criticism?* https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf [22.01.2025]

**РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ
ХІХ СТОЛІТТЯ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ
АНТРОПОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО)¹⁹¹**

**RELIGIOUS AND CULTURAL TRANSFORMATIONS
OF CRIMEAN TATAR SOCIETY IN THE LATE 19TH
CENTURY IN THE LIGHT OF LITERARY
ANTHROPOLOGY (BASED ON THE WORKS OF
MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI)**

Владислава Жидкова

Національний університет “Острозька академія”
vadyslava.zhydkova@oa.edu.ua

The article examines anthropological dimensions in M. Kotsyubynsky's Crimean works, composed during the societal modernization of the late 19th and early 20th centuries. Despite harbouring his cultural preconceptions about Muslim society, the writer portrays the evolving dynamics within the Crimean Tatar community as it endeavors to maintain its national identity amid transformative pressures.

Key words: literary anthropology, cultural environment, Crimean Tatars, cultural run, Mykhailo Kotsiubynskyi, religion, Islam, patriarchy, national identity

¹⁹¹ Роботу написано під науковим керівництвом докт. філ. наук Олександри Віснч.

Однією з найважливіших потреб людини ще від часу виникнення примітивного соціуму стало ословлення думки. Прагнення знайти досконалу словесну оболонку для вираження почуттів, вражень та роздумів згодом розвинулося у художню літературу, де кожне слово набуває особливої ваги та значення. Німецький літературознавець, засновник Констанської школи рецептивної, або ж дієвої естетики В. Ізер свого часу стверджував: “...оскільки література як засіб комунікації так чи так супроводжувала людство від самих початків його історичної пам’яті, то до цього повинні спонукати певні антропологічні потреби”¹⁹². Праці вченого стали осердям нового підходу до вивчення художніх текстів – літературної антропології, яка своєю чергою уписана у загальний “культурологічний (антропологічний) поворот”. С. Бартіш та Г. Деркач, покликаючись на німецькомовну працю антрополога К. Ріддера, відзначають: “Коли йдеться про антропологічний поворот, то у цьому контексті мають на увазі етнологічний поворот, а literary anthropology розуміють як літературознавчу науку, яка тяжіє до етнології та її предмет дослідження розуміє літературу і поетичну творчість первинно не як об’єкт «мистецтва», а як об’єктивацію, опредмечування «культури», до якої вона історично та географічно належить”¹⁹³. Як справедливо зауважують Е. Косовська та Е. Яворський, “Щоб зрозуміти конкретну

¹⁹² W. Iser, *Prospecting : From Reader Response to Literary Anthropology*, Baltimore 1989, с. 263-264.

¹⁹³ С. Бартіш, Г. Деркач, *Теоретичні засади антропологічного підходу в літературознавстві* [в:] “*Studia Methodologica*”, вип. 57, Тернопіль 2024. с. 55.

людину, треба знати й розуміти її культуру”¹⁹⁴. Відтак культурологічні дослідження доводять, що літературна антропологія є похідною і залежною від культурної антропології. Зокрема, науковці підкреслюють і те, що “кожний текст інспірований культурою”¹⁹⁵, тож “антропологія літератури може досліджувати культуру, розглядаючи специфічний витвір рук людських – літературний твір”¹⁹⁶.

Вагомий внесок в українські антропологічні студії зробили: Р. Гром’як, О. Галета, І. Папуша, О. Поліщук, М. Ткачук, Л. Тарнашинська, О. Рєшмеділова, Л. Архипова, О. Гомілко, С. Бартіш, Г. Деркач та ін. Зокрема, О. Галета містко характеризує методологічні засади галузі: “...прийнявши погляд (по)структуралізму на світ як текст і знання про нього як наратив (тропос), літературна антропологія поставила у центр своїх літературознавчих досліджень людину (антропос) і культурне оточення (топос), яке на неї впливає і яке вона формує власною діяльністю”¹⁹⁷. Застосування цього підходу видається продуктивним під час вивчення української літератури *fin de siècle*, інтерес до якої активізувався наприкінці ХХ століття і триває до сьогодні. За словами С. Павличко, зацікавлення модернізмом не випадкове, адже “у процесі модернізації змінюються і структури, і дискурси. Культурні зміни, як відомо, не менш

¹⁹⁴ Цит. за: Л. Тарнашинська, *Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій* [в:] “Слово і час”, вип. 5, 2009, с. 50.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ О. Галета, *Екс-центричне літературознавство: від теорії літератури до літературної антропології* [в:] “Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, вип. 60, ч. 2. 2014, с. 49.

болючі за економічні чи політичні. Адже саме культурні зміни мають внутрішні психологічні виміри і торкаються зміни ідентичности, відмови від звичної, давно відпрацьованої риторики, від зрозумілих кліше, від старих культурних героїв і міфів”¹⁹⁸. Плідне дослідження ранньомодерних і модерних процесів в українській літературі представлено у працях *Переступний вік: українське письменство на зламі XIX–XX ст.* Р. Чопика (1998)¹⁹⁹, *Модернізм у творчості письменників XX століття* М. Моклиці (1999)²⁰⁰, *Міфологічний горизонт українського модернізму* Я. Поліщука (2002)²⁰¹, *Апологія модерну: обрис XX віку* В. Агеевої (2011)²⁰², *Модернізм в українській літературі XX – початку XXI століття: пам’ять, коди, практики* за загальною редакцією Тараса Пастуха (2023)²⁰³ та ін.

Заслужовує уваги досвід письменників-модерністів, які через власні спостереження та художнє осмислення відкривали для української літератури нові культурні простори. У центрі нашої студії – кримський набуток Михайла Коцюбинського, який познайомився із півостровом завдяки участі в експедиції у складі філоксерної комісії. Із 1895 по 1897 роки під час проживання в Алушці, Сімеїзі, Кастрополі, Куру-Узені, Біюк-Ламбаті письменник активно цікавився кримськотатарською культурою. В одному

¹⁹⁸ *Ibidem*, с. 7.

¹⁹⁹ Р. Чопик, *Переступний вік: українське письменство на зламі XIX–XX ст.*, Львів-Івано-Франківськ 1998.

²⁰⁰ М. Моклиця, *Модернізм у творчості письменників XX століття* [У 2 ч.], Луцьк 1999.

²⁰¹ Я. Поліщук, *Міфологічний горизонт українського модернізму*, Івано-Франківськ 2002.

²⁰² В. Агеева, *Апологія модерну: обрис XX віку*, Київ 2011.

²⁰³ *Модернізм в українській літературі XX – початку XXI століття: пам’ять, коди, практики*: монографія, відп. ред. Тарас Пастух; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, Львів 2023.

з листів до Б. Грінченка він зізнався: “Цікавить мене життя татар тутешніх, котре, може, колись й опишу”. Михайло Коцюбинський дотримав слова, й упродовж 1899–1902 років він написав 4 тексти, які складають його Кримський цикл: нарис *В путях шайтана*, акварель *На камені*, оповідання *Під мінаретами* та новела *У грішний світ*. У творах автор описує процеси культурної трансформації у Криму кінця XIX століття, трактуючи їх у світлі загальних глобалізаційних тенденцій та міжнаціональної взаємодії. Сьогодні можемо констатувати, що ці зміни стали почасти наслідком російської політики, спрямованої на розмивання традиційної національної ідентичності кримських татар під тиском імперської присутності на півострові²⁰⁴.

М. Коцюбинський об’ємно відобразив побутову культуру кримських татар, релігійний контекст і проблематику національної ідентичності. До основних чинників, що її формують, О. Чередниченко відносить: етномовний (передбачає спільність походження та мови), історичний (спільна історія та пам’ять), культурний (спільність культурної традиції, надбаних цінностей), релігійний (єдність релігійних спільнот)²⁰⁵. У творах українського класика найбільш виразним означником національної спільноти постає релігія. Кримськотатарський народ сповідує іслам і його нерідко сприймали, за висловом Я. Поліщука, “екзотикою” на тлі Російської імперії, замкненою спільнотою у своєрідних духовних, психологічних, поведінкових межах. У нарисі *В путях*

²⁰⁴ В. Гуменюк, *Кримські мотиви в новій українській літературі: кінець XIX – початку XX ст.*, Сімферополь 2007.

²⁰⁵ О. Чередниченко, *Національно-мовна ідентичність у глобальному світі. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві* : зб. наук. пр., Київ 2012, с. 41.

шайтана М. Коцюбинський відобразив відмежування, яке встановлювали представники кримських татар під тиском релігійних переконань: “Вона²⁰⁶ ... ніколи не переступить похмурої яйли,²⁰⁷ що он там, за батьківською хатою, за селом, грізно здійсмає догори кам’яні хребти, одділяючи аллахів край од сторони невірних”²⁰⁸. Показовим є те, що фронтирним маркером часто слугує природний ландшафт.

У нарисі яскраво розкрита проблема реценції невірних, зокрема через образ “гяурів”. Так зневажливо мусульмани називали чужинців-іновірців або атеїстично налаштованих людей з числа кримських татар. Будь-які соціальні відносини із гяурами були табуйовані. У вищезгаданому творі кримська татарка Емене вподобала хлопця Септара, який толерує відступників, “не цурається гяурів, з ними їсть, п’є, говорить”²⁰⁹. Через це її батько, старий хаджі Бекір Мемет-оглу, заборонив дівчині не лише дивитися на хлопця, а й наближатися до нього. Радикальна непоступливість кримськотатарських чоловіків була спрямована й на будь-які інші зміни, продиктовані новим часом. Відстоювання своєї ідентичности та традицій в умовах перманентного зовнішнього тиску часто призводило до агресивної поведінки. У цьому М. Коцюбинський переконує читачів у оповіданні *Під мінафетами*.

М. Гавриловська-Задорецька стверджує, що саме релігійний чинник став причиною кризи у стосунках між Рустемом та його батьком муллою Смаїлом у згаданому тексті.

²⁰⁶ Емене – головна героїня твору *В путях шайтана*.

²⁰⁷ Яйла – з кримськотатарської мови означає “безлісне плоске плато Кримських гір, яке використовують як літнє пасовисько”.

²⁰⁸ М. Коцюбинський, *Твори в двох томах : Повісті та оповідання (1884–1906)*, т. 1. Серія: Дожовтнева українська література, Київ 1988, с. 278.

²⁰⁹ *Ibidem*, с. 281.

Хоча насправді конфлікт значно ширший. Літній чоловік прогнав свого сина, оскільки “не міг вресгті стерпіти, що син бунтує народ проти духовенства, пише книжки, в яких ні слова нема про бога, сміється з давніх звичаїв і навіть із Корану”²¹⁰. Рустем обстоює реформу освіти, включно з жіночою, за відкритість до інших національностей. Така світоглядна позиція молодого кримського татарина сприймається як опозиційна та загрозна щодо усталеного способу життя.

Інтенція “просвітлення” народу стає русійною силою сюжету. Головний опозиціонер Рустем із прихильниками його проєвропейських вільних ідей вирішили написати і поставити просвітницьку п’єсу для населення Бахчисараю. Герої сподіваються, що вона інспірує світоглядний поступ його оточення: “Мулли затримують поступ, той світлий день, що сяє вже європейським народам. Проти них і треба боротися... Нам треба будити думку... Треба показати, як живуть інші народи, що вони не невірні, а старші брати, треба будити свідомість”²¹¹. Попри прогресивні ініціативи Рустема, його вказівка на “старших братів”, очевидно, свідчить про схильність до комплексу меншовартості, що закономірно розвивається під гнітом зовнішніх геополітичних сил. Водночас таке судження може свідчити про можливість цурання власної культури і спробу сприймати колонізацію як благо.

²¹⁰ М. Гавриловська-Задорецька, *Типи національної ідентичності у творах молдавсько-кримського циклу М. Коцюбинського* [в:] “Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Філологічна”, вип. 41, Острог 2014, с. 420.

²¹¹ М. Коцюбинський, *Твори в двох томах : Повісті та оповідання (1884–1906)*, т. 1. Серія: Дожовтнева українська література, Київ 1988, с. 431.

Принагідно окреслимо способи, якими змагаються між собою два ідейні “табори”. Молоде покоління для “пробудження” думки використовує боротьбу художньо-мистецьку (показ п’єси), натомість представники старшого покоління діють прямолінійно, вульгарно, подекуди застосовуючи фізичну силу, позаяк над ними тяжіє страх втратити власну культуру через втручання чужорідних сутестій. Зрештою, Рустем постраждав за свої переконання й став вигнанцем у рідному місті. Михайло Коцюбинський майстерно й докладно відтворив тактику протистояння різних угруповань та його наслідки. Трагедія у родині Смаїла мала резонанс серед односельчани, які переважно співчували муллі, змушеному зректись невірного сина. Жорстокість цього рішення виправдовувалась тезою: “Краще хай гине одна душа, ніж народ”²¹². Отож конфлікт, змальований М. Коцюбинським, доводить домінувальну роль колективного над індивідуальним у традиційному кримськотатарському суспільстві.

Цікавим для розгляду є іще один аспект – непорозуміння закоханої пари, де особистості опиняються на стикові двох ідеологічних переконань. Ідеться про оповідання *Під мінаретами*. Його герой, молодий купець Джіафер, який “іздив по чужих землях, побував за кордоном, захопився блиском та багатством європейської культури, правда, більше зовнішньої, і вважав своїм обов’язком, обов’язком освіченої людини, присланатись до неї, або, щонайменше, не цуратись її”²¹³. Проте його дружина, як убачаємо в тексті, не готова пристати до цієї проєвропейської позиції. Вона намагається по-своєму опиратися способу

²¹² *Ibidem*, с. 435.

²¹³ *Ibidem*, с. 429.

життя, який їй нав'язує чоловік. М. Коцюбинський описує: “Коли він хотів, щоб вона ходила по вулиці з відкритим лицем або щоб показалася знайомим мужчинам <...> казала, що він не любить її, що він ламає завіти Корану та завдає їй сорому перед людьми”²¹⁴. Сім'ю роз'єднує протилежне ставлення до збереження традицій, звичаїв культури, які є вагомими складниками національної ідентифікації.

Порівняно із материковою Україною кінця ХІХ – початку ХХ століття, яку М. Коцюбинський сприймав як простір із відносно вільнішим статусом жінки, кримськотатарське суспільство поставало в його творах більш патріархальним. У текстах письменника мусульманська жінка зображена підпорядкованою і духовно (“чому невірним жінкам краще живеться на світі, ніж правовірним?”²¹⁵), і фізично (“А Коран каже, що жінка нижча від мужчини, що вона тільки для нього й сотворена, що її можна бити...”²¹⁶), і просторово (“Вона бідна невільниця, замкнена в тісних межах свого подвір'я, в заграбованій, пильно стереженій від мужеського ока жіночій половині”²¹⁷). У баченні письменника релігія поставала статутним виправданням для чоловіків зберігати патріархальний устрій.

Депо іронічно автор змальовує сумніви ще одного персонажа оповідання *Під мінафетами*. Бекір, бідний хлопець з Бахчисараю, постійно вагається і намагається розібратися у перспективах жіночої освіти: “Я навчу жінку писати, а вона мене зрадить... Напише до другого: приходь... І буде тому гірше, аніж би наївся болота... Гріх буде, зле... Ч-

²¹⁴ *Ibidem*, с. 438.

²¹⁵ *Ibidem*, с. 280.

²¹⁶ *Ibidem*, с. 431.

²¹⁷ *Ibidem*, с. 281.

чорт його знає!”²¹⁸. Рефлексії хлопця сигналізують про чоловічу нерішучість і страх перед гендерними реформами. Своє стереотипне мислення персонаж прикриває релігійними постулатами: “усе на світі: що краще – мужчина, що гірше – жінка... Недурно ж поклав так Аллах...”²¹⁹.

Показовим стає випадок, який М. Коцюбинський описав у нарисі *В путях шайтана*. У двір Емене та її мами якось зайшли двоє іноземок, справивши сильне враження на татарок своєю зовнішністю: “Емене просто накинулася на гостей: вона гладила їм руки, лице й волосся... тулила до себе, розглядала й обмацувала кожную дрібничку їх туалету”²²⁰. На цій реакції культурного шоку автор продовжує наголошувати і надалі, зображуючи Емене після відвідин незнайомих. Дівчина ще довго дивилась услід, як їй здавалося, вільним жінкам, дивуючись, “що самі, без провідника-мужчини, прийшли з-над моря і тепер повертають назад, ні перед ким не ховаючи свого гарного обличчя”²²¹. Є підстави вважати, що така реакція гіперболізована і свідчить про певне авторське упередження щодо кримськотатарського жіноцтва.

Отже, модерний злам на межі XIX–XX століть стимулював зміни у розкритті імагологічної проблематики, що зумовило розширення діапазону методів дослідження ословленого культурного середовища *інших*. Застосування антропологічного підходу дозволяє переосмислити кримський доробок М. Коцюбинського. Безперечно, письменник був носієм типових для свого часу стереотипів щодо мусульманської культури. Утім, своєрідна культурна

²¹⁸ *Ibidem*, с. 433.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ *Ibidem*, с. 283.

²²¹ *Ibidem*.

дезорієнтація не завадила йому створити рельєфні образи, що репрезентують локальний кримськотатарський простір, порушив антропологічні проблеми, які не втрачають ваги до сьогодні.

Література

- В. Агєєва, *Апология модерну: обрис XX віку*, Київ 2011.
- Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах)* // О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. Калакура, В. Коцур, М. Юрій (науковий редактор), книга 1, Київ 2020.
- С. Бартіш, Г. Деркач, *Теоретичні засади антропологічного підходу в літературознавстві* [в:] “*Studia Methodologica*”, вип. 57, Тернопіль 2024. с. 51–60.
- М. Гавриловська-Задорецька, *Типи національної ідентичності у творах молдавсько-кримського циклу М. Коцюбинського* [в:] “*Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*”, Серія: Філологічна”, вип. 41, Острог 2014.
- О. Галета, *Екс-центричне літературознавство: від теорії літератури до літературної антропології* [в:] “*Вісник Львівського університету. Серія філологічна*”, вип. 60, ч. 2. 2014, с. 46–58
- В. Гуменюк, *Кримські мотиви в новій українській літературі: кінець XIX – початку XX ст.*, Сімферополь 2007.
- М. Коцюбинський, *Твори в двох томах : Повісті та оповідання (1884–1906)*, т. 1. Серія: Дожовтнева українська література, Київ 1988.
- М. Моклиця, *Модернізм у творчості письменників XX століття [У 2 ч.]*, Луцьк 1999.
- С. Павличко, *Дискурс модернізму в українській літературі*. 2-ге вид., переробл. та допов., Київ 1999.
- Я. Поліщук, *І ката, і героя він любив... Михайло Коцюбинський. Літературний портрет*, Київ 2010.
- Я. Поліщук, *Міфологічний горизонт українського модернізму*, Івано-Франківськ 2002.

Л. Тарнашинська, *Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій* [в:] “Слово і час”, вип. 5, 2009, с. 48–61

О. Чередниченко, *Національно-мовна ідентичність у глобальному світі. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві* : зб. наук. пр., Київ 2012.

Р. Чопик, *Переступний вік: українське письменство на зламі XIX–XX ст.*, Львів—Івано-Франківськ 1998.

W. Iser, *Prospecting : From Reader Response to Literary Anthropology*, Baltimore 1989.

References

V. Aheieva, *Apolohiia modernu: obrys XX viku*, Kyiv 2011.

Antropolohichnyi kod ukrainskoi kultury i tsyvilizatsii (u dvokh knyzhakh) // О. Rafalskyi (kerivnyk avtorskoho kolektyvu), Ya. Kalakura, V. Kotsur, M. Yurii (naukovyi redaktor), knyha 1, Kyiv 2020.

S. Bartish, H. Derkach, *Teoretychni zasady antropolohichnogo pidkhabu v literaturoznavstvi* [w:] “*Studia Methodologica*”, vyp. 57, Ternopil 2024. s. 51–60.

M. Havrylovska-Zadoretska, *Typy natsionalnoi identychnosti u tvorakh moldavsko-krymskoho tyklu M. Kotsiubynskoho* [w:] “*Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu “Ostrozka akademiia”. Serii: Filolohichna*”, vyp. 41, Ostroh 2014.

O. Haleta, *Ekstentrychne literaturoznavstvo: vid teorii literatury do literaturnoi antropologii* [w:] “*Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filolohichna*”, vyp. 60, ch. 2. 2014, s. 46–58

V. Humeniuk, *Krymski motyvy v novii ukrainskii literaturi: kinets XIX – pochatku XX st.*, Simferopol 2007.

M. Kotsiubynskyi, *Tvory v dvokh tomakh : Povisti ta opovidannia (1884–1906)*, t. 1. Serii: Dozhovtneva ukrainska literatura, Kyiv 1988.

M. Moklytsia, *Modernizm u tvorchosti pysmennykiv XX stolittia* [U 2 ch.], Lutsk 1999.

S. Pavlychko, *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi. 2-be vyd., pererobl. ta dopov.*, Kyiv 1999.

Y. Polishchuk, *I kata, i heroia vin liubyy... Mykhailo Kotsiubynskyi. Literaturnyi portret*, Kyiv 2010.

Y. Polishchuk, *Mifolohichnyi horyzont ukrainskoho modernizmu*, Ivano-Frankivsk 2002.

L. Tarnashynska, *Literaturoznavcha antropolohiia: novyi metodolohichnyi proekt u dzerkali filosofskykh analohii* [w:] *"Slovo i chas"*, vyp. 5, 2009, s. 48–61

O. Cherednychenko, *Natsionalno-movna identychnist u globalnomu sviti. Ekolohiia mowy i movna polityka v suchasnomu suspilstvi* : zb. nauk. pr., Kyiv 2012.

R. Chopyk, *Perestupnyi vik: ukrainske pysmenstvo na zlami XIX–XX st.*, Lviv—Ivano-Frankivsk 1998.

W. Iser, *Prospecting : From Reader Response to Literary Anthropology*, Baltimore 1989.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

**ЧОРНОБИЛЬ ЯК „НЕПРОСТА” ТЕМА В
ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ
КВИТІ БІЛІА ЧЕТВЕРТОЮ КАТЕРИНИ
МІХАЛІЦИНОЇ)²²²**

**CHORNOBYL AS A „DIFFICULT” SUBJECT IN
LITERATURE FOR CHILDREN (BASED ON THE
MATERIAL OF THE WORK *KVITY BILIA*
CHETVERTOHO BY KATERYNA MIHALITSYNA)**

Марія Русановська

Львівський національний університет імені Івана

Франка

m.t.rusanovska@gmail.com

To show Chornobyl as a multidimensional tragic event in such a way as to involve children of primary and secondary school age in communication about the disaster - this is the task set by the author of the book *Kvity Bilia Chetvertoho* - Ukrainian writer Kateryna Mihalitsyna. The artistic center of her work is the situation of addressing - the conversation of the great-grandmother, a witness of Chornobyl, and the girl Staska, an active and inquisitive listener. The story of the old woman is analyzed in this article as a narrative of a traumatic experience, which presents complex themes of loss of native home and small homeland, death of loved ones, themes of abandoned animals and identity change, which, however, are represented according to the child's receptive

²²² Роботу написано під науковим керівництвом канд. філол. наук Уляни Федорів.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

ability. At the same time, attention is focused on the embodiment in the book idea about the spiritual connection of generations and the connection with the native land, which is embodied in the character of the talented artist Mariia Prymachenko: Poliska land is not only synonymous with Chornobyl, but also the land of gifted people.

Keywords: Chornobyl, literature for children, traumatic experience, memory, loss, Kateryna Mihalitsyna

Постановка проблеми. Донедавна література для дітей вважалася маргінесом сучасної української літератури, а перелік тем і сюжетів обмежувався тими, які „створюють ілюзію про хороше життя”²²³. Утім останнє десятиліття сміливо можна назвати кроком еволюції в цій сфері передусім тому, що усталеним стає її розгляд „як самотубного, самодостатнього феномену, який є специфічним, очевидно, вже тому, що його комунікативний код заздалегідь імпліцитно та ідеологічно закладений у звороті „для” дітей/юнацтва”²²⁴. Стає зрозуміло, що як література для певної вікової категорії вона може розвиватися в колі „дозволенних” дорослими тем, звичних колізій, що частіше закінчуються щасливо й мають заздалегідь визначені висновки й моралізаторські спонування, але такі книги не спонукають дитину до осмислення, втрачають художню якість, новизну, читацький інтерес. Однак водночас ця література збагачується темами, які диктують нові реалії читача і які стають причиною дискусій щодо їхньої присутності в текстах для дітей. Серед таких

²²³ І. Славінська, *Не солодка дитяча література*, <https://life.pravda.com.ua/columns/2013/07/11/133251/>, [25.04.2022]

²²⁴ У. Гнідець, *Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики*, <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>, [21.04.2022]

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

„непростих” тем для сучасної української літератури є особисті досвіди (хвороби, зіткнення зі смертю, проблеми соціалізації, насильство, стосунки в сім’ї) та історико-суспільні події: минуле, що відлунує (Голодомор, репресії, Друга світова війна, Голокост, Чорнобиль, постсоціалістичні зрушення), і сьогодні, про яке не можна мовчати (Революція Гідності, пандемія COVID-19, російсько-українська війна).

Сучасна українська література на „дорослі” теми для дітей представлена кількома десятками текстів, які спонукають до проговорення з дорослими, й уможливають пошук відповідей на питання, що хвилюють. Серед них – книги для різного віку: *Мій тато став зіркою* Галини Кирпи, *Шапочка і кит* Катерини Бабкіної, *Інший дім* Оксани Луцківської, *Марта з вулиці Святого Миколая* Дзвінки Матіяш та ін. Серію літературно-художніх видань для молодшого й середнього шкільного віку на під назвою *Життя триває* 2020 року започаткувало видавництво „Портал”. У серії станом на вересень 2022 вийшло друком чотири книги: *Яблука війни* (про міжвоєнний період, повоєнну еміграцію й ПТСР) та *Ми живемо на краю вулкана* (про Другу світову війну й Голокост) Надійки Гербіш, *Квіти біля четвертого* (про чорнобильську катастрофу) Катерини Міхаліциної, *Крим Керіма* (про історію кримських татар на тлі Другої світової війни) Наталії Смирнові.

Чорнобиль у колі цих тем є складним для дитячого розуміння через специфіку самої травматичної події, що не піддавалася усвідомленню навіть дорослих, і це визначає особливості „чорнобильських” творів для дітей. Як літературний феномен репрезентація Чорнобиля формується й трансформується упродовж тридцятилітнього осмислення події 26 квітня 1986 року та її відлуння в українській історії загалом та особистих історіях зокрема: від

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

соцреалістично заангажованої документалістики для середнього та старшого шкільного віку – повісти *Чорнобиль – гірка трава* (1988) Леоніда Дасна – до першої спроби торкнутися дитячих проблем на тлі Чорнобиля – збірки оповідань *Діти Чорнобиля* (1995) Євгена Гуцала та новітнього переосмислення катастрофи з погляду постпам’яти (за Маріанною Гірш) – літературно-художнього видання *Квіти біля четвертого* (2020) Катерини Міхаліциної.

Аналіз досліджень і публікацій. До Чорнобиля як „непростої” теми для дітей українські літературознавці зверталися передусім, аналізуючи збірку оповідань *Діти Чорнобиля* Євгена Гуцала та апелюючи до трагедії у житті маленьких українців (Ірина Голубовська), контексту екофікшн (Марина Варданян), символізму імен (Маргарита Кірсєва). Однак наразі немає літературознавчих досліджень, у яких було б розглянуто „чорнобильські” тексти для дітей і про дітей у категоріях травматичного досвіду. Зрештою, як і немає студій над книгою *Квіти біля четвертого* Катерини Міхаліциної.

Мета статті – проаналізувати репрезентацію Чорнобиля як складної теми в літературі для дітей на прикладі твору *Квіти біля четвертого* Катерини Міхаліциної крізь призму травматичного досвіду та трансляції пам’яті: ословленні пережитого й втраченого та його поколіннєвої рецепції.

Виклад основного матеріалу. Письменник Володимир Арєнев відзначає, що табу в дитячій літературі – це „теми, які в певному віці є небезпечними. Питання не в тому, щоб заборонити, а в тому, щоб пояснити й дати

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

правильно зрозуміти”²²⁵. Водночас сучасний світ не дає батькам можливості повністю вберегти дітей від „непростої” інформації: світ ТБ і соцмереж давно стер лінію між дорослим і дитячим контентом, а те, що табується чи (не)навмисне оминається в розмовах дітей і дорослих, викликає подвійну цікавість. Як наслідок – самостійне намагання зрозуміти почуті десь відомості й травматизація через це або зіткнення з проблемною ситуацією в реальності й неможливість справитися з нею. Саме тому літературознавця Христя Венгринюк вважає, що найкращим засобом, „щоб не скалічити дитину в час її формування, а допомогти зрозуміти світ з усіма його несправедливостями та дивацтвами”, є „дитяча книжка, яка супроводжує в реальність”²²⁶. Такі тексти здатні ознайомити юного читача з певним досвідом, показати шаблони поведінки однолітків чи дорослих, розповісти причини й наслідки подій, а також застерегти від можливих небезпек. Дослідниця літератури для дітей Тетяна Качак наголошує на тому, „що з дітьми потрібно розмовляти про все крізь призму художнього тексту, але для цього передусім необхідно підібрати правильні форми, тон, стиль розмови”²²⁷. Підбір засобів і способів порушення „дорослих” тем у дитячій літературі залежить особливості самої події чи проблеми й віку читача, адже, за Вольфгангом Ізером, „щоб здійснитись, літературний текст потребує

²²⁵ *Про табу без табу*, <http://www.barabooka.com.ua/pro-tabu-bez-tabu/>, [10.04.2022]

²²⁶ Х. Венгринюк, *Обережно про втрати*, <https://www.barabooka.com.ua/oberezhno-pro-vtrati/>, [10.04.2022]

²²⁷ Т. Качак, *The Theme of Death in Ukrainian Literature for Children: Artistic Peculiarities (Based on Halyna Kyrpa's Story My Dad Has Become a Star)* [v:] „Studia polsko-ukrainkie”, tom 5, 2018, p. 163.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

читацької уяви”²²⁸. Відповідно у випадку складних тем їхня репрезентація має бути такою, що зрезонує в дитячій уяві, забезпечивши краще сприйняття.

Письменниця Катерина Міхаліцина²²⁹ переконана: „Хочеш, щоб діти росли усвідомлено, включено — розплющ очі й серце, і навчися розмовляти з ними про складне й суперечливе: втрати, смерть, інклюзію, релігію, тілесність, сексуальну орієнтацію, політику”²³⁰. Саме тому вона актуалізує складну тему Чорнобиля у сфері дитячого пізнання, щоб перетворити в їхньому сприйнятті зарано заяложену дату чорнобильської річниці на подію недостатньо відрефлексовану, багатовимірну у своїй трагічності, на досвід, що досі впливатиме ще не на одне покоління через рецепцію постпам’яти. Її *Квіти біля четвертого* можна охарактеризувати як книгу для дітей і прочитання з дітьми, адже вона вміщує не лише художній твір з ілюстраціями Катерини Борисюк, а й історичний контекст, психологічний супровід й запитання до

²²⁸ В. Ізер, *Процес читання: феноменологічне наближення* [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової критичної думки ХХ ст.*, за ред. М. Зубрицької, Львів 1996, с. 265

²²⁹ Міхаліцина Катерина Василівна — українська письменниця, перекладачка, редакторка, волонтерка, авторка творів про Чорнобиль для дітей і підлітків. 2020 року вийшли друком книги *Квіти біля четвертого й Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи* (у співавторстві зі Станіславом Дворницьким). К. Міхаліцина написала понад десять прозових та поетичних книг для дітей, серед яких — *Бабусина година* (2013), *Хто росте у парку* (2016), *Хто росте в саду* (2017), *Ясь та його машинки* (2018), *Ясь та його велика велокаф’фа* (2019), *Дмухавка та інші пухнасті вітри* (2019), *Слідопитенята* (2020). Найвідоміша збірка „дорослої” поезії — *Тінь у дзеркалі* (2014). У 2022 році в Польщі опублікована збірка поезій К. Міхаліциної *Głowy* (переклад Якуба Пшоняка) в серії бібліотеки української поезії *W obliczu wojny*.

²³⁰ Катерина Міхаліцина: „Хочеш, щоб діти росли усвідомлено, включено — розплющ очі й серце”, <https://theukrainians.org/kateryna-mikhalitsyna/>, [21.04.2022]

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

тексту, які приховані в QR-кодi для дорослих. Окрім цієї художньо-літературної книги, Катерина Міхаліцина в співавторстві зі Станіславом Дворницьким працювала над нон-фікшн виданням *Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи*. В одному з інтерв'ю авторка зазначила, що робота над чорнобильською тематикою була їй важливим особистим досвідом: „У 1986 році мені було чотири, зараз моєму синові чотири – ось так воно перекидає паралелі в голові. Єдине, що я насправді пам'ятаю за ті дні – це тривожність, неможливість собі нічого пояснити, неможливість знайти відповіді чи заспокоєння в тих, хто був поруч зі мною. Відповідно ці дві книжки – спроба розмови з собою маленькою, з власними дітьми і спроба пояснити їм, що Чорнобиль – частина їхньої приватної історії”²³¹.

Художнім центром твору *Квіти біля четвертого* є розмова прабабусі з дівчинкою Стаською про Чорнобиль. Трагічна й непроста історія обрамлена деталями буденного життя звичайної сім'ї у міській квартирі. На тлі цієї повсякденності вирізняється прабабуся, у якої немає імені, тому кожен із читачів може бачати в ній риси своєї близької людини. Водночас створюється відчуття щирої або таємничої розмови з досвідченою літньою людиною. Прабабуся є свідком Чорнобиля, відтак її травматичний досвід стає своєрідним „каталізатором процесу себе-розповідання” (за Роксоланою Жарковою)²³². У творі виразно підкреслено

²³¹ Як говорити з дітьми про Чорнобильську катастрофу? Розповідає письменниця Катерина Міхаліцина, <https://suspilne.media/125870-ak-rozpovidati-ditam-pro-cornobilsku-katastrofu-rozpovidaie-pismennica-katerina-mihalicina/>, [14.04.2022]

²³² Р. Жаркова, *Дорослий світ дитячої літератури : „болюче дитинство” у творі Катерини Бабкіної Шапочка і кит* [в:] *Розвиток філологічних наук : європейські*

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

мовчазливість старенької („Легідна, мовчазлива прабабуся поцойно на неї крикнула?”²³³; „Сто год так довго вголос не говорила”²³⁴), яка у категорії травми співставна з неможливістю наративізувати пережитий досвід. Прабабуся не одразу наважується на розмову з онучкою й навіть реагує зовсім не приязно, коли та, жартуючи, питає, чи старенька – справді відьма, і тягнеться до її зілля: „– Не чедай! – з прабабусиного голосу аж іскри посипалися, такий він був суворий. – То мосе!”²³⁵.

Важливим моментом закорінення в іншу для читача реальність є мова прабабусі, яку мама Стаськи характеризує так: „На Поліссі літні люди говорять по-своєму, не завжди й зрозумієш. Але прабабуся вже стільки років прожила з нами, що й мова її стала майже звичайною”²³⁶. Це вагома складова образотворення людини старшого покоління, яка, по-перше, не є носієм літературної мови, по-друге, розмовляє однією з поліських говірок, тобто представляє діалектне явище, яке Чорнобиль також поставив під загрозу. Інакшість прабабусиного світу підкреслюють й ілюстрації в книзі²³⁷: у кімнаті, зображеній у чорно-білій палітрі, окремі фрагменти є кольоровими: барвиста хустина прабабусі, її жовто-зелене зілля й бузковий вид з вікна – все це поєднано так, ніби хустка й зілля є єдиним зв’язком прабабусі з втраченою землею, від якої вона відірвана в тісній квартирі – чужому для неї всесвіті.

практики та національні перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 27–28 жовтня 2017 року, 2017, с. 74.

²³³ К. Міхаліцина, *Квіти біля четвертого*, Київ 2020, с. 8.

²³⁴ Ibidem, с. 41.

²³⁵ Ibidem, с. 8.

²³⁶ Ibidem, с. 6-7.

²³⁷ Ibidem, с. 12-13.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

Своєрідним вступом до знайомства з прабабусею є Стасьчина розмова з мамою, яка розпочинається запитанням: „А чого прабабуса не спить ночами?”²³⁸. Помітивши незвичну поведінку близької людини, дівчинка прагне дізнатися більше, але мама лише підсилює її цікавість жартами й не намагається перебрати на себе роль оповідача прабабусиної історії: „То, може, вона згадала свої відьомські штучки й зібралася кудись летіти? <...> Вона ж у нас родом із Полісся, де у лісах здавна не лише вовки та сови, а й водяники, русалки і всілякі духи водилися,..”²³⁹. Так авторка творить впізнавану ситуацію, коли дитина розпитує дорослого, який втікає від відповіді, перекладаючи її на інших. Творення такої атмосфери є важливим для підготовки юного читача до сприйняття нелегкої історії, адже, як зазначає дослідниця Наталія Резніченко: „Світ для дитини відкривається передусім „як світ для мене”, тобто через індивідуальне сприйняття”²⁴⁰. Дитині важливо вірити літературному персонажеві, ототожнювати його з собою через переживання. Образ Стаськи є втіленням непосидючої й допитливої дитини, яка не дуже любить читати, зате обожає малювати вигаданих чудернацьких тварин. І ці деталі також можуть стати „точками дотику”, тобто впізнавання себе в образі героя твору.

Передумовою того, що розмова двох віддалених поколінь таки відбудеться, є саме малюнки Стаськи, які занурюють прабабусю у світ спогадів: „Була в нас в селі одна, тоже таке малювала. По ній багато картин лишилося, так одні

²³⁸ Ibidem, с. 6.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Н. Резніченко, *Дитяча психологія у творах Є. Гуцала*. [в:] „Іноземна філологія”, вип. 119 (2), 2007, с. 249.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

люблять їх крепко, а другі – не розуміють. А життя їй тяжке дане було, так ти гляди ото...”²⁴¹. Ці слова ще більше дивують Стаську, та ані мама, ані тато не намагаються пояснити, хоча як дорослі, вочевидь, знають сімейну історію. І тут Стаська – абсолютне втілення терплячості й цікавості дитини, яка здатна на все, аби дізнатися щось замовчуване.

Момент само-нарації пережитого досвіду прабабусі починається того ж вечора, коли дівчинка цікавиться зіллям знову, а вона вже готова до розповіді. Авторка змальовує цю ситуацію подібно до процесу свідчення, адже присутній і свідок (оповідач), і зацікавлений слухач, а розмови відбуваються наодинці. Важливим аспектом є те, що ознайомлення дитини з чорнобильською катастрофою у творі відбувається не через призму глобальної трагічної події, а через особистий травматичний досвід її роду на тлі Чорнобиля: так трагічні сторінки історії перестають бути чимось віддаленим, просто згадкою в календарі. Водночас травматичні спогади постраждалих стають складовою пам’яті тих, хто вислухав їхній досвід, і можуть бути фактором травматизації прийдешнього покоління також²⁴². У творі К. Міхаліциної така трансляція постпам’яті відбувається через два покоління.

„То зілля мені домом пахне”²⁴³ – так від запаху полину, який ще називають „чорнобилем”, починає свою історію прабабуса. Вона по черзі наративізує втрати, які спричинив Чорнобиль у її житті. Важливими для читачької рецепції історії свідка є описи стану оповідача й слухача: „Старенька

²⁴¹ К. Міхаліцина, *Op. cit.*, с. 12.

²⁴² M. Hirsch, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*, New York 2012.

²⁴³ К. Міхаліцина, *Op. cit.*, с. 14.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

втерла рукавом носа. Стаська слухала її заворожено – ніколи ще прабабуся так багато не говорила”²⁴⁴. Зацікавленість дівчинки переростає в яскраву, по-дитячому наївну картину уяви того, про що оповідає прабабуся, тому навіть тоді, коли оповідь переривається, Стаська продовжує жити нею: у снах, у зануренні в прабабусину історію настільки, що „її рідна, затишна квартира і далі здавалася акваріумом, у якому бракувало повітря”²⁴⁵. Ілюстрація до цього епізоду²⁴⁶ схожа на зображення бабусі із зіллям, але тут у чорно-білій кімнаті поруч з такими ж мамою і татом кольоровою є лише сама Стаська. Паузи в розповіді є також важливими з погляду рецепції, адже дозволяють читачеві „заземлитися” в побут персонажів, балансувати між травматичним досвідом і реальністю й водночас демонструють, як такий досвід почутого може переживати їхня ровесниця.

К. Міхаліцина у творі демонструє широкий спектр втрат свідка Чорнобиля на прикладі сім’ї Стасьчиної прабабусі. Передусім старенька апелює до втраченого дому в селі над річкою Болотнею, що асоціювався їй з маминою вишивкою, зіллям, ягодами, тобто прабабусиним світом дитинства. Його вона протиставляє місту, де живе тепер, порівнюючи себе з природою: „Тут нема їх (ягід. – примітка М. Р.) ніде, то наша ягода, поліська, не городська, як і я”²⁴⁷.

Центральним образом першої частини бабусиної історії є чорнобиль як рослина, яка була помічною, та тепер навіть згадка про нього болить: „Тепер і назва його тяжка та страшна... Відібрав дім у мене рідимий, із коренем мене

²⁴⁴ Ibidem, с. 14.

²⁴⁵ Ibidem, с. 40.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem, с. 14.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

вирвав та по світу пустив...”²⁴⁸. Ці метафоричні слова не зрозумілі для Стаськи, бо для неї Чорнобиль як подія ще не знаний. Катастрофі в розповіді передуює опис життя вже дорослої прабабусі з чоловіком і дітьми у батьківському домі, відтак стає зрозуміло, що вона тужить за щасливим минулим, за тим зв’язком поколінь, що панував у селі над Болотнею. Саму травматичну подію старенька описує так, як почула про неї від чоловіка: „Біда, – каже, – жінко. Люди між собою говорять, що аварія на Чорнобилі вночі сталася. Велика аварія, страшна. І чи правда то, ніхто толком не знає. І що робить, тоже”²⁴⁹. Від цих слів у її житті почався ніби новий відлік подій: село опустіло, у селі з’явилися дозиметристи, які застерігали про небезпеку, і навіть бідолашний буслик не мав змоги піднятися у вись.

„Мовчи, мать, не до смішків тут, реактор на станції вибухом розвалило, всяка гидотна з нього в повітря вилітає”²⁵⁰ – так рідний світ прабабусі перестав бути таким, як раніше, а через вимоги щодо відселення з тридятикілометрової зони й прохання доньки Олі вони змушені покинути рідне село, покинувши свійських тварин. З особливою любов’ю та жалем прабабуся описує своїх курочок, корівку, що притаманно дитячому ставленню до тварин і має зрезонувати в їхній уяві.

Особливо емоційним є спогад про прощання з рідним домом і селом назавжди: „І так мені серце зацеміло тоді, так занило, наче знало, що не вернуся вже до хати батьківської... Так я обернулася та й перехрестила хату і ворота рідні, та колодязь, та хлів, та садочок. Уклонилися їм із хазяїном

²⁴⁸ Ibidem, с. 17.

²⁴⁹ Ibidem, с. 23.

²⁵⁰ Ibidem, с. 35.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

низько-низенько, молитву проказали та й до дороги через усе село подалися”²⁵¹. Разом із домівкою вони втратили людей, які були поруч: шляхи одних людей розходяться, інші – залишаються в селі. Такий інший досвід – залишитися назавжди в рідному селі – обирає художниця Марія з Болотні. У цієї жінки життя нелегке з самого дитинства через хворобу, але вона дуже талановита й znana у світі. Попри можливості, попри вмовляння інших, „вона від рідної хати й рідної землі ні ногою не ступить, бо лиш тут малювати може, а без того їй і життя не миле”²⁵².

З Чорнобилем для переселенців пов’язана не лише зміна рідного простору на квартиру в Києві серед таких, як вони – „виселенців, чорнобильців”²⁵³, а й зміна ідентичності: „А ми з прадедом твоїм були-були людьми, а стали чорнобильцями”²⁵⁴. Особливо болісною для прабабусі є реакція інших людей, на тих, хто приїхав з Чорнобиля: „Шарахалися нас, очі відводили, дітей близько не підпускали...”²⁵⁵. Вона виразно артикулює прагнення виправдатися, протиставляє простори життя „там” і „тут”.

Ще один аспект травми чорнобильців – втрата близьких людей. Прабабусі вона торкнулася подвійно: з туті за рідною землею зачахнув її чоловік; помер від променевої хвороби її син Іванко, який „тоді в армії служив, так послали і його туди, в ліквідатори, молодюсінького”²⁵⁶. Прабабуся уводить свій особистий наратив у глобальну історію трагедії, демонструючи, що її травматичний досвід є частиною досвіду

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Ibidem, с. 39.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Ibidem, с. 41.

²⁵⁵ Ibidem, с. 43.

²⁵⁶ Ibidem.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

й пам'яті всього народу: „І не він один, тьма таких, молодюсіньких, чиїми руками радіацію остановляли й світ рятували”²⁵⁷.

Спогади про втрачене минуле у свідомості прабабусі нерозривно пов'язані зі запахом полину, який вона приносить додому, тому – із травмою Чорнобиля. Стаська не розуміє такої прив'язаності до рослини, та для старенької він постає єдиною можливістю єднання із навіки втраченою землею, своєрідним провідником пам'яті: „Пам'ять моя вже слабенька робиться, ненадьожна. Так ото я як запах полиновий учую, та серце мені тенькне, та й згадаю мамку свою, та молодість свою над лісами й болотами, та хазяїна свого доброго, та хату рідну і синопка мого Іваночка, якого Чорнобиль забрав...”²⁵⁸.

Відзначимо, що показ травматичних ситуацій, зокрема втрат, у творі спрямований на рівень дитячого розуміння, але водночас є цілісним, з поясненням причин та наслідків, що унеможливає ретравматизацію юного покоління читачів та водночас забезпечує трансляцію пам'яті. Підтвердженням дитячої рецепції травматичного досвіду є реакція Стаськи на прабабусину розповідь: „– Прабабусенько... – Стаська відчувала, що її знову заковтує важка вода. Аж схлипнула. – Чому ти раніше про це не розказувала? Чому ніхто не...”²⁵⁹. Зауважмо: дитина вислухала історію травматичного досвіду, вона зворушена й висловлює зауваження, бо могла б вислухати це раніше. Така перейнятість досвідом прабабусі свідчить про те, що розповідь не травмувала її, а навпаки – зацікавила, дала матеріал для осмислення, а також змінила

²⁵⁷ Ibidem, с. 44.

²⁵⁸ Ibidem, с. 43.

²⁵⁹ Ibidem, с. 44.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

ставлення до старенької, яка перестала бути для дівчинки суцільною таємницею. Водночас у контексті трансляції пам'яті можна говорити про особливий духовний зв'язок поколінь. Після розмови про Чорнобиль зв'язок між Стаською й прабабусею однозначно посилюється, що виявляється навіть у зміні звертань: наївне й грубе: „Ба-а-а!”²⁶⁰ – на щемливе „Прабабусенько”²⁶¹.

Утім прабабуса не може залишитися Стаську наодинці з нелегкою темою Чорнобиля, тому зміщує акцент на зв'язок із рідною землею через образ художниці Марії, яка залишилася в рідній Болотні. Постать української художниці, представниці наївного мистецтва Марії Оксентіївни Примаченко наскрізно пов'язана з чорнобильським текстом для дітей К. Міхаліциної. Уже сама назва твору *Квіти біля четвертого* є натяком на картину *Квіт(к)и виросли коло четвертого блока* М. Примаченко. У канву твору лягла реальна біографія мисткині: вона не покинула рідне село Болотню на Київщині після вибуху на ЧАЕС. Прабабуса вбачає схожість у химерних малюнках Стаськи та роботах видатної чорнобильки, тому намагається пов'язати це із закоріненістю в рідній землі. Представниці старшого покоління як свідку великого горя хочеться, щоб в пам'яті прийдешніх поколінь її земля була не лише втіленням Чорнобиля, а й мала позитивні конотації краю талановитих людей: „Хай яка наша земля поліська і заражена, і спустошена, а даровитих людей родить, і по них, дитинко, її пам'ятатимуть. По них, а не по страхіттях усяких”²⁶². Бабуся відкриває правнучці історію Марії Примаченко, сподіваючись, що й вона докладеться до

²⁶⁰ Ibidem, с. 8.

²⁶¹ Ibidem, с. 44.

²⁶² Ibidem.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

творення пам'яті про її рідну землю. Звідси відкривається перспектива адекватного припрацювання травматичного досвіду представником юного покоління. Стаська як слухач не залишається в колі лише проблем травматичного досвіду Чорнобиля, вона отримує вихід на мистецьке тло переосмислення трагедії.

Висновки. Отже, *Квіти біля четвертого* – це важливий текст на „непросту” тему для дітей, який уможливає не лише проговорення складної теми Чорнобиля, а й створює своєрідний простір осмислення довкола травматичного досвіду, який має різні вияви (втрати рідного дому, малої батьківщини, близьких людей, ідентичності), що втілюються в проблемах ословлення, але водночас не перекреслює сутності поколіннєвих зв'язків та зв'язку з рідною землею. Книга К. Міхаліциної є прикладом того, як транслювати пам'ять про складні історичні події для дітей, адже те, що показано крізь призму особистого досвіду близької людини (хоч і в літературній формі), оживає у дитячій уяві й інтерпретується зовсім інакше, ніж той самий факт в історії, який може бути добре знаним, але залишатися датою в підручнику.

Література

- Венгринюк Х., *Обережно про втрати*,
<https://www.barabooka.com.ua/oberezhno-pro-vtrati/>, [10.04.2022]
Гнідець У., *Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики*,
<https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>, [21.04.2022]
Жаркова Р., *Дорослий світ дитячої літератури: „болюче дитинство” у творі Катерини Бабкіної Шапочка і кит* [в:] *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи : Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 27–28 жовтня 2017 року*, 2017, с. 73-76.

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

Ізер В., *Процес читання: феноменологічне наближення* [в:] *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової критичної думки ХХ ст.*, за ред. М. Зубрицької, Львів 1996.

Карут К., *Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних наслідків*, Київ 2017.

Катерина Міхаліцина: „Хочеш, щоб діти росли усвідомлено, включено – розплющ очі й серце”, <https://theukrainians.org/kateryna-mikhalitsyna/>, [21.04.2022]

Міхаліцина К., *Квіти біля четвертого*, Київ 2020.

Приймаченко М., *Квіти вирости коло четвертого блока*, <https://nuart.com.ua/paintings/kvity-vyrosly-kolo-chetvertoho-bloka/>, [25.04.2022]

Про табу без табу, <http://www.barabooka.com.ua/pro-tabu-bez-tabu/>, [10.04.2022]

Резніченко Н., *Дитяча психологія у творах Є. Гуцала* [в:] „Іноземна філологія”, випн. 119 (2), 2007, С. 248-253.

Славінська І., *Не солодка дитяча література*, <https://life.pravda.com.ua/columns/2013/07/11/133251/>, [25.04.2022]

Як говорити з дітьми про Чорнобильську катастрофу? Розповідас письменниця Катерина Міхаліцина, <https://suspilne.media/125870-ak-rozpovidati-ditam-pro-cornobilsku-katastrofu-rozpovidaie-pismennica-katerina-mihalicina/>, [14.04.2022]

Hirsch M., *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*, New York 2012.

Kachak T., *The Theme of Death in Ukrainian Literature for Children: Artistic Peculiarities (Based on Halyna Kyrypa's Story My Dad Has Become a Star)* [v:] „Studia polsko-ukraińskie”, tom 5, 2018, p. 161-174.

Mohireva Yu., *Miłość do sztuki od dzieciństwa. Biograficzne badania wybitnych postaci w dziedziczeniu ukraińskiej sztuki ludowej* [v:] *Dziecko wybitnie uzdolnione w domu i szkole*, 2018, p. 263-286.

References

Venhryniuk Kh., *Oberezhno pro vtraty*,

<https://www.barabooka.com.ua/oberezhno-pro-vtrati/>, [10.04.2022]

Hnidets U., *Kontseptualizatsiia rozuminnia suchasnoi literatury dlia ditei ta yunatstva v svitli naukovoï krytyky*,

<https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>, [21.04.2022]

Чорнобиль як „непроста” тема для дітей ...

Zharkova R., *Doroshyi svit dytiachoi literatury: „boliuche dytynstvo” u tvori Kateryny Babkinoi Shapochka i kyt* [v:] *Rozhytok filolobichnykh nauk: yevropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy : Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, m. Odesa, 27–28 zhovtnia 2017 roku*, 2017, S. 73-76.

Izer V., *Protse chytannia: fenomenolobichne nablyzhennia* [v:] *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi krytychnoi dumky XX st.*, za red. M. Zubrytskoi, Lviv 1996.

Karut K., *Pochuty travmu. Rozmory z providnymy spetsialistamy z teorii ta likuvannia katastrofichnykh naslidkiv*, Kyiv 2017.

Kateryna Mikhalitsyna: „Khochesh, shchob dity rosy usvidomleno, vklucheno – rozplyshch ochi y sertsie”, <https://theukrainians.org/kateryna-mikhalitsyna/>, [21.04.2022]

Mikhalitsyna K., *Kvity bilia chetvertoho*, Kyiv 2020.

Primachenko M., *Kvity vyrosly kolo chetvertoho bloka*, <https://nuart.com.ua/paintings/kvity-vyrosly-kolo-chetvertoho-bloka/>, [25.04.2022]

Pro tabu bez tabu, <http://www.barabooka.com.ua/pro-tabu-bez-tabu/>, [10.04.2022]

Reznichenko N., *Dytiacha psykholohiia u tvorakh Ye. Hutsala* [v:] „Inozemna filolohiia”, vyp. 119 (2), 2007, S. 248-253.

Slavinska I., *Ne solodka dytiacha literatura*, <https://life.pravda.com.ua/columns/2013/07/11/133251/>, [25.04.2022]

Iak hovoryty z ditmy pro Chornobylsku katastrofu? Rozpovidaie pysmennytsia Kateryna Mikhalitsyna, <https://suspilne.media/125870-ak-rozpovidati-ditam-pro-cornobylsku-katastrofu-rozpovidaie-pismennica-katerina-mihalicina/>, [14.04.2022]

Hirsch M., *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*, New York 2012.

Kachak T., *The Theme of Death in Ukrainian Literature for Children: Artistic Peculiarities (Based on Halyna Kyrpas Story My Dad Has Become a Star)*. [v:] „Studia polsko-ukrainskie”, tom 5, 2018, P. 161-174.

Mohireva Yu., *Milosh do sztuki od dzieciństwa. Biograficzne badania wybitnych postaci w dziedziczeniu ukraińskiej sztuki ludowej* [v:] *Dziecko wybitnie uzdolnione w domu i szkole*, 2018, P. 263-286

**ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ XX СТОЛІТТЯ НА
РОДИННІ СТОСУНКИ НА ПРИКЛАДІ ВИБРАНИХ
ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА²⁶³**

THE INFLUENCE OF HISTORICAL EVENTS
IN UKRAINE OF THE XX CENTURY ON FAMILY
RELATIONS BASED ON THE EXAMPLE OF SELECTED
WORKS OF VOLODYMYR LYS

Mariia Bialobzhevska

Uniwersytet Warszawski

m.bialobzhev@student.uw.edu.pl

The aim of article is to analyze the impact of historical events of the 20th century in Ukraine on family relationships, using the example of Volodymyr Lys's works "Jacob's Century" and "The Land of Bitter Tenderness." Combining two perspectives of perception, the impact of 20th-century historical events on family relationships—historical and psychological—helped me to conduct a comprehensive study of the Ukrainian mentality, trace the preconditions of certain processes that shaped behavioral patterns, establish a cause-and-effect relationship between historical events, and see their influence on interpersonal interaction through the example of the main characters in the selected works.

Keywords: History, Ukraine, identity, memory, propaganda, family relations, generations, literature, psychology

²⁶³ Роботу написано під науковим керівництвом д-р габ. Марти Замбжицької.

Історія України й досі є болючим питанням для багатьох українських та закордонних дослідників. Радянська влада робила все можливе, для того, щоб її стерти, переписати та перебрехати, що безсумнівно вплинуло на національну ідентичність українського народу. Більшовицька влада застосовувала жорстокі методи задля збереження її авторитарності, людські життя для неї не були варті нічого, й одним із найбільших її злочинів були репресії, катування та вбивства. Микола Рожик у своїй статті *Історія України в роки Другої світової війни: замовчування і спотворення* пише про ідеологію радянської влади, звертаючи увагу на більшовицький цинізм – життя людей не мали ніякої ціни й для того, щоб зберегти свою домінантність, підтримувати потоки пропаганди й з метою замовчування правди, більшовики не маючи жодних моральних та етичних принципів, вбивали та катували невинних людей:

«Розстрілюючи полонених, більшовицький режим у першу чергу піклувався про збереження своєї влади. Звірства та нечуване насильство чинили всі, але зумовлювалося це різними причинами й стимулами. Особливо вражає цинічне нехтування людським життям.»²⁶⁴

Про письменників, що почали відкривати завіси, роками приховуваних подій пише Світлана Журба – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та світової літератури у своїй статті *Реінтерпретація історії у романах Володимира Лиса*:

²⁶⁴ М. Рожик, *Історія України в роки Другої світової війни: замовчування і спотворення* [в:] Ювілейний збірник на пошану Степана Геля, Видавництво Львівської комерційної академії, Львів, 2011, с. 407.

Вплив історичних подій XX століття...

«Тема голодомору 1933 року, сталінських репресій 30-х років, подій Другої світової війни, зокрема національного руху ОУН-УПА у літературі були табуйованими. Завісу відкрили твори *Останній герой*, *Кривка* Олександра Вільчинського, *Танець білої тополі*, *Сірий янгол* Надії Гуменюк, *Країна гіркої ніжності*, *Століття Якова*, *Соло для Соломії* Володимира Лиса, *Забудь-ріка* братів Капранових, *Музей покинутих секретів* Оксани Забужко. Детально змальовано життя політв'язнів радянського режиму, їх перебування у концтаборах та спецпоселеннях, зокрема Кенгірське повстання у романі Лесі Романчук *Лицарі любові та надії*. Твір Лесі Романчук побудований на реальному матеріалі, а прототипами героїв стали батьки письменниці, засуджені за участь в УПА сталінським режимом. Метод історичної біографістики дозволив письменникам правдиво відтворити життєві обставини родин репресованих.»²⁶⁵

В кінці двадцятого століття й на початку двадцять першого століття в українській літературі історичні теми починають з'являтися все частіше й частіше. Цю тенденцію можливо прослідкувати у таких творах, як *Солодка Даруся* Марії Матіос, у якому описане життя дівчини на історичному тлі, яке відіграє найважливішу роль у творі. Також історична тематика є важливою складовою твору *Музей покинутих секретів* Оксани Забужко. Історія також присутня у творах таких письменників, як Василь Шкляр, Юрій Винничук та Володимир Лис.

Специфіка творчості Володимира Лиса

²⁶⁵ С. Журба, *Рейнтерпретація історії у романах Володимира Лиса*, [в:] «Літератури світу: поетика ментальність і духовність», вип. 14, 2020, с. 38.

Особливістю його творів, насамперед, є занурення читача у внутрішній світ героїв, опис їхнього сприйняття дійсності, описуючи їхні емоції та переживання переплітаючи їх із сюжетом, Лис створює певну закономірність свого способу передачі інформації, який можна назвати мозаїчним.

Світлана Бородіца у своїй статті *Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі* стверджує, що творчість Лиса демонструє національне письменництво у інших, нових, невідомих до того часу його сторонах, що і робить вивчення та дослідження його прози через естетичну та філософську призму модернізму та екзистенціалізму, одним із найважливіших завдань сучасного літературознавства. Також, Бородіца стверджує, що сучасні критики та літературознавці, такі як В. Агєєва, О. Герасимюк, М. Жулинський, О. Забужко, І. Зінчук, О. Клименко, В. Коротич, О. Кравчук, В. Погорецький, Т. Прохасько, Р. Свято, А. Скорина, А. Якимчук слідкують та досліджують основні проблеми творчості В. Лиса.²⁶⁶ Також дослідниця Бородіца у вищевказаній статті переказала думку Лариси Скорини, щодо метаморфоз елітарної та масової літератури:

«Опозиція *елітарної* та *масової* літератури, що домінувала в науковій думці від кінця ХІХ до ХХ ст., поступово еволюціонувала до розуміння самотності і самоцінності останньої. Ознакою сучасного літературного процесу є той беззаперечний факт, що масове письмо переважає за тиражами, читацьким попитом, жанровим

²⁶⁶ С. Бородіца, *Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі*, [в:] «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство», редкол.: М. П. Ткачук, Е. Бялка, К. Гуца [та ін.], Тернопіль, ТНПУ, Вип. 43, 2015, с. 63.

різноманіттям. Водночас романи В. Лиса важко вписати у канони *маскульти*, насамперед тому, що вони не є мелодрамами, детективами чи фентезі.»²⁶⁷

Думки дослідників, щодо творчості Лиса розбігаються. Деякі вносять Володимира до *масової літератури*, а інші, все ж таки вважають, що він є представником, якого важко вписати у її канони, тому наполягають на тому, що Лис є представником, що репрезентує відхід від масової літератури, через нетипове для масліту²⁶⁸ різноманіття його творів. За Ларисою Волошук: «Масова література – це сукупність популярних текстів, універсальної категорії, які відтворюють проблеми країни, епохи та відповідають духовним і інтелектуальним запитам суспільства. Основою цієї літератури є базові моделі свідомості людей».²⁶⁹

Особливістю творчості Лиса є зосередження на внутрішньому світі героїв творів, цей підхід ми можемо простежити як і у творі *Століття Якова* так і *Країна гіркої ніжності*. Такий підхід дає змогу прослідкувати ментальний стан героїв, що у свою чергу допомагає зрозуміти певну історичну епоху та історію у цілому. Саме через емоційне підґрунтя читач має змогу легше зрозуміти історичний контекст та зануритися у певний історичний період.

Особливості зображення історичних подій у
творах Володимира Лиса

²⁶⁷ Ibidem, с. 64.

²⁶⁸ «Масліт» - скорочення від «масова література».

²⁶⁹ Л.Волошук, *Специфіка діалогізму сучасної масової літератури* [в:] *Синopsis: текст, контекст, media*, No 1 (9), 2015, с. 3, <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/127> [07.03.2025]

У своїх творах Володимир Лис зображує історичні події не детально описуючи їх за правилами наукової літератури, як, наприклад це робить Віталій Яремчук у своїй книзі *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби*²⁷⁰, аналізуючи історичні події, розкриваючи їх справжню суть і висвітлюючи правду, яку ретельно приховувала радянська влада, а через призму сприйняття героїв твору, зображуючи їхні емоції та проблеми, занурюючи читача в епоху в якій відбуваються події.

«Романи Володимира Лиса продовжують традицію західноукраїнської літератури щодо переосмислення непростой людської долі поліщуків у контексті національної історії. Динамічність розгортання сюжету, змалювання культури, побуту та реалій доби, мелодраматизм, що поєднується з зображення народного життя, визначають своєрідність художньої нарації творів письменника.»²⁷¹

Такий підхід передавання суті, проблематики й моралі є унікальним і легшим до сприйняття читачем. Лис вводить у літературу нову призму сприйняття історичних подій, й аналіз його творів, не лише, як художньої літератури для задоволення, а й як інструменту передачі досвіду українців може слугувати важливим механізмом для літературознавчого дослідження.

Специфіка зображення історичних подій у творі *Країна гіркої ніжності* побудована на описах приватного життя

²⁷⁰ В. Яремчук, *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби*, Острог 2009.

²⁷¹ С. Журба, *Рейнтерпретація історії у романах Володимира Лиса*, [в:] «Літератури світу: поетика ментальність і духовність», вип.14, op.cit., с. 38-39.

героїв твору. Це прослідковується з самого початку роману, де Лис вже починає занурювати читача у особисте життя Даздраперми, Віти та Олесі. Письменник майстерно переплітає між собою долі трьох поколінь, завдяки чому читач дізнається не тільки про особисте життя жінок, але й про історичні події що відбувалися за тих часів. Письменник напряду не засуджує ані владу описаних історичних періодів, ані рішення головних героїв, він лише описує все як є, й тим самим дає змогу читачеві зробити власні висновки. Читач має зробити своє власне дослідження з історії України, для того, щоб зрозуміти твір у повній мірі, починаючи від імені Даздраперма, що походить від популярного гасла більшовицької доби («Да здравствует первое мая!»), яке також прокоментував Ярослав Поліщук у своїй праці *Реактивність літератури*: «Це не просто власне ім'я, а ім'я-маркер. Для сучасного світу незрозуміле, дивне і не благозвучне, проте для героїні і її сучасників має глибший смисл – як печать своєї епохи, її духу й атмосфери»²⁷², закінчуючи подіями, що відбувалися за часів помаранчевої революції, де Олеся знайомиться з хлопцем Ярославом, у якого згодом закохується й починає боротьбу за його серце зі своєю подругою.

Історичні події не є основним акцентом у романі, але вони є важливою частиною, допоміжним інструментом для розуміння людської долі й долі українського народу загалом. Головні героїні твору відіграють роль провідниць читача, а історичний контекст є простором у якому вони діють й виконують свою функцію. Але, не зважаючи на це, не можна знецінити важливість історичного тла твору, тому

²⁷² Я. Поліщук, *Реактивність літератури*, Київ, Академвидав 2016, с. 70.

Вплив історичних подій XX століття...

що саме воно, завдяки контрастному порівнянню є вирішальною частиною роману. Викреслюючи історичну частину губиться сенс і сюжет цілого твору.

Події відбуваються у XXI столітті, й за допомогою спогадів персонажів письменник переносить читача у XX століття, демонструючи вплив того періоду, у якому герої проживають своє життя. Лис використовує літературні прийоми, які є нетиповими для сучасного літературного процесу, він майстерно поєднує їх між собою, створюючи, так звану, *золоту середину*.

Однією з головних героїнь твору є Даздраперма, яка є найстаршим представником жіночої трійки, також у творі вона є представником покоління, що постраждало від сталінських репресій. Володимир Лис створивши парадигму, в якій переплітаються долі жінок, демонструє досвід поколінь, який напряду пов'язаний з історичними подіями. Однак ці події не є основними винуватцями проблем героїнь. На своєму шляху вони зустрічають різних людей, частіше негативних персонажів, які є підступними та стають перепорою до жіночого щастя. Негативні другорядні герої підібрані не випадково, а для підсилення й висвітлення жаху періоду певних історичних проміжків. Антагоністи є допоміжним інструментом для розуміння сюжету твору, обставин за яких жили головні героїні, які виконують роль підсилювачів й провідників у літературному творі.

Період сталінських репресій припав на 1930-1950 роки, їх назва пов'язана з ім'ям диктатора того часу Йосипом Сталіним. Радянська влада активно проводила чистки у рядах партій, а особливо правлячої, батьки Дази є одними з жертв чистки, у результаті якої, їх було проголошено ворогами народу, скинувши на батька Даздраперми провини за вчинки й злочини, що були скоєні не ним.

«Сталінський тоталітарний режим у боротьбі з так званими *ворогами народу* активно використовував тортури.[...] Й. Сталін нагадував радянським людям, що для того, щоб очистити країну від *ворогів*, необхідно бути твердими й рішучими, не зупиняючись ні перед чим. [...] Отже, 1937 р. – це рік *великої чистки*, репресій і геноциду проти власного народу.»²⁷³

Даза була дитиною, коли втратила своїх батьків, через сталінські репресії, бо її батьків проголосили ворогами народу, а маленьку Дазу відправили в інтернат для дітей, таких самих ворогів народу, де вона, пройшовши жахливі події та відчувши принизливе ставлення, набула комплексу жертви. Ярослав Поліщук коментує її дитинство за таких обставин у книзі *Реактивність літератури*:

«Жорстокі часи та цинічне виховання в дитбудинку формують у героїні комплекс жертви. Вона постійно змушена обирати – між каїнівською агресією і страхом, постійно тримати позу захисту власного права на існування. Мабуть, тому особливо насторожено ставиться до кожного нового знайомства, очікуючи від нього підступу і зради».²⁷⁴

Донька Дази – Віта є репрезентантом останнього покоління перед розпадом Радянського союзу. На початку твору, коли письменник знайомить читачів із головними героями, Віталія повстає як загадкова особистість, ні її донька Олеся, ні її мати Даздраперма, не знають правди про неї та про її життя. Загалом всі жінки мають цю спільну рису, ніби

²⁷³І. Паньонко, О. Ряшко, *1937 рік. Апогей репресій сталінського тоталітарного режиму* [в:] «Науковий вісник Ужгородського університету», Т. 1., Вип. 45, 2017, с. 32-33.

²⁷⁴ Я. Поліщук, *Op.cit.*, с. 68.

успадковуюють її з молоком матері. Повертаючись на початок твору *Країна гіркої ніжності*, в якому таємничка Віталія поклікала свою мати, з якою вона не спілкувалася вже багато років, приїхати доглядати за Олесею, її донькою, звичайно, не повідомивши її ні про що. По приїзду бабусі, автор описує знайомство трьох поколінь, рідних і водночас далеких родичів, це знайомство є символом зустрічі трьох поколінь, представниці яких кардинально різні. Жінкам важко знайти спільну мову, причиною цього є не тільки поколіннєвий розрив, але й те, що жінки насправді не є родичами, про це читач дізнається вже в кінці твору. Це двозначне зображення сім'ї, використано для більшого контрасту, що допомагає виділити складність життєвих шляхів головних героїнь.

У романі *Століття Якова*, письменник обирає схожий прийом, як і в романі *Країні гіркої ніжності*. Головний герой – Яків проживає своє життя на тлі історії, що змінила його життя та життя інших героїв твору. Лис занурює читачів у спогади Якова, й чергує їх із сучасністю. Чоловік, за свої майже сто років, пережив і втрату першого кохання – Уляни, через авторитарний вплив батьків, і службу у польському війську, згодом і у радянському, пережив втрату сім'ї – Зосі та дітей, яких вбили совети для того, щоб звинуватити УПА.

Головний герой роману Яків – це постать, що є репрезентантом ставлення пересічного українця, особливо за часів правління радянської влади, масових репресій та пропаганди, до історії України. Він не має своєї чіткої політичної позиції, він просто *пливе по течії* та піддаштовується під різні влади. Яків не був достатньо обізнаним в Історії України, та вона й мало його цікавила.

«– Чув, – сказав Тиміш, – наших усіх у Львові німаки посадили?»

– Наших?

Вплив історичних подій ХХ століття...

– Бандеру і його родину. Та й багатьох. У Луцьку, кажуть, те саме... От тобі й державу одновили... Що совести, що ті, зарази...

Не знав Яків, хто такий Бандера. Хтів питати, та чогось соромно стало.»²⁷⁵

Олена Любовець – доктор історичних наук, описує одну з причин такого явища, як викривлення національної ідентичності українців та стверджує, що це пов'язано з колонізацією та впливом інших народів та етнічних меншин, що проживають на території України:

«Особливістю України є те, що у процесі колонізації деяких регіонів (Приазов'я, Причорномор'я, Донбас, Крим) брали участь поряд із українцями представники інших етносів. Інші регіони – Західна Україна, Закарпаття, Буковина – тривалий час перебували у складі різних держав і були відірвані від основного масиву українських земель. Наслідком цього стало те, що практично до кінця Другої світової війни у цих регіонах зберігалось компактне проживання національних груп, що давало можливість їй сприяло збереженню їхніх мов, традицій, звичаїв, елементів власної культури.»²⁷⁶

Роман *Століття Якова* Володимира Лиса, є досить показовим. Завдяки ньому можливо дослідити ставлення пересічних українців до політичних ситуацій, а також прослідкувати розвиток української історичної пам'яті та вплив різних подій: Україна за часів російської імперії, УНР (Української Народної Республіки), Другої Речі Посполитої, Другої світової війни, німецької окупації, а згодом совєтської,

²⁷⁵ В. Лис, *Століття Якова*, *Ор.сіт.*, с. 147-148.

²⁷⁶ О. Любовець, *Національна пам'ять в Україні: регіональний аспект*, [в:] «Національна та історична пам'ять», 6/2013, с. 119.

післявоєнний період, і навіть Україну за часів незалежності. Також твір є досить показовим з боку зображення життя українських селян за виценаведених часів. Про це також пише професор Агнешка Матусяк у статті *Stulecie Jakuba Wołodymyra Łysa jako literackie świadectwo ukraińskiej postotalitarnej traumy*:

«Jednak to właśnie Stulecie Jakuba w sposób szczególny zasługuje na uwagę, ponieważ przedstawia wyjątkową w literaturze ukraińskiej wielokierunkową wizję ukraińskocentrycznej pamięci historycznej, osadzoną w perspektywie mikrohistorycznej: autobiografii rodowej przeciętnego ukraińskiego Poleszuka z Wołynia rzuconego w wir wielkiej historii Europy Środkowej i Wschodniej.»²⁷⁷

[...] «W rezultacie stuletnia dola Jakuba Mecha, to stolat dziejów samej Ukrainy, wpisanych w traumatyczne wielości historycznych powiązań ukraińskiej memorialnej spuścizny z czasów imperium rosyjskiego, UNR, II Rzeczypospolitej i okupacji hitlerowskiej oraz sowieckiej, aż po dobę niezależnej Ukrainy.»²⁷⁸

На прикладі головного героя Якова, ми можемо прослідкувати, як українці підлаштовувались під плин історії. Яків служив у польській армії й коли прийшли німці, а потім і совети, він відреагував так, ніби в нього в життя нічого не змінилося, бо він вже служив у одній армії, то й послужить в іншій.

« — Гер капітан пропонує усім українцям записуватися до особливого підрозділу доблесного верхмату. Всі, хто зголоситься, отримають обмундирування, можливість

²⁷⁷ A. Matusiak, *Stulecie Jakuba Wołodymyra Łysa jako literackie świadectwo ukraińskiej postotalitarnej traumy* [w:] «Przegląd rucystyczny», 2018, nr 3 (163), Wrocław, 2018, s. 18.

²⁷⁸ Ibidem, s. 19.

сито жити і служити великому фюреру Адольфу Гітлеру, а також у німецьких рейхсмарках суму підйомних, яка дорівнює п'яти тисячам довоєнних польських золотих.

– Ого, – присвистують у строю.

– П'ять тисяч золотих! Матір Божа! Яків і помріяти не міг про таку суму. Як допомгла у хазяйстві та тисяча золотих, яку привезла як «придане» Зося! Сяк-так, але таки вилізли з безпросвітної бідності.

П'ять тисяч золотих! І можливість вирватися з цього пекла...

– Йдем? – сусід по ряду торкає за руку. – Я йду. Не будь дурнем.»²⁷⁹

Вищенаведений уривок є досить показовим не тільки з огляду на те, що завдяки ньому можна прослідкувати хід історії, а через те, що уривок демонструє матеріальний стан, у якому знаходилося пересічне українське населення. Через неймовірну бідність, та жагу до грошей, при тому, що їх було майже неможливо заробити, українці стали предметом для маніпуляцій різних влад, що приходили на її територію. Заради грошей, які були необхідними не для того, щоб дозволити собі певні елементи розкоші, а для виживання, деякі люди задумувалися над тим, щоб почати колаборацію з ворогом. Такий маніпулятивний прийом зустрічається й досі в Україні, де перед виборами депутати можуть роздавати продукти першої необхідності, крупи, олію чи гроші, для того, щоб схилити у свій бік більше голосувальників. Цей приклад вказує на те, що за ці роки психологія українського населення не сильно змінилася, й попередні влади поставили

²⁷⁹ В. Лис, *Століття Якова*, *Op.cit.*, с. 141-142.

відбиток у їхній свідомості, який буде надзвичайно важко викоринити.

У результаті дослідження було з'ясовано, що негативний відбиток радянщини, й досі впливає на українське суспільство. Перед сучасними українцями повстає надважке завдання – викоринення цього впливу, що у результаті дасть змогу побудувати ще міцнішу національну ідентичність та допоможе протистояти політиці росії не тільки фізично на фронті, а й морально в тилу.

Детально проаналізувавши два романи Володимира Лиса, я дійшла до висновку, що це твори, які є надзвичайно актуальними у наш час, тому важливо популяризувати читання такої та подібної літератури, авторів, що відкривають всі завіси, що створила радянська влада, та допомагають розвіювати стереотипи про історію України. Вибрані романи побудовані на історичному тлі, саме тому вони можуть служити допоміжним засобом у вихованні патріотизму в молоді, пробудженні національної свідомості, розвіюванні стереотипів і розкритті правдивої історії.

Література

Matusiak A., *Stulecie Jakuba Wołodymyra Łysa jako literackie świadectwo ukraińskiej posttotalitarnej traumy* [w:] «Przegląd rucystyczny», 2018, nr 3 (163), Wrocław, 2018, s.12-35.

Бородица С., *Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі* [в:] «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство», редкол.: М. П. Ткачук, Е. Бялка, К. Гуца [та ін.], Тернопіль, ТНПУ, Вип. 43, 2015, с. 62-70.

Волошук Л., *Специфіка діалогізму сучасної масової літератури* [в:] *Синопсис: текст, контекст, медіа*, No 1 (9), 2015,

<https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/127>, доступ 07.03.2025, с. 1-8.

Журба Світлана *Реінтерпретація історії у романах Володимира Лиса*, [в:] «Літератури світу: поетика ментальність і духовність», вип. 14, 2020, с. 37-47.

Лис В., *Країна гіркої ніжності*, Харків 2015.

Лис В., *Століття Якова*, Харків 2017.

Любовець О., *Національна пам'ять в Україні: регіональний аспект* [в:] «Національна та історична пам'ять», 6/2013, с. 117-125.

Паньонко І., Ряшко О., *1937 рік. Апогей репресій сталінського тоталітарного режиму* [в:] «Науковий вісник Ужгородського університету», т. 1., вип. 45, 2017, с. 31-34.

Поліщук Я., *Реактивність літератури*, Київ 2016.

Рожик М., *Історія України в роки Другої світової війни: замовчування і спотворення* [в:] Ювілейний збірник на пошану Степана Геля, Видавництво Львівської комерційної академії, Львів 2011, с. 405-413.

Яремчук В., *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби*, Острог 2009.

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ЧИТАННЯ ТА ПІДТРИМКА АДАПТАЦІЇ²⁸⁰

GAMIFICATION AS A TOOL FOR INCREASING READING MOTIVATION AND SUPPORTING ADAPTATION

Ольга Костелецька
Uniwersytet Warszawski
o.kosteletsk@student.uw.edu.pl

Gamification is an innovative approach that has gained significant attention in the field of education as a means of enhancing student motivation and engagement. This article examines gamification as an effective tool for increasing reading motivation and supporting student adaptation in the learning environment. The study analyzes key methods of implementing game mechanics in the educational process and their impact on students' involvement. Special attention is paid to the practical aspects of using gamification to encourage children to read, including

²⁸⁰ Роботу написано під науковим керівництвом д-р Катажини Якубовської-Кравчик.

interactive reading apps, reward systems, and quest-based learning. Research findings suggest that gamified approaches contribute to improving students' reading habits, cognitive skills, and overall engagement in the learning process. Moreover, gamification enhances social adaptation by fostering collaborative learning experiences, reducing stress levels, and encouraging peer interaction. The paper discusses digital platforms, including interactive books and mobile applications, that incorporate gamification elements to create an immersive reading experience. Additionally, it outlines the benefits of reward-based reading systems and competitive learning activities that help students stay motivated. The study concludes that gamification presents significant potential for transforming traditional reading instruction, making it more appealing and effective for contemporary learners.

Keywords: gamification, motivation to read, adaptation, educational process, game technologies.

Мета дослідження полягає в аналізі ефективності гейміфікації як засобу підвищення мотивації до читання та підтримки адаптації учнів у навчальному процесі за кордоном.

Завдання дослідження: дослідити теоретичні засади гейміфікації в освітньому процесі, визначити

ключові методи впровадження ігрових механік у навчання та їхній вплив на мотивацію до читання; проаналізувати роль гейміфікації у сприянні адаптації учнів у нових освітніх умовах та соціальному середовищі; розглянути використання цифрових платформ та інтерактивних технологій у гейміфікованому навчанні для підтримки мультикультурної інтеграції; оцінити перспективи застосування гейміфікації для підвищення залученості учнів у навчальний процес.

Об'єкт дослідження – процес використання гейміфікації для залучення дітей до читання та адаптації у навчальному середовищі за кордоном.

Предмет дослідження – вплив гейміфікації на мотивацію до читання та адаптацію учнів у навчальному процесі в умовах нової освітньої та культурної інтеграції.

Сучасний інформаційний простір характеризується стрімким розвитком цифрових технологій, що значною мірою впливає на поведінкові моделі учнів та їхні навчальні інтереси. Однією з ключових проблем сучасної освіти є зниження мотивації до читання, що зумовлено конкуренцією традиційної літератури з електронними розвагами, зокрема відеоіграми, соціальними мережами та потоковими

платформами. В умовах зростаючого впливу цифрового контенту виникає необхідність пошуку ефективних методів стимулювання інтересу до читання серед школярів, особливо в контексті навчання за кордоном, де діти стикаються з додатковими викликами адаптації до нового освітнього середовища.

Одним із інноваційних підходів, що має значний потенціал у підвищенні мотивації до читання та підтримці адаптації учнів у новому навчальному середовищі, є гейміфікація. Гейміфікація визначається як використання ігрових механік у неігрових контекстах для підвищення зацікавленості та залученості. Цей метод активно застосовується в освіті завдяки здатності трансформувати процес навчання у цікавий, інтерактивний та захопливий досвід, що сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення²⁸¹.

Актуальність дослідження підтверджується даними про широке поширення відеоігор серед дітей та підлітків. За оцінками, понад 90% дітей віком

²⁸¹ Ткаченко О., *Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір* [в:] Актуальні питання гуманітарних наук, 2015, вип. 11, с. 303-309, [Електронний ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_45.

від 2 років грають у відеоігри, а три чверті мають вдома ігрову приставку. Діти віком 8–17 років витрачають на відеоігри в середньому від 1,5 до 2 годин щодня.²⁸² Це свідчить про значний інтерес учнів до ігрових механік, які можуть бути інтегровані в освітній процес для підвищення їхньої зацікавленості у читанні.

Значний внесок у розвиток гейміфікації в освіті здійснено завдяки появі інтерактивних навчальних платформ і мобільних додатків для читання, які використовують елементи гри для стимулювання навчального процесу. Такі ресурси, як BookaBooka (www.bookabooka.com), Bookful (<https://bookful.en.aptoide.com/app>) або Read-Along (<https://readalong.google/>), пропонують читачам можливість взаємодіяти з текстами, брати участь у сюжетних квестах та отримувати винагороди за досягнення. У такий спосіб гейміфікація може не лише сприяти розвитку читацьких навичок, а й допомагати дітям адаптуватися до нового навчального середовища через інтерактивний і соціально орієнтований підхід.

²⁸² D. Alanko, *The Health Effects of Video Games in Children and Adolescents* [В:] „Pediatrics Review”, 44(1), 2023, p. 23–32, <https://doi.org/10.1542/pir.2022-005666>

Отже, гейміфікація є перспективним напрямом у сфері освіти, що дозволяє ефективно поєднувати навчання та розваги, стимулюючи зацікавленість дітей у читанні та підтримуючи їхню адаптацію до навчання за кордоном. Подальші дослідження в цій галузі допоможуть розробити більш ефективні методики впровадження гейміфікованих підходів у навчальну програму та оцінити їхню довгострокову ефективність.

Сьогодні ми все більше стикаємося з проблемою небажання дітей здобувати знання, з відсутністю мотивації до навчання. Як часто ми чуємо фрази „не хоче вчитися”, „міг би прекрасно навчатися, а бажання немає”. Якщо ж запитати, чого ж хочуть діти, то більшість відповість – „грати в комп’ютерні ігри!”.

Сучасне суспільство стикається зі значними викликами, що впливають на рівень мотивації дітей до читання, особливо в умовах міграції та навчання за кордоном²⁸³. Процес адаптації до нового середовища, мовних бар’єрів та освітніх підходів часто створює труднощі для дітей, що може знижувати їхню зацікавленість у читанні та навчанні

²⁸³ *Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання*, Освіта.ua, доступ онлайн: <https://osvita.ua/school/88921/>

загалом. Традиційні методи навчання вже не завжди здатні підтримувати високу мотивацію, оскільки покоління учнів звикло до інтерактивних технологій та цифрового середовища. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових підходів до навчання, які б поєднували елементи гри та сприяли більш активному залученню учнів у процес освоєння матеріалу.

Розвиток сучасних технологій спонукає науковців шукати ефективні засоби освітньої діяльності, а також переосмислювати та модернізувати вже існуючі. Одним із таких засобів є гейміфікація. Гейміфікація все частіше згадується в науково-педагогічних колах і базується на використанні ігрової діяльності, зокрема комп'ютерних ігор, у навчальному процесі. Впровадження ігрових технологій в освітній процес здатне сформувати в учнів інтерес до знань, сприяти розвитку креативності та спонтанності, активізувати пізнавальну діяльність на ранніх етапах навчання.

Гейміфікація дозволяє зробити навчальний процес більш привабливим, структурованим і ефективним. Важливим аспектом також є підтримка адаптації учнів до шкільного середовища за допомогою інтерактивних методів, що зменшує рівень стресу та сприяє кращій соціалізації.

Гейміфікація у навчальному процесі сприяє підвищенню рівня залученості учнів через використання елементів гри²⁸⁴, що формують позитивні емоції, сприяють розвитку інтересу до навчання та читання. Дослідження доводять, що залучення гейміфікованих елементів у навчальну діяльність підвищує внутрішню мотивацію учнів²⁸⁵, стимулюючи їх до активного освоєння матеріалу та створюючи позитивне емоційне тло, яке сприяє ефективному засвоєнню знань.

Гейміфікація може застосовуватися для формування конкретних навичок та поведінкових моделей учнів, сприяючи розвитку когнітивних здібностей, самостійності та критичного мислення. Зокрема, вона забезпечує візуалізацію навчального матеріалу, що полегшує розуміння та засвоєння складних концепцій, які важко пояснити традиційними методами; механізм змагальності, що мотивує учнів до покращення власних результатів шляхом участі у різноманітних квестах, викликах та рейтингових системах; автономний моніторинг прогресу, який дозволяє учням оцінювати власні досягнення та коригувати навчальні стратегії.

²⁸⁴ D. Alanko, *Op.cit.*, , <https://doi.org/10.1542/pir.2022-005666>.

²⁸⁵ Л. Сергеева, *Гейміфікація: ігрові механіки мотивації персоналу*, „Теорія та методика управління освітою: Електронне наукове фахове видання” 2014, с. 15.

Одним із важливих аспектів гейміфікації є її динаміка, що передбачає використання інтерактивних сценаріїв, які вимагають швидкого реагування на зміну умов навчального процесу. Це може включати віртуальні винагороди, системи балів, рівнів, статусних значків, а також персоналізовані завдання, що створюють відчуття залученості та особистого прогресу.

Ключовим компонентом ефективної гейміфікації є її естетичний аспект, що полягає у створенні загального ігрового досвіду, який сприяє емоційному залученню учнів. Використання яскравих візуальних елементів, інтерактивних інтерфейсів та сюжетних ліній формує позитивне сприйняття навчання та робить його більш привабливим.

Соціальна взаємодія в межах гейміфікованого навчання забезпечує ефективну комунікацію між учнями²⁸⁶, сприяє обміну досвідом та створенню командної роботи. Це особливо важливо для дітей, які перебувають у новому культурному та освітньому середовищі, оскільки сприяє їхній адаптації та налагодженню соціальних зв'язків. Колаборативні

²⁸⁶ А. Кириченко, *Гейміфікація в освітньому процесі як засіб формування комунікативної компетентності молодших школярів*, [в:] "Початкова освіта", Чернівці 2023.

завдання, командні проєкти та обговорення мотивують учнів до активної участі у навчальному процесі, формуючи навички міжособистісної взаємодії.

Емоції відіграють ключову роль у процесі навчання та читання. Ігрові елементи викликають позитивні емоції, такі як радість, цікавість та захоплення. Позитивний емоційний фон сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та підвищує загальну задоволеність від процесу.

Гейміфікація враховує багато психологічних аспектів, які позитивно впливають на мотивацію дітей до читання. Вона не лише робить процес читання більш привабливим, але й сприяє розвитку важливих психологічних якостей, таких як автономія, соціальна взаємодія та емоційна стійкість. Таким чином, гейміфікація є потужним інструментом, який може значно підвищити ефективність навчання та зацікавити дитину до читання.

Одним із найефективніших методів гейміфікації в навчанні читання є використання мобільних додатків та інтерактивних книжок. Ці інструменти інтегрують ігрові елементи в процес читання і роблять його більш цікавим та захопливим для учнів. У сучасному суспільстві, де діти постійно стикаються з цифровими технологіями, мобільні

додатки та інтерактивні книги є ідеальними інструментами для підвищення інтересу дітей до літератури.

Мобільні застосунки для читання інтегрують елементи гейміфікації, що сприяє підвищенню мотивації дітей до читання. Такі додатки дозволяють користувачам впливати на розвиток сюжету книги, обираючи дії персонажів, що призводить до різних сюжетних ліній. Це стимулює цікавість і мотивує до подальшого читання. Додатки можуть містити міні-ігри або завдання, які діти виконують під час читання, наприклад, інтерактивні загадки чи ребуси, пов'язані з сюжетом книги.²⁸⁷ Розв'язання головоломок може бути необхідним для відкриття наступної частини історії або отримання підказок про неї. Нагороди та досягнення за прочитання певних розділів або виконання завдань, такі як віртуальні медалі, бали або можливість розблокувати додатковий контент, додатково мотивують дітей до читання. Деякі додатки нараховують бали за кожен прочитану главу, які можна обміняти на віртуальні призи або відкрити нові рівні в іграх.

Інтерактивні книги для дітей - це не лише звичайні історії, але й інноваційні інструменти, що

²⁸⁷ С. Антонов, *Гейміфікація: вплив на пізнавальний інтерес учнів*. Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023, <https://eprints.zu.edu.ua/39267/1/dys-Antonov.pdf>

стимулюють активну участь та розвиток навичок. Завдяки анімованим ілюстраціям, які оживають при натисканні або виконанні певних дій, процес читання стає більш візуально привабливим і захоплюючим. Інтерактивність заохочує дітей читати більше та довше, оскільки книги стають цікавішими та захоплюючими.

Включення аудіо та відеоконтенту, що супроводжує текст – один з ключових елементів підвищення мотивації до читання. Це можуть бути озвучення книги, відеокліпи або музичний супровід. Книги, які автоматично програвать відповідні звукові ефекти або музичні теми під час читання певних розділів додають емоційного залучення до процесу читання.

Деякі інтерактивні книги розроблені як навчальні інструменти, які допомагають дітям вивчати мову, математику, науку та інші предмети. Вони можуть містити вправи, тести та інші навчальні матеріали. А інші дозволяють читачам вибирати шлях історії та впливати на розвиток подій. Це створює відчуття особистого внеску в історію та робить її більш захоплюючою.

Гейміфікація у формі мобільних додатків та інтерактивних книг є потужним інструментом для підвищення інтересу до читання серед дітей. Ці методи роблять процес читання більш

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

захоплюючим та інтерактивним, залучаючи користувачів до активної участі в сюжетах та надаючи їм можливість впливати на розвиток подій. Використання таких інструментів сприяє розвитку критичного мислення, уяви та любові до літератури, що є ключовими компонентами успішного навчання та розвитку.

Методи гейміфікації для підвищення мотивації до читання

У сучасній освітній практиці *гейміфікація* розглядається як ефективний засіб підвищення мотивації здобувачів освіти та активізації їхньої пізнавальної діяльності. Застосування системи винагород у процесі навчання сприяє створенню умов для формування як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації. Введення балів, значків, сертифікатів за виконання певних дій (наприклад, прочитання літературного твору, здійснення його критичного аналізу чи участь у дискусії) забезпечує позитивне підкріплення й підтримує інтерес до навчального процесу. Такий підхід дозволяє не лише підтримувати змагальний дух серед учнів, а й стимулює досягнення високих результатів через відчуття успіху та визнання.

Однією з найбільш результативних форм гейміфікованого навчання є впровадження інтерактивних квестів. Їх структура зазвичай

орієнтована на поетапне розв'язання завдань, що передбачає активне використання навичок критичного мислення, здатності до самостійного аналізу інформації та прийняття виважених рішень. Такі освітні практики сприяють розвитку креативності учнів, а також підвищують їхню зацікавленість у змісті літературного твору. Участь у квестах передбачає високий рівень занурення в навчальну ситуацію, що позитивно впливає на якість засвоєння матеріалу.

Окрему увагу заслуговують симулятивні ігри, які базуються на моделюванні ситуацій та рольовій взаємодії. Імітація поведінки персонажів²⁸⁸ із вивчених художніх творів дозволяє учням краще зрозуміти внутрішній світ героїв, мотиви їхніх учинків та логіку сюжетного розвитку. Завдяки інтерактивному формату симулятивних ігор формується емоційно-ціннісне ставлення до літератури, поглиблюється читацьке сприйняття та аналітичне осмислення художнього тексту.

Застосування ігрових технологій, зокрема гейміфікаційних елементів, відкриває широкі можливості для формування читацької компетентності, розвиток критичного мислення та

²⁸⁸ Gee J. P., *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*, New York 2003, p. 41-45.

підвищення загальної ефективності навчального процесу.

Застосування ігрових технологій, зокрема елементів гейміфікації, відкриває широкі перспективи для формування читацької компетентності, розвитку критичного мислення та підвищення загальної ефективності освітнього процесу. Одним із ключових напрямів у цьому контексті є впровадження систем мотиваційного заохочення. Йдеться про використання механізмів, що базуються на нагородженні учнів балами, значками чи сертифікатами за прочитання літературних творів, критичний аналіз текстів або активну участь у дискусіях. Такий підхід сприяє зміцненню внутрішньої мотивації шляхом позитивного підкріплення.

Ефективним засобом стимулювання навчальної активності є також квестові завдання. Вони реалізуються у форматі інтерактивних пригодницьких квестів, що спонукають учнів до розв'язання проблемних ситуацій та прийняття обґрунтованих рішень, розвиваючи тим самим креативність і критичне мислення.

Інтерактивні сюжетні ігри становлять ще один важливий компонент ігрових освітніх стратегій. Виконання учнями ролей літературних персонажів у симулятивних іграх сприяє глибшому розумінню

літературного контексту та взаємозв'язків між персонажами (див. там само).

Значний потенціал для підвищення залученості учнів демонструють гейміфіковані освітні платформи, зокрема ClassDojo, Kahoot! і Quizizz. Застосування ігрових механік у цифровому середовищі сприяє підвищенню рівня інтерактивності навчання та стимулює когнітивну активність учнів.

Важливою стратегією залучення є також використання мотиваційних рейтингів і елементів змагання. Створення лідербордів, що фіксують індивідуальні досягнення у читанні, аналізі текстів або виконанні інтерактивних завдань, посилює змагальний дух і спонукає до самовдосконалення.

Особливе місце у процесі гейміфікації займають розгалужені сценарії та моделі адаптивного навчання. У таких моделях вибір учня безпосередньо впливає на розвиток сюжетної лінії та доступність подальших завдань, що забезпечує персоналізацію навчального досвіду та сприяє розвитку автономності.

Використання технологій доповненої реальності (AR) і візуалізації розширює межі традиційного освітнього середовища. Інтеграція AR у літературні твори та освітні платформи дозволяє учням взаємодіяти з віртуальними об'єктами,

спостерігати анімації та „оживляти” персонажів, що позитивно впливає на сприйняття навчального матеріалу.

Нарешті, важливою складовою гейміфікованого підходу є організація колективних місій і соціально орієнтованого навчання. Спільне розв'язання завдань і проходження навчальних квестів у складі команд сприяє формуванню комунікативних компетентностей та розвитку навичок командної роботи.

Мобільні додатки для читання для дітей набувають все більшої популярності завдяки інтеграції сучасних цифрових технологій, що сприяють підвищенню мотивації та залученості до читання. Ці платформи забезпечують доступ до широкого спектра літературних творів, поєднуючи їх із інтерактивними функціями, які адаптуються до рівня знань і читацьких вподобань користувачів. Найпопулярніші мобільні застосунки та платформи:

Мишеняткова Абетка — це сучасний інтерактивний мобільний додаток, створений із метою ефективного й водночас емоційно комфортного опанування українського алфавіту дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Розроблений у формі гри, додаток поєднує навчальну й розважальну функції, сприяючи

розвитку навичок читання, письма, мовлення, дрібної моторики, пам'яті та уваги в дітей.

Особливістю цього застосунку є залучення дітей до навчального процесу через персонажа — мишенятко, що супроводжує користувача впродовж вивчення літер, складів, слів, а згодом і простих речень. Такий підхід забезпечує природну зацікавленість і стимулює внутрішню мотивацію дитини до навчання. Наприклад, під час засвоєння букви «С», мишеня демонструє малюнок із совою, озвучує слово й пропонує виконати вправу: знайти букву серед інших, написати її пальчиком на екрані чи скласти слово з літер. Завдяки цьому діти навчаються без примусу, у невимушеній атмосфері гри.

Додаток має зручний інтерфейс, адаптований до вікових особливостей користувачів, і не містить рекламного контенту, що робить його безпечним для використання навіть найменшими дітьми. Усі матеріали озвучено живою українською мовою, а візуальне оформлення є яскравим, але не перенасиченим, що відповідає нормам психогігієни.

Варто підкреслити, що *Мишеняткова Абетка* — це соціальний освітній проєкт, який розроблено як повністю безкоштовний ресурс. Усі охочі можуть завантажити додаток без жодної плати, однак користувачам надається можливість висловити

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

вдячність команди розробників шляхом добровільного внеску. Такі внески спрямовуються на оновлення додатку, створення нових розділів, озвучення додаткового контенту, підтримку технічного функціонування платформи.

Таким чином, *Мишеняткова Абетка* — це інноваційне рішення в галузі раннього мовного розвитку, яке поєднує педагогічну доцільність, доступність і сучасні цифрові технології, відкриваючи нові можливості для формування грамотності в українських дітей.

Рисунок 1 Головне меню мобільного застосунку "Мишеняткова абетка" із вибором розділів (знайомство з буквами, знаходження букви у слові, читання слів). (Джерело: власний скріншот із застосунку "Мишеняткова абетка")

Рисунок 2 Ілюстрація сови для вивчення букви "С" у мобільному застосунку "Мишеняткова абетка". (Джерело: власний скріншот із застосунку "Мишеняткова абетка")

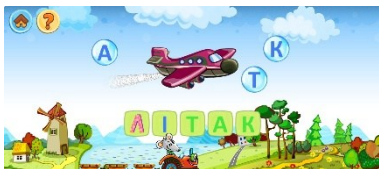

Рисунок 3 Навчальне завдання на складання слова у грі з використанням інтерактивних елементів (літери у бульбашках). (Джерело: власний скріншот із застосунку "Мишеняткова абетка")

Казочка — Застосунок є безкоштовним мобільним додатком, що дозволяє слухати українські народні казки в аудіоформаті. Проект орієнтований на слухачів усіх вікових груп, зокрема на дітей, надаючи їм доступ до захопливих і повчальних історій, що відображають багатий фольклор України. Розроблений із великою любов'ю до української культури, додаток створений для того, щоб допомогти сучасним дітям відчувати магію українських народних казок і поглибити їх знання про історію та традиції рідного краю.

Застосунок містить шість тематичних збірок, що об'єднують аудіоказки за мотивами українських народних казок. Всі казки озвучені українськими акторами, що додає їм особливого емоційного забарвлення та допомагає створити атмосферу справжньої казки. Актори, які беруть участь у проєкті, забезпечують якісну й експресивну інтерпретацію тексту, що допомагає слухачам повністю зануритись у світ казки.

Збірки містять як класичні казки, знайомі кожному з дитинства, так і менш відомі твори, що здивують навіть досвідчених знавців української літературної спадщини. Наприклад, серед казок можна знайти такі твори, як *Котик і Півник*, *Івасик-Телесик*, *Пан Коцький* та інші, що є невід'ємною частиною українського фольклору.

Кожна казка супроводжується авторськими ілюстраціями, що додають візуальної виразності і підсилюють емоційний вплив історії. Ілюстрації відрізняються яскравими кольорами та вишуканими деталями, що дає змогу дітям не тільки слухати, але й візуалізувати казкові образи. Музичний супровід додатку також ретельно продуманий, з використанням традиційних українських мотивів та інструментів, що створює відповідний настрій і атмосферу. Музика підкреслює ключові моменти казки, посилюючи враження від прослуховування.

Застосунок *Казочка* доступний для завантаження на більшість мобільних платформ, що забезпечує зручність у використанні та можливість слухати казки в будь-якому місці, будь то вдома, на прогулянці чи в дорозі. Вбудовані функції дають змогу вибрати казки за категоріями (наприклад, за віком дитини або за настроєм), що полегшує користування додатком та робить його більш персоналізованим.

Казочка – це не лише проєкт, що дарує можливість слухати українські казки, але й культурно-освітня ініціатива, яка сприяє збереженню та популяризації української народної традиції серед сучасних дітей. Це чудовий інструмент для розвитку уяви, виховання емоційного інтелекту та поглиблення знань про культурну спадщину рідного

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

народу. Зручність у користуванні та доступність, а також висока якість озвучення та оформлення роблять додаток "Казочка" чудовим вибором для батьків і педагогів, які хочуть познайомити дітей з українським фольклором.

На прикладі цього проєкту можна побачити, як сучасні технології можуть поєднуватись із традиційною культурною спадщиною, створюючи нові форми її збереження та поширення серед молодого покоління.

Рисунок 4 Головна сторінка застосунку "Казочка" із прикладами українських народних приказок. (Джерело: власний скріншот із застосунку "Казочка")

Рисунок 5 Аудіоказка "Пан Коцький" у мобільному застосунку "Казочка" (режим прослуховування). (Джерело: власний скріншот із застосунку "Казочка")

Казки Дитинства — це безкоштовний мобільний додаток, що надає користувачам доступ до збірки народних та авторських казок українською мовою. Одна з особливостей цього додатку полягає в тому, що казки представлені не лише у текстовому форматі, але й у форматі аудіо, що робить цей

ресурс доступним для широкого кола користувачів, зокрема для тих, хто віддає перевагу слуховому сприйняттю.

Цей проект, створений українцем з Мукачева, постійно оновлюється, що дозволяє додавати нові казки до його бази. На даний момент додаток містить 184 казки, з яких 82 доступні в аудіоформаті. Такий підхід дає можливість слухати казки в будь-який час і в будь-якому місці, що є зручним для користувачів з різними потребами та уподобаннями.

Враховуючи популярність казок як жанру для дітей, цей додаток є чудовим інструментом для розвитку мовних навичок, покращення слухового сприйняття мови та знайомства з культурною спадщиною українського народу.

Прикладом казки, що представлена в додатку, може бути класична *Коза-дереза*, яка є одним з найбільш відомих творів українського фольклору, що пояснює важливість розуму та хитрості в боротьбі з труднощами. Окрім традиційних казок, в додатку також можна знайти авторські твори, що збагачують колекцію новими поглядами на жанр казки.

Оновлення збірки є важливою частиною її розвитку, оскільки надає змогу підтримувати інтерес користувачів та постійно поповнювати репертуар

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

новими творами, що відповідають сучасним вимогам.

Таким чином, додаток *Казки Дитинства* є цінним ресурсом для любителів української казки, зокрема для батьків, які хочуть познайомити своїх дітей з народною традицією та розвивати їх мовні здібності через цікаві та доступні історії.

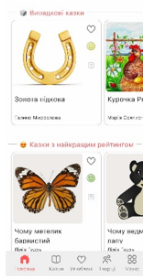

Рисунок 6 Розділи "Випадкові казки" та "Казки з найкращим рейтингом" у мобільному застосунку "Казки дитинства". (Джерело: власний скріншот із застосунку "Казки дитинства")

Рисунок 7 Інтерфейс читання казки "Коза-дереза" у мобільному застосунку "Казки дитинства". (Джерело: власний скріншот із застосунку "Казки дитинства")

BookaBooka – це багатомовний додаток для читання дитячих ілюстрованих книг. Додаток доступний на різноманітних платформах, що дозволяє використовувати його на телефонах, планшетах, комп'ютерах та навіть деяких електронних рідерах. BookaBooka пропонує понад 200 ілюстрованих книг більш ніж 25 мовами, включаючи українську, англійську, іспанську,

китайську, французьку та інші. Це особливо корисно для дітей у багатомовному середовищі або тих, хто вивчає нову мову. Аудіоозвучення: Діти можуть слухати озвучені історії або читати самостійно. Функція "караоке-читання" дозволяє слідувати за текстом під час прослуховування, що сприяє розвитку навичок читання. Додаток надає можливість змінювати шрифт, контраст, інтервал між рядками та розмір шрифту, що допомагає дітям з дислексією або труднощами у читанні. Boookabooka організовує спеціальні куточки у бібліотеках, які містять інтерактивні пристрої, де діти можуть читати книги, переглядати інтерактивні сюжети та слухати аудіоісторії. Ці бокси призначені для того, щоб створити безпечне та захопливе середовище для дітей, де вони можуть одночасно читати та взаємодіяти з текстом у цифровому форматі. Після початку війни в Україні Boookabooka активно працює над створенням українськомовного контенту та перекладом популярних книг для підтримки дітей, які постраждали від війни. Організація безкоштовного доступу до платформи для українських дітей, які перебувають у різних країнах.

Серед найпопулярніших видань варто виділити: *Тисяча загублених черевичків* (захоплива історія про пригоди, яка допомагає розвивати уяву дітей), *Дракончик, що не мав вогню* (тепла казка про

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

самоприйняття й пошук власної сили), *Чий це черевик?* (інтерактивна книжка, що поєднує загадки і веселу гру), *Лола на місяці* (зворушлива історія про дівчинку та її фантастичні мрії), *Коко і Климко* (збірка пригод про двох найкращих друзів, що виходить кількома мовами (українською, англійською та німецькою)).

Рисунок 8 Головна сторінка мобільного застосунку "BookaBooka" з добіркою доступних книг для дітей. (Джерело: власний скріншот із застосунку "BookaBooka")

Рисунок 9 Опис книги "Коко і Климко" у мобільному застосунку "BookaBooka" з ілюстраціями до змісту історії. (Джерело: власний скріншот із застосунку "BookaBooka")

Storytime Read-aloud – збірка різнорівневих читанок для дітей віком від 0 до 8 років. До кожної книжки додається додатковий тест на розуміння прочитаного. Не потребує підписок, облікових записів чи електронної пошти. Читайте про себе або використовуйте опцію читання вголос, щоб почути прочитане. Доторкніться до кожного слова, щоб

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

почути його вимову. 100% безкоштовних роздрукованих завдань для читання.

Тестування на розуміння прочитаного є важливою частиною кожної книжки. Вони складаються з кількох типів запитань, зокрема:

Питання на вибір: У цих питаннях учні повинні вибрати правильну відповідь із кількох варіантів, що дозволяє перевірити їхнє розуміння ключових моментів книги.

Відкриті запитання: Тут дітям пропонується відповісти на питання власними словами, що допомагає розвинути навички вираження своїх думок.

Запитання на співвіднесення: Такі запитання сприяють розпізнаванню ключових понять чи персонажів книжки, що розвиває здатність до аналізу тексту.

Тест на запам'ятовування: Ці питання зосереджуються на деталях сюжету, що дозволяє перевірити рівень уважності читача.

Рисунок 10 Головна сторінка мобільного застосунку з вибором інтерактивних книжок для дітей молодшого віку. (Джерело: власний скріншот)

Рисунок 11 Завершення читання книги "Kiki's Day" і пропозиція пройти тестування у мобільному застосунку. (Джерело: власний скріншот)

Рисунок 12 Інтерфейс тестування знань після прочитання книги у мобільному застосунку (приклад запитання до книги "Kiki's Day"). (Джерело: власний скріншот)

Чарівне слайво – є ініціативою благодійного спрямування, що має на меті підтримку дітей, які постраждали від війни, через створення та поширення літературних та мультимедійних матеріалів. Проєкт передбачає випуск друкованих книг, які будуть надані безкоштовно дітям, а також виробництво супутніх матеріалів, таких як відео-казки та розмальовки. Усі кошти, отримані від продажу книг, спрямовуються на забезпечення друку цих матеріалів, які стануть доступними для найбільш уразливих категорій дітей.

Центральною постаттю цього проєкту є персонаж дівчинки на ім'я Віра, що є символом надії та віри в мрії навіть в умовах важких життєвих обставин. Віра – це дитина, чия звичайна життя, сповнене простих радощів, таких як любов до вівсяної каші, сімейних вихідних та батьківського дому, зазнає кардинальних змін через вимушену евакуацію з рідного дому під час війни. Її історія символізує втрату безпеки і зміну сприйняття світу, що є болючим досвідом для кожної дитини, яка переживає війну.

Проєкт має на меті не лише підтримку дітей матеріально, але й психологічно, допомагаючи їм відновити віру в краще майбутнє через участь у творчому процесі та спільному переживанні цієї важливої історії. Відео-казка та інші мультимедійні

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

ресурси також сприяють розвитку у дітей емоційної стійкості та співпереживання, що є важливим елементом у їхній адаптації до нових умов життя.

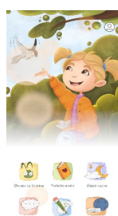

Рисунок 13 Головна сторінка мобільного застосунку "Світлячок" із вибором режимів: читання книги, відеоказки, розмальовки та звернення до світлячка. (Джерело: власний скріншот із застосунку "Світлячок")

Рисунок 14 Сторінка книги "Віра в серці" у мобільному застосунку "Світлячок". (Джерело: власний скріншот із застосунку "Світлячок")

Рисунок 15 Сторінка вибору розмальовок у мобільному застосунку "Світлячок". (Джерело: власний скріншот із застосунку "Світлячок")

Bookful — це інноваційна платформа, що інтегрує доповнену реальність (AR) з інтерактивними історіями для дітей, надаючи їм новий досвід навчання та розваг. Додаток дозволяє дітям взаємодіяти з тривимірними персонажами книг, які з'являються в реальному просторі завдяки використанню камери мобільного пристрою. Це створює ефект присутності, що значно покращує емоційну залученість та сприяє глибшому сприйняттю сюжету.

Окрім цього, *Bookful* включає різноманітні інтерактивні елементи, такі як завдання, вікторини та ігри, що активізують процес навчання після прочитання. Такі функції не тільки сприяють закріпленню знань, а й роблять навчання більш динамічним і захоплюючим, що дозволяє дітям взаємодіяти з матеріалом на більш глибокому рівні.

Важливою особливістю є також підтримка аудіоверсій книг, що дозволяє дітям з різними рівнями читання слухати твори, забезпечуючи мультимедійний підхід до навчання. Це допомагає полегшити сприйняття текстів для дітей, які ще не впевнено володіють навичками читання, і сприяє розвитку слухового сприйняття та мовних навичок.

Bookful також пропонує можливість вибору мови, що робить додаток корисним для дітей, які вивчають іноземні мови, а також для тих, хто хоче підтримати або зміцнити свою рідну мову. Це дозволяє збагачувати мовний досвід і створює умови для розвитку двомовності.

Крім класичних творів, таких як *Аліса в Країні чудес*, додаток містить освітні книги з різних дисциплін, наприклад, з природничих наук або географії. Ці твори мають інтерактивні елементи, що полегшують сприйняття складних наукових концепцій і роблять їх більш доступними для дітей завдяки візуальним та аудіоелементом.

Завдяки поєднанню ігрових та освітніх технологій, Bookful є ефективним інструментом для розвитку навчальних навичок, а також для емоційного та інтелектуального збагачення дітей.

За допомогою Bookful діти не тільки отримують необхідні навчальні знання, але й розвивають важливі когнітивні та емоційні

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

компетенції, що сприяють їх всебічному розвитку в умовах сучасної освітньої практики.

Висновки. Гейміфікація є ефективним інструментом не лише для підвищення мотивації до читання, а й для підтримки адаптації учнів у новому соціокультурному та навчальному середовищі. Використання ігрових механік у навчальному процесі дозволяє не лише залучати учнів до читання, а й сприяти їхній інтеграції у нові навчальні умови, зменшуючи рівень стресу та формуючи позитивне ставлення до освітнього процесу.

Гейміфіковані платформи, мобільні додатки та інтерактивні книги створюють динамічне, адаптивне середовище, яке поєднує традиційні освітні методи з сучасними цифровими технологіями. Це дозволяє забезпечити персоналізований підхід до навчання, що є особливо важливим для дітей, які опинилися в іншомовному середовищі.

Дослідження підтверджують, що використання ігрових механік у навчанні сприяє підвищенню внутрішньої мотивації учнів, формуванню когнітивних навичок, розвитку критичного мислення та соціальної взаємодії. Крім того, інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, квестові завдання та система винагород, допомагають створити позитивний емоційний фон

Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації...

та залучають дітей до активного освоєння навчального матеріалу.

Отже, гейміфікація є перспективним напрямом у сфері освіти та соціальної адаптації дітей, що дозволяє не лише зробити навчання більш ефективним та цікавим, а й сприяти інтеграції учнів у нове навчальне середовище. Подальші дослідження у цій сфері сприятимуть удосконаленню методик застосування гейміфікації в освітніх закладах різних країн та дозволять оцінити її довготривалий вплив на успішність і психологічний комфорт учнів.

Література

- Антонов С., *Гейміфікація: вплив на пізнавальний інтерес учнів*. Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023, <https://eprints.zu.edu.ua/39267/1/dys-Antonov.pdf>
- Бондаренко В., Струнгар В. *Особливості розробки мобільного застосування бібліотеки в онлайн-конструкторі: критерії, алгоритм створення, перспективи* [в:] „Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського”, 2021, Вип. 61, с. 192–207, <http://irbisnbn.gov.ua/everlib/item/er-0004049>
- Кириченко А., *Гейміфікація в освітньому процесі як засіб формування комунікативної компетентності молодших школярів*, [в:] "Початкова освіта", Чернівці 2023.
- Коваленко О., *Бібліотерапія як засіб оптимізації міжособистісного спілкування осіб похилого віку*, [в:] „Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць”, 2011, Вип. 2. с. 176–184.

Сергєєва Л., *Гейміфікація: ігрові механіки мотивації персоналу* [В:] „Теорія та методика управління освітою: Електронне наукове фахове видання”, 2014, с. 15.

Федій О., *Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія*. Полтава 2009.

Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання // Освіта.ua. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/88921/>

References

Alanko D., *The Health Effects of Video Games in Children and Adolescents* [В:] „Pediatrics Review”, 2023, 44(1), с. 23–32. <https://doi.org/10.1542/pir.2022-005666>

Billinghurst M., & Dünser A., *Augmented Reality in the Classroom* [В:] „Computer”, 2012, 45(7), 56–63.

Deterding S., Dixon D., Khaled R., & Nacke L., *From Game Design Elements to Gamefulness: Defining 'Gamification'* [В:] „Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments”, 2011, с. 9-15.

Domínguez A., Saenz-de-Navarrete, J., de-Marcos, L., Fernández-Sanz, L., Pagés, C., & Martínez-Herráiz J. J., *Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes* [in:] „Computers & Education”, 2013, 3, 380–392.

Gee J. P., *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*, New York 2003.

Hamari J., Koivisto J., & Sarsa H., *Does Gamification Work?—A Literature Review of Empirical Studies on Gamification* [in:] *47th Hawaii International Conference on System Sciences, Waikoloa, HI*, 6-9 January 2014, с. 3025-3034.

Karl M. Kapp's, *The Gamification of Learning and Instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education*, San Francisco: Pfeiffer, 2012.

Przybyła M., *Gamifikacja w edukacji – nowe podejście do motywacji uczniów* [w:] „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2020, 2(28), c. 192–198.

Sailer M., & Homner L., *The Gamification of Learning: A Meta-analysis* [in:] „Educational Psychology Review”, 2020, c. 32(1), c. 77–112.

Seaborn K., & Fels D. I., *Gamification in theory and action: A survey* [in:] „International Journal of Human-Computer Studies”, 2015, 74, c. 14–31.

Інформація про авторів і наукових керівників

Mariia Bialobzhevska, бакалавр, Інститут україністики, факультет прикладної лінгвістики, Варшавський університет, m.bialobzhev@student.uw.edu.pl

Марта Замбжицька, доктор габілітований, ад'юнкт Варшавського університету, m.e.zambrzycka@uw.edu.pl.

Mateusz Wszolek, магістр, Інститут україністики, факультет прикладної лінгвістики, Варшавський університет, mp.wszolek@student.uw.edu.pl

Ірина Кононенко, доктор філологічних наук, професор університету, Варшавський університет, ikononenko@uw.edu.pl

Наталія Гришальова, бакалавр, кафедра української мови, факультет української філології, Криворізький державний педагогічний університет, grishalyovanatalia1701@gmail.com

Наталія Малюга, кандидат філологічних наук, доцент Криворізького державного педагогічного університету, maliuga_natalia@ukr.net

Владислава Жидкова, магістрантка, Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту, Національний університет «Острозька академія», vadyslava.zhydkova@oa.edu.ua.

Олександра Вісич, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія», oleksandra.visych@oa.edu.ua.

Олег Злотко, здобувач наукового ступеня доктор філософії, факультет філології та журналістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Zlotko.Oleh2024@vnu.edu.ua

***Наталія Костусяк**, доктор філологічних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки, kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua*

Jakub Kołodziejczak, магістр, випускник Інституту україністики Варшавського університету

***Ірина Кононенко**, доктор філологічних наук, професор університету, Варшавський університет, ikononenko@uw.edu.pl*

Ольга Костелецька, Інститут україністики, факультет прикладної лінгвістики, Варшавський університет,

***Катажина Якубовська-Кравчик**, доктор, ад'юнкт, Варшавський університет, k.jakubowska@uw.edu.pl*

Юлія Кравченко, магістр, аспірантка кафедри української та зарубіжної літератур Криворізького державного педагогічного університету, ulia.kravcenko4@gmail.com

***Олена Лаврінець**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет „Києво-Могилянська академія”, lavrinets@ukma.edu.ua*

Олеся Куриляк, магістр, кафедра слов'янських мов, факультет філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, olesia.kuryliak.19@pnu.edu.ua

***Корпало Оксана**, кандидат філологічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, oksana.korpalo@pnu.edu.ua.*

Sándor Libák, Інститут україністики, Варшавський університет (за програмою Erasmus+), українська філологія зі спеціалізацією в галузі перекладу та економічної практики, філософський факультет, Університет Палацького в Оломоуці, libasa00@upol.cz

Тетяна Гребенюк, доктор філологічних наук, професор, Варшавський університет, t.grebeniuk@uw.edu.pl

Богдана Лубенець, бакалавр, кафедра української мови, факультет української філології, Криворізький державний педагогічний університет, 05092004bohdana@gmail.com

Наталія Малюга, кандидат філологічних наук, доцент Криворізького державного педагогічного університету, maliuga_natalia@ukr.net

Микола Петрига, Інститут україністики, факультет прикладної лінгвістики, Варшавський університет, m.petryga@student.uw.edu.pl

Світлана Романюк, доктор габілітований, професор університету, Варшавський університет, s.romaniuk@uw.edu.pl

Марія Русановська, філологічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, m.t.rusanovska@gmail.com

Уляна Федорів, кандидат філологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua

Катерина Українець, гуманітарно-педагогічний факультет, Хмельницький національний університет, kateruna.ukrainec@gmail.com

*Тетяна Мороз, доктор філософії, старший
викладач, Хмельницький національний університет,
tatianamoroz94@gmail.com*

